

TRANSSUKUPUOLISEN POSITION MUOTOUTUMINEN MATERIAALIS- DISKURSIIVISESTI

**Markus Susi
Helsingin yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Sukupuolentutkimus
Pro Gradu -tutkielma
Elokuu 2014**

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Transsukupuolisuus tutkimuskohteena	1
1.2 Tutkielman teoreettiset viitekehykset.....	4
1.3 Tutkielman metodologiset välineet	11
1.4 Tutkielman aineisto ja rakenne	12
2. Transsukupuolisuuden genealogia	15
2.1 Inversion aikakausi	15
2.2 Inversiosta transsukupuolisuuteen	22
2.3 Transsukupuolisuuden syitä etsimässä.....	31
3. Transsukupuolisuuden muotoutuminen feminismin ja queertutkimuksen kentällä.....	39
3.1 Transgenderin muotoutuminen	39
3.2 Transsukupuolisuus poliittisena positiona	46
3.3 Kamppailua transsukupuolisuuden rajoista	53
4. Transsukupuolisuuden muotoutuminen Suomessa	61
4.1 Transsukupuolisuuden hoitojärjestelmän synty	61
4.2 Sterilisaatiokysymyksestä kohti lakimuutosta	69
4.3 Hoitojärjestelmää horjuttavia positioita	75
5. Lopuksi.....	84
6. Lähteet.....	87

1. Johdanto

Tätä tutkielmaa kirjoittaessani Suomessa käydään kiivasta keskustelua transsukupuolisten ihmisten juridisen sukupuolen vahvistamisesta määräävän lain (563/2002) uudistamisesta. Nykyisen lain mukaan sukupuoltaan korjaavan henkilön täytyy olla muun muassa lisääntymiskyvytön, naimaton ja täysikäinen saadakseen luvan vahvistaa juridisen sukupuolensa kokemuksensa mukaiseksi. Nämä vaatimukset ovat herättäneet kritiikkiä niin kotimaisissa ihmisoikeusjärjestöissä kuin YK:ssa ja Euroopan neuvostossa. Moniäänisessä keskustelussa kohtaavat lääketieteen asiantuntijat, ihmisoikeusaktivistit, viranomaiset ja transsukupuoliset ihmiset. Tässä vuorovaikutuksessa syntyy erilaisia argumentteja lain muuttamista vastaan tai sen puolesta sekä erilaisia tapoja tehdä transsukupuolisuus ymmärrettäväksi. Transsukupuolisten hoitokäytännöt tämän päivän Suomessa haastavat pohtimaan laajemmin mitä transsukupuolisuus on.

Tässä tutkielmassa tarkastelen millaisia transsukupuolisuuden positioita mahdollistuu erilaisten materiaalis-diskursiivisten käytäntöjen kautta. Lisäksi kysyn millaisia asiantuntijapositioita syntyy puheessa transsukupuolisuudesta. Käsittelen transsukupuolisuuden muotoutumista biotieteissä, politiikassa sekä feministisessä ja queertutkimuksessa aina 1800-luvulta nykypäivään asti. Lähestyn transsukupuolisuutta historiallisesti rakentuvana positiona. Positio viittaa merkitysten muuttuvuuteen ja korostaa sitä, että transsukupuolisuus ei ole ajallisesta ja alueellisesta viitekehyksestä riippumaton, pysyvä ilmiö. Minulle transsukupuolisuus muotoutuu aina osana oman aikansa kulttuurista, yhteiskunnallista ja poliittista todellisuutta. Transsukupuolisuuden historiallisen muotoutumisen tarkastelu tekee näkyväksi nykyisten transsukupuolisuuden positioiden taustalla olevan ajattelun ja mahdollistaa transsukupuolisuuden tarkastelun muuttuvana ilmiönä.

1.1 Transsukupuolisuus tutkimuskohteena

Sukupuolentutkimuksen perusoppikirjassa *Käsikirja sukupuoleen* ilmestynyt Transtukipisteen johtavan sosiaalityöntekijän Maarit Huuskan (2010, 155–158) artikkeli luo lyhyen katsauksen transsukupuolisuuden tutkimukseen Suomessa. Artikkelin on

ensimmäinen yleisluontoinen esitys, joka paikantaa transsukupuolisuuden suomalaisen akateemisen tutkimuksen alueelle omana, erillisenä aiheenaan. Huuskan mukaan transsukupuolisuutta on tutkittu Suomessa pääosin lääke- ja yhteiskuntatieteissä, joista ensimmäisessä sitä on tarkasteltu parannettavissa olevana sairautena ja jälkimmäisissä sosiaalisesti rakentuvana ilmiönä (emt., 156). Artikkelista tulee ilmi, että transsukupuolisuus on vielä varsin tuntematon ilmiö suomalaisella sukupuolentutkimuksen kentällä. Suomessa transsukupuolisuutta on tutkittu muun muassa sosiologisesta näkökulmasta (Wickman 2001; Vilka 2006) sekä uskontotieteen ja queertutkimuksen näkökulmasta (Aarnipuu 2005).

Anglo-amerikkalaisessa tutkimusperinteessä muun muassa Joanne Meyerowitz (2002) on tutkinut transsukupuolisuuden historiaa Yhdysvalloissa. 1990-luvulla feministisen tutkimuksen yhteydessä kehkeytyi transtutkimuksen ala (*transgender studies*). Transtutkija Susan Strykerin (2006) mukaan transtutkimus muotoutui vastapainona lääketieteelle ja muille ulkoa päin tuleville määritelmille. Stryker (2006, 3) kuvailee transtutkimusta intersektionaaliseksi alaksi, joka tutkii kaikkea, mikä rikkoo tai häiritsee sukupuolinormeja. Transtutkimuksen piirissä on käsitelty esimerkiksi transsukupuolisuuden asemaa feministisessä ja queerteoriassa (Stryker 2008a; Namaste 2005) sekä transsukupuolisuutta ruumiillisena kokemuksena (Prosser 1998). Tämä tutkielma asettuu osaksi sekä historiallista että teoreettista paradigmaa. Tarkastelen transsukupuolisuuden historian ja nykyisten käsitysten välisiä yhteyksiä ja kysyn, miten transsukupuolisuutta on määritelty eri aikoina ja eri tutkimusaloilla. Myös transtutkimuksen piirissä syntyneet teoriat ovat analyysini kohteena.

Sukupuolen moninaisuutta on hankala jäsentää jatkuvasti muutoksessa olevien käsitteiden takia. Transyhteisöissä syntyy vaihtoehtoisia käsitteitä lääketieteen määrittämän terminologian rinnalle ja vanhentuneiksi määritellyt termit korvautuvat uusilla. Esimerkiksi aiemmin Suomessa käytettyä käsitettä *transseksuaalisuus* pidetään transyhteisössä harhaanjohtavana ja sen tilalle tullut *transsukupuolisuus* on yleistynyt suomen kielessä (Trasek 2014). Terminologian harhaanjohtavuutta ja epäselvyyttä pidetään transyhteisöissä ongelmana (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 8), joten käytän tässä tutkielmassa nykypäivänä sopivana pidettyä transsukupuolisuuden käsitettä. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole osoittaa sukupuolen moninaisuudesta käytettävien termien oikeellisuutta tai virheellisyyttä, eikä määritellä käsitteitä uudelleen. Tutkielmani tavoitteena on avata käsitteiden muodostumista ja muuttumista

niiden omassa historiallisessa viitekehyksessään. Jätän tässä transsukupuolisuuden käsitteen tarkoituksella määrittelemättä ja tarkastelen sitä sellaisena kuin se kulloinkin määrittyy analysoimissani teksteissä. Teen kuitenkin eroja esimerkiksi transsukupuolisuuden ja transgenderin välillä silloin, kun analysoimissani teksteissä esiintyy näitä eroja. Tarvittaessa käytän käsitettä *trans* kaikkien transidentiteettien kattokäsitteenä.

Transsukupuolisuus ei ole minulle pelkästään fyysinen ominaisuus tai sosiaalinen rakenne, vaan monimutkaisessa lääketieteen, politiikan ja ruumiillisten kokemusten vuorovaikutuksessa syntyvä ilmiö. Transsukupuolisuuden käsitettä ei tunnettu Suomessa ennen 1950-lukua, eikä transsukupuolinen identiteetti sellaisena kuin nyt sen ymmärrämme ollut mahdollinen (Huuska 2010, 158). Näin ollen olisi metodologisesti ongelmallista lähestyä sitä historiattomana, yleismaailmallisena tosiasiana. Michael Foucault'n (2010) mukaan tieto rakentuu aina historiallisesti. Esimerkiksi sukupuolesta ja seksuaalisuudesta on tullut hänen mukaansa tieteellisiä ja poliittisia diskursseja 1800-luvulla. Sellaiset käsitteet kuin sukupuoli-identiteetti tai transsukupuolisuuden kokemus eivät olisi ymmärrettäviä eivätkä mahdollisia ennen niiden kehkeytymistä moninaisissa seksologian, lääketieteen ja politiikan risteymäkohdissa. Ajatus pysyvistä identiteetistä, joka määrittelee yksilöä, on myös historiallisesti rakentuva ilmiö. Tässä tutkielmassa analysoin transsukupuolisuuden muuttuvaa ontologiaa alkaen 1800-luvun lopun länsimaisesta lääketieteestä ja päättyen nykypäivän Suomessa käytävään keskusteluun transsukupuolisten hoidoista. Historian tarkastelu auttaa ymmärtämään esimerkiksi transsukupuolisten sterilointikäytäntöjä ja asettaa nämä käytännöt historialliseen kontekstiin.

Sukupuoli ja seksuaalisuus eivät olleet erillisiä kategorioita vielä 1800-luvulla. Tästä syystä myös nykyisin homoseksuaalisuutena, transsukupuolisuutena ja intersukupuolisuutena tunnettuja ilmiöitä tarkasteltiin 1800-luvulla saman ilmiön eri puolina. Pitkälle 1900-luvulle asti sellaista käsitettä kuin transsukupuolisuus ei ollut olemassa. Väitän, että terminologian lisäksi koko sukupuolen materiaalis-diskursiivinen olemus on ollut erilainen. Siksi pidän tärkeänä lähestyä transsukupuolisuuden historiaa siitä viitekehyksestä käsin, joka kulloinkin hallitsi sukupuolen ja seksuaalisuuden diskursseja. Ymmärtääkseen transsukupuolisuuden historiaa on ymmärrettävä se ajattelu, jossa sukupuoli ja seksuaalisuus eivät ole toisistaan riippumattomia, erillisiä piirteitä. Tästä syystä luen transsukupuolisuutta rinnakkain homoseksuaalisuuden, transvestismin

ja intersukupuolisuuden kanssa. Esitän, että transsukupuolisuuden ontologia muuttuu riippuen historiallisesta viitekehyksestä sekä suhteesta muihin ilmiöihin.

1.2 Tutkielman teoreettiset viitekehykset

Materiaalinen feminismi

Tutkielmani paikantuu osaksi feminististä tieteentutkimusta ja materiaalista feminismiä. Tieteentutkija Maureen McNeilin (2007, 23—24) mukaan feministinen tieteentutkimus lähestyy tiedettä kulttuurisesti rakentuvana ilmiönä. Tällaisen tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä ovat toimineet muun muassa kirjallisuudentutkimus, taiteentutkimus ja antropologia. Yhteistä näille lähestymistavoille on ollut feminististen tutkijoiden kiinnostus siihen, miten tiede muovaa jokapäiväisiä käsityksiämme. Feministitutkija Nina Lykken (2008, 9—10) mukaan feministinen tieteentutkimus kumpuaa kritiikistä tieteellistä positivismia kohtaan, jonka yhteydessä tiede näyttäytyy rationaalisena ja riippumattomana kokonaisuutena. Sari Irnin, Mianna Meskuksen ja Venla Oikkosen (2014, 9—10) toimittamassa teoksessa *Muokattu elämä: Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus* feministinen tieteentutkimus määrittyy poikkitieteelliseksi alaksi, jonka tutkimuksen kohteena on sukupuolen rakentuminen luonnontieteissä ja lääketieteessä.

Sukupuoli ja ruumiillisuus biotieteissä muotoutuvina eivät ole uusia tutkimusaiheita feministisessä teoriassa (Irni ym. 2014, 19). Artikkelissaan ”Beyond the Humanist Imagination” Cecilia Åsberg, Redi Koobak ja Ericka Johnson (2011, 226) esittävät, että viime vuosikymmeninä feministisessä tieteentutkimuksessa on puhuttu materiaalisesta, ontologisesta ja posthumanistisesta käänteistä, joiden kautta on pyritty ajattelemaan uudelleen ihmisen ja teknotieteen suhdetta. Materiaalisen feminismin yhtenä tavoitteena on ylittää vastakkainasettelu luonnon ja kulttuuriin sekä ruumiin ja mielen välillä (emt., 224). Posthumanismi puolestaan viittaa tutkimuksen ihmiskeskeisyyden ylittämiseen. Esimerkiksi Karen Barad (2007, 32) kuvailee posthumanismia inhimillisen ja ei-inhimillisen ontologisen eron kyseenalaistamisena.

Luonnontieteistä ammentavassa feminismissä materia käsittää toisaalta ruumiillisuutta ja fysiologiaa ja toisaalta niitä käytäntöjä, jotka osallistuvat ruumiillisuuden

muovaamiseen. Esimerkiksi Marja-Liisa Honkasalo (2014) tarkastelee sydänsairauksien ontologiaa, eli olemisen tapoja, erilaisten lääketieteellisten ja yhteiskunnallisten käytäntöjen kautta. Ontologinen suuntaus feministisessä tieteen tutkimuksessa viittaaakin ilmiöiden, esimerkiksi sydänsairauden, pysyvän olemuksen kyseenalaistamiseen (emt.). Näin ollen sukupuolta voi purkaa tarkastelemalla tieteiden historiaa tai jäsentämällä biologisia käsityksiä uudelleen (Irni ym. 2014, 28–29). Feministitutkija Myra Hird (2000) huomauttaa, että miesten ja naisten biologiassa on paljon enemmän samankaltaisuuksia kuin eroja. Kehon pinnalla olevien sukupuolipiirteiden sijaan Hird käsittelee kehon sisäisiä bakteereja ja mikrobeja, joiden toiminta kyseenalaistaa sukupuolieron jäsentämistä ihmisten perustavanlaatuisiksi ominaisuuksiksi. Materialistisessa feminismissä materia määrittyy siis aktiiviseksi todellisuutta muokkaavaksi ilmiöksi.

Irnin ym. (2014, 25) mukaan materiaallinen feminismi ammentaa myös sosialistisesta ja marxialisesta feminismistä, jossa sukupuolen muotoutumista tarkastellaan suhteessa taloudellisiin rakenteisiin ja luokkaan materiaalisina käytäntöinä. Materialilla on siis monia merkityksiä feministisessä tutkimuksessa. Tässä tutkielmassa materiaalisuus käsittää erilaisia käytäntöjä, jotka osallistuvat transsukupuolisuuden muovaamiseen. Lääketieteellä on vahva asema transsukupuolisuuden määrittelyn kannalta, joten viittaaan materiaalisella feminismillä luonnontieteistä inspiroituvaan ja luonnontieteellistä tiedon tuottamista kriittisesti tarkastelemaan teoriasuuntaukseen. Otan kuitenkin huomioon myös muun muassa taloudellisia rakenteita ja feminististä poliittista toimintaa materiaalisina käytäntöinä, jotka muokkaavat transsukupuolisuutta. Käsitelen transsukupuolisuuden olemusta muuttuvana riippuen niistä historiallisesti ja paikallisesti määrittävistä käytännöistä, joiden kautta transsukupuolisuus kulloinkin muotoutuu.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden genealogia sekä biopolitiikka

Hyödynnän luennassani foucault'laista historian tutkimuksen genealogiaa, jonka mukaan ilmiöiden syntyä ja kehittymistä on tarkasteltava niiden historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissaan. Filosofi Michel Foucault'n (1991, 127–132) tutkimuksessa 1800-luvulla kehkeytynyt biologian tieteenala poikkeaa sitä edeltäneistä tavoista tutkia ja määritellä sukupuolta ja ruumiillisuutta. Ennen biologian syntyä luontoa koskeva tieto rakentui siis hyvin eri tavalla kuin nykyään. Genealoginen tarkastelu avaa tällaista alati muuttuvaa tiedon muotoutumista. Luonnontieteiden muotoutuminen 1800-luvulla ei

ainoastaan luonut uusia tapoja tutkia luontoa, vaan muodosti uusia tapoja tuottaa tietoa, jotka perustuivat järjestelmiin, luokitteluun ja nimeämiseen. Foucault'n mukaan luonnontieteet ovat tuottaneet ja luonnollistaneet tietoa kielen kautta. (emt..)

Sosiologi Nikolas Roselle (1994, 54) lääketiede ei ole ollut pelkästään merkittävä osa 1800-luvun yhteiskuntaa, vaan se oli luomassa koko yhteiskunnan ideaa luokittelemalla, säätelemällä ja nimeämällä tutkimuksensa kohteita. Toisin sanoen, lääketieteestä ja muista luonnontieteistä tuli Rosen mukaan auktoriteetteja, jotka alkoivat tuottaa totuuksia ihmisyydestä ja yhteiskunnasta. Tutkimuksen kohteena olevat ihmiset eivät kuitenkaan olleet pelkästään passiivisia luonnontieteellisen tiedon objekteja, vaan he ovat myös käyttäneet tiedettä muodostaakseen ja tuottaakseen tietoa itsestään (Rosario 1997, 14). Foucault'lainen historian tutkimus keskittyy tiedon tuottamisen tarkasteluun ja sitä kautta tiedon ja vallan suhteeseen (Rose 1994, 53). Lääketieteen nopea kehittyminen ja alan arvovallan nousu on lisännyt lääkäreiden ammattiryhmän uskottavuutta ja auktoriteettia (Terry 1999, 41). Sukupuolen ja seksuaalisuuden tarkastelua lääketieteessä voikin lukea asiantuntijoiden kamppailuna oikeudesta määritellä totuus näistä ilmiöistä.

Foucault (2010, 21–22) kyseenalaistaa niin sanotun repressiohypoteesin, jonka mukaan 1600-luvulta alkaen porvarillistunut yhteiskunta tukahdutti seksuaalisuutta koskevan diskurssin ja rajoitti puhetta seksuaalisuudesta. Hänen mukaansa seksuaalisuutta koskeva diskurssi on sen sijaan lisääntynyt voimakkaasti ja siitä tuli merkittävä institutionaalisen vallankäytön väline. Kirkko, oikeuslaitos ja lääketiede yllyttivät ja pakottivat puhumaan seksuaalisuudesta. (emt..) Foucault'n mukaan seksuaalisuuden diskurssi on myös nimennyt ja juurruttanut lukuisia uusia seksuaalisuuksia ja perversioita (emt., 45). Ennen tämän diskurssin merkittävää laajentumista miesten välistä seksuaalista kanssakäymistä tarkasteltiin rikosoikeudessa yksittäisenä tekona ja siihen syyllistyneitä juridisinä subjekteina. 1800-luvulla puolestaan syntyi homoseksuaalisuuden kategoria, joka alkoi määritellä kokonaisvaltaisesti yksilöiden luonnetta, elämää ja fyysisiä piirteitä. (emt., 39.) Foucault kirjoittaa, että 1800-luvulta lähtien seksuaalisuudesta on tullut tieteellisen tutkimuksen kohde, josta asiantuntija voi paljastaa totuuden. Seksuaalisuutta koskevasta totuudesta on tällöin tullut merkittävä yksilön määrittäjä. Tärkeän roolin seksuaalisuuden diskurssissa on saanut tunnustus, josta tuli Foucault'n mukaan yksilön velvollisuus. (emt., 47–49.) Foucault'n *Seksuaalisuuden historian* suomennoksessa seksuaalisuudesta puhutaan toisinaan

ongelmallisesti sukupuolisuutena tai sukupuolena. Käsitteiden epäselvyys voi johtua osittain siitä, että Foucault'n tarkastelemissa tieteellisissä diskursseissa ei ollut selkeää eroa sukupuolen ja seksuaalisuuden välillä. Toisaalta Foucault'n ranskankielisten käsitteiden kääntäminen tuottaa omia haasteitaan. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kategorioiden välinen suhde nouseekin yhdeksi olennaiseksi tarkastelun kohteeksi tutkielmassani.

Esitän tutkielmassani, että historiallisesti rakentuvat diskursiiviset viitekehykset tekevät mahdolliseksi tiettyjä identiteettejä, positioita ja kokemuksia. Sukupuolirajoja ylittäviä kokemuksia on toki ollut myös ennen transsukupuolisuuden käsitteen syntyä, mutta miten tutkijana niistä tulisi puhua? Erityisesti olen kiinnostunut siitä, mitä transsukupuolisuuden genealogia kertoo transsukupuolisuuden positioiden muotoutumisesta tänään. Oletukseni lähtee siitä, että sukupuolen ja seksuaalisuuden diskurssit 1800-luvun puolivälistä alkaen eivät käsitelleet sukupuolta ja seksuaalisuutta erillisinä kategorioina. Nykyisin homoseksuaalisuutena ja transsukupuolisuutena tunnetut ilmiöt luokiteltiin monitulkintaisen inversion tai kolmannen sukupuolen kategorian alle. Avaamalla näitä käsitteitä omissa historiallisissa konteksteissaan on mahdollista tarkastella juonteita, joiden varaan rakentuu transsukupuolisuuden käsite nykypäivänä. Tämä puolestaan avaa uusia näkökulmia ja tulkintoja keskusteluun transsukupuolisten sterilisaatiosta tai trans- ja homoaktiivismin paikoin ongelmalliseen suhteeseen.

Luvussa 4 sovellan foucault'laista biopolitiikan käsitettä tarkastellessani transsukupuolisten sterilisaatiokäytäntöjä Suomessa. Foucault (2003, 239–245) puhuu biopolitiikasta valtion harjoittamana elämän hallintana. Hänelle biopolitiikka hallinnan muotona kietoutuu biotieteiden arvovallan nousuun 1800-luvulla ja erityisesti lääketieteellisen vallan ulottumiseen uusille alueille. Biopolitiikka ilmenee valtion harjoittamana väestön terveyden, lisääntymisen, kuolleisuuden ja erilaisten biologisten ”poikkeamien” kartoittamisena. Poliitiikan kohteeksi on siis muotoutunut kansakunta eräänlaisena elävänä organismina. (emt..) Biopolitiikan käsitteen avulla esitän, että transsukupuolisten sterilisaatio Suomessa on myös poliittisesti latautunut käytäntö.

Karen Baradin toimijuusrealismi

Sovellan tutkielmassani fyysikko ja filosofi Karen Baradin kehittämää materiaalis-

diskursiivisuuden käsitettä, joka viittaa materian ja diskurssin erottelun ylittämiseen. Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä toimii Baradin *toimijuusrealismi (agential realism)*, jonka voi paikantaa osaksi materiaalista feminismiä sekä feminististä tieteentutkimusta. Baradin tutkimus rakentuu osin Foucault'n genealogian ja diskurssin käsitteen päälle ja se kommentoi foucault'laista teoriaa. Baradin käyttämien käsitteiden suomennos perustuu *Muokattu elämä: Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus* -teokseen (Irni ym., 2014).

Foucault'lainen genealogia teoreettisena lähestymistapana keskittyy diskursiivisesti tuotettujen ilmiöiden tarkasteluun. Foucault (2005) on monitulkintainen puhuessaan diskurssista: vaikka diskurssi kytkeytyykin kieleen, se ei palaudu kielelliseen ilmaisuun. Diskurssi on Foucault'lle myös sanomatta jätetyn ”tukahduttavaa läsnäoloa” (emt., 38). Diskurssi muodostuu siis sekä sanotusta, että sanomatta jätetystä. Esimerkiksi lääketieteellisen diskurssin Foucault määrittelee muun muassa ”sarjaksi kuvailevia lausumia, elämää ja kuolemaa koskeviksi oletuksiksi, eettisiksi valinnoiksi, hoitopäätöksiksi, institutionaalisiksi säännöiksi ja opetusmallien kokonaisuudeksi” (emt., 49). Diskurssia ei pidä määritellä niinkään yleisten ja abstraktien käsitteiden kautta, vaan analysoimalla ”käsitteiden ilmaantumisen ja hajaantumisen leikkiä” (emt., 48—51). Diskurssien analyysi keskittyy siis ennen kaikkea kielen, instituutioiden, vallan ja vallankäyttäjien välisten vuorovaikutussuhteiden tarkasteluun. Ilmiöiden materiaalisuus jää Foucault'n teksteissä vähemmälle huomiolle. Esitän, että Karen Baradin toimijuusrealismin materiaalis-diskursiivisuus täydentää foucault'laista käsitystä diskurssista ja samalla ylittää jaon diskurssiin ja materiaan.

Baradin (1998, 94–96) toimijuusrealismi inspiroituu kvanttifysiikasta ja pohjautuu Niels Bohrin tieteen epistemologiaan. Bohrin yritys luoda johdonmukainen esitys kvanttimekaniikasta on johtanut newtonilaisen fysiikan periaatteiden kyseenalaistamiseen. Yksi tällainen periaate on, että tieteellisen tarkastelun kohteena olevat objektit ovat riippumattomia tarkastelussa käytetystä välineistöstä ja niillä on riippumattomia, universaaleja ominaisuuksia. Toinen periaate kuuluu, että tarkastelemalla näitä objekteja voi saada tietoa niiden ominaisuuksista. Baradin mukaan on mahdotonta erottaa toisistaan objekti ja *välineistö (apparatus)*, jonka kautta objektia tarkastellaan. Objekti ja välineistö ovat hänelle osa kokonaisvaltaisempaa ilmiötä. (emt..) Tieteellisen tutkimuksen referentti, eli se johon viitataan, ei ole Baradille tarkastelusta riippumaton objekti, vaan *ilmiö*, joka sisältää sekä objektin että

tutkimusvälineistön (emt., 97–98). Barad esittää esimerkkinä aalto-hiukkasdualismin, joka viittaa siihen, että tietyn välineistön kautta tarkasteltuna valo näyttää koostuvan hiukkasista ja toisenlaisessa tutkimusasetelmassa valolla on aallon ominaisuuksia. Valo ei kuitenkaan voi olla molempia yhtä aikaa. Baradille valo hiukkasina ja valo aaltolina ovat erillisiä ilmiöitä, jotka syntyvät tarkastelun objektin (valon) ja tarkastelun välineistön materiaalis-diskursiivisessa *yhteismuotoutumisessa (intra-action)*. (Barad 1998.) Sari Irnin (2010, 91) tulkinnassa materiaalis-diskursiivisuus ja yhteismuotoutuminen ovat limittäisiä käsitteitä, joista ensimmäinen viittaa materian ja merkityksen erottamattomuuteen ja toinen toiminnan osapuolten erottamattomuuteen. Materiaalis-diskursiivisuus ei siis määrittele materiaa ja diskurssia erillisiksi käsitteiksi, vaan painottaa niiden kietoutumista.

Myös tiede rakentuu Baradin mukaan materiaalis-diskursiivisesti. Tieteelliset tutkimusvälineistöt muovautuvat ja muuttuvat historiallisessa ja paikallisessa kontekstissa ja muotoutuvat yhdessä muiden välineistöjen kanssa. Baradin mukaan välineistöt eivät ainoastaan muutu ajassa, vaan ne myös materiaalistuvat ajassa. Näin esimerkiksi lääketieteellisen teknologian kehittymisen mahdollistavat kulloinkin vallitsevat lääketieteelliset tarpeet, yhteiskunnalliset ja taloudelliset rakenteet sekä tieteellinen tieto ja tietotekninen osaaminen. Välineistöt ovat siis itsessään materiaalis-diskursiivisia käytäntöjä. (Barad 1998, 102.) Barad ymmärtää Bohrin käsityksen objektiivisuudesta niin, että merkitysten syntyminen vaatii monimutkaista materiaalis-diskursiivisten käytäntöjen vuorovaikutusta. Baradin (2003, 801) kysymyksen ”miten materiasta tulee materiaa?” (*How matter comes to matter?*) voikin ymmärtää sekä kysymyksenä siitä, miten materiasta tulee materiaa että kysymyksenä siitä, miten materiasta tulee merkityksellistä.

Barad pureutuu tarkemmin Bohrin jokseenkin epämääräiseksi jääneeseen välineistön käsitteeseen ja lukee Bohrin teoriaa rinnakkain Foucault'n kanssa. Foucault'lle tarkkailun mekanismit käyttävät valtaa yksilöllisten ruumiiden kautta. Instituutioiden käyttämä valta sisäistyy yksilöiden itsetarkkailuksi. Foucault'n mukaan tiedon objekti ja subjekti ovat diskurssin tuottamia, Barad sen sijaan painottaa materiaalis-diskursiivisten välineiden erottamattomuutta objektista tai subjektista. (Barad 1998, 98–99.) Foucault'lle diskursiiviset käytännöt muovaavat jokseenkin passiivista materiaa ja materia Foucault'lla viittaa lähinnä ihmiskehoon. Baradille puolestaan välineistöt ovat itsessään materiaa, joka kietoutuu yhteen muovattavan ”objektin” kanssa

muodostaessaan materiaalis-diskursiivisen ilmiön (Barad 2003, 809). Baradille (2007) kaikki materia osallistuu aktiivisesti ilmiöiden tuottamiseen. Materia ei viittaa ainoastaan ihmisten ruumiillisuuteen, vaan myös muun muassa lääketieteellisiin mittauksiin, lääkärin ja potilaan vuorovaikutukseen sekä biologisiin teorioihin sukupuolesta. Nämä ovat osa sitä välineistöä, jonka kautta tarkastelen transsukupuolisuuden muotoutumista. Toimijuusrealismi antaa mahdollisuuden tarkastella ruumiillista materiaalistumista palauttamatta materian ruumiin pintaan tai biologiaan.

Tässä tutkielmassa position käsite korostaa tarkastelemani transsukupuolisuuden ontologista liikkuvuutta. Baradilla (2007, 139) positio ei ole itsenäisten ilmiöiden ominaisuus, vaan välineistöissä tapahtuvan yhteismuotoutumisten tulosta. Positio saa merkityksensä tietyssä määritellyssä välineistössä. Välineistöjen jatkuvassa vuorovaikutuksessa syntyy hetkellisesti pysyviä merkityksiä, eroja, rajoja ja syy-seuraus-suhteita. (emt.) Sukupuoli on Baradin (2007, 243) mukaan erilaisten välineistöjen aktiivisesti tuottama positio, joka tulee ymmärrettäväksi osana kulttuurisia ja sosiaalisia viitekehyksiä.

Baradin (2003, 814) teoriassa merkitykset syntyvät tietyn materiaalis-diskursiivisen ilmiön seurauksena, eivätkä ne heijasta mitään ilmiöiden ulkopuolella olevia, pysyviä objekteja. Näin todellisuus on jatkuvassa liikkeessä ja merkitykset muovautuvat koko ajan uudelleen. Baradin ontologiassa todellisuus on siis olemukseltaan määräytymätön. Se kuitenkin määrittyy jatkuvissa yhteismuotoutumisissa, jotka synnyttävät paikallisia rajoja, ominaisuuksia, muotoja ja merkityksiä (emt., 817). Ilmiöistä tulee hetkellisesti pysyviä tällaisten *toiminnallisen leikkauksen* (*agential cut*) ansiosta. Toiminnalliset leikkaukset luovat paikallisia ontologisia eroja objektin ja subjektin välille. Näin tulee mahdolliseksi nimetä ilmiöitä ja tarkastella niiden merkityksiä. (emt., 815.) Esimerkiksi lääkärin vastaanotolla syntyy toiminnallinen leikkaus, joka positioi lääkärin asiantuntijaksi ja potilaan tarkastelun kohteeksi.

Toiminnallisen leikkauksen kautta ilmiöistä tulee myös ymmärrettäviä, eli ne astuvat johonkin ymmärrettävissä olevaan viitekehykseen. Minulle Baradin ontologiassa on samaa kuin Foucault'n diskurssissa, jossa käsitteet jatkuvasti ilmaantuvat ja hajaantuvat. Barad tulkitsee diskurssin historiallisesti ja paikallisesti rakentuviksi puitteiksi, jotka mahdollistavat tietyt lausumat (Barad 2003, 819). Materiaalis-diskursiivisen

todellisuuden jatkuva muuttuvuus ja paikallisuus kutsuvat analysoimaan ilmiöitä foucault'laisen genealogian kautta. Tarkastelen Baradin teorian avulla, miten transsukupuolisuuden ontologia muuttuu välineistöstä riippuen ja luen genealogian kautta, miten välineistöt muodostuvat ja muuttuvat historiallisessa ja paikallisessa viitekehyksessä.

1.3 Tutkielman metodologiset välineet

Rajanvetotyö ja retorinen analyysi

Toiminnallinen leikkaus luo paikallisia eroja ja rajoja ilmiöiden välille. Nämä rajat ovat jatkuvassa muutoksessa, mutta siitä huolimatta niillä on aikaan ja paikkaan sidottuja merkityksiä, joita tarkastelen retorisen analyysin avulla. Oma teoreettis-metodologinen taustani on kirjallisuustieteessä ja lähestyn tutkimuskohdettani teksteissä muotoutuvien positioiden kautta. Retorisessa analyysissä tutkitaan tekstissä muotoutuvien puhujien ja yleisön suhdetta sekä argumentaatiota (Vuori 2004). Tässä tutkielmassa tarkastelen muun muassa sitä, millaista asiantuntijuutta analysoimissani teksteissä muodostuu ja millä tavoin asiantuntijat oikeuttavat tuottamaansa tietoa. Esimerkiksi transsukupuolisen kokemuksen syistä on käyty kiistoja, joissa vedetään rajoja uskottavien ja epäuskottavien selitysten välille. Rajaamalla ilmiöitä oikeutetaan joitakin tapoja tuottaa tietoa ja myös määritellään, mitä rajattava ilmiö on. Transsukupuolisuuden määrittely biologian kautta muotoilee ilmiön erilaiseksi kuin transsukupuolisuuden syiden paikantaminen psykologisiin tekijöihin.

Lähestyn aineistoani tieteesosiologi Thomas F. Gierynin (1999) rajanvetotyön (*boundary work*) käsitteen kautta. Gierynin rajanvetotyö viittaa tieteen asiantuntijoiksi määrittyvien puhujien kamppailuun tieteen rajoista ja merkityksistä. Teoria sijoittuu tieteen sosiologian alueelle, jossa tiedettä tarkastellaan sosiaalisesti rakentuvana ilmiönä. Näin rajanvetotyön analyysi sijoittuu myös osaksi feminististä tieteen tutkimusta. Rajanvetotyön kautta on tutkittu muun muassa tiedon tuottamista populaaritieteessä, tieteen rajojen rakentamista ja oikeuttamista sekä tieteellistä asiantuntijuuspuhetta (Gieryn 1999; Mellor 2003). Gieryn lähestyy tiedettä sosiaalisena representaationa, eli sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotettuna ilmiönä. Hänen vertauskuvansa mukaan tiede muodostaa karttoja, jotka paikantavat normeja ja

käytäntöjä sekä luovat pohjan tieteen luotettavuudelle. Kun tiedon tuottaja oikeuttaa väitteensä tai käytäntönsä sijoittamalla sen ”tieteen” piiriin, hän rakentaa rajoja, alueita ja maamerkkejä. Kartta viittaa tässä tieteen kulloinkin määrittyvän kokonaisuuden rajankäyntiin muihin ilmiöihin.

Gieryn kysyy, kenelle tällaiset kulttuuriset kartat ovat hyödyllisiä? Mihin niitä käytetään? Gieryn puhuu myös tieteen episteemisestä eli tiedollisesta auktoriteetista, joka tuotetaan aina uudelleen venyttäen ja muovaten samalla sitä, mitä tieteellä tarkoitetaan. (Gieryn 1999, x-xii.) Tieteentutkija Felicity Mellorin (2003, 512) mukaan tieteen rajaaminen muusta toiminnasta sisältää aina arvolatauksen, joka asettaa tieteellisen tiedon muun tiedon yläpuolelle. Rajanvetotyössä ”tiede” muotoutuu koko ajan uudelleen. Näin rajanvetotyö asettuu osaksi Baradin määrittämää yhteismuotoutumista, jossa todellisuus, tiede mukaan lukien, syntyy aina uudelleen historiallisesti ja paikallisesti määrittyneissä välineistöissä.

Tässä tutkielmassa rajanvetotyö ei rajoitu biotieteisiin, vaan käsittää erilaisia tiedon tuottamisen tapoja. Aineistossani esiintyy lääketieteellisen ja juridisen puheen ohella feministisiä kirjoituksia, ihmisoikeusjärjestöjen kannanottoja ja viranomaisjulkaisuja. Gieryn (1999, 4-5) näkee rajanvetotyön kamppailuna uskottavuudesta. Tässä tutkielmassa sovellan rajanvetotyön käsitettä esimerkiksi queer- ja transtutkijoiden merkityskamppailuun transsukupuolisuuden ja transgenderin rajoista. Sukupuolen moninaisuus itsessään herättää kysymyksiä rajoista ja rajankäynnistä: sukupuolten välisistä rajoista, niiden ylittämisestä ja hämärtymisestä. Tutkielmassani nousee esille myös sukupuolen ja seksuaalisuuden välinen rajankäynti: kiistelystä transsukupuolisuuden olemuksesta sukupuoli-identiteetti toisinaan limittyä seksuaaliseen identiteettiin ja toisinaan erottautuu siitä.

1.4 Tutkielman aineisto ja rakenne

Tutkielmani jakautuu kolmeen osaan. Toisessa luvussa analysoin transsukupuolisuuden ilmiön muotoutumista genealogian ja toimijuusrealismin kautta. Kysyn mitkä tekijät ovat johtaneet transsukupuolisuuden syntymiseen omana ilmiönään ja miten transsukupuolisuutta on selitetty eri aikoina luonnontieteellisissä ja psykologisissa teorioissa. Olen valinnut aineistokseni joitakin keskeisiä sukupuolirajojen ylittämistä

käsitteleviä asiantuntijatekstejä 1800-luvun lopulta 2000-luvulle saakka. Tarkastelen muun muassa 1880-luvulla toimineen lääkäri Richard von Krafft-Ebingin (2011) teorioita, 1960-luvulla transsukupuolisten hoitoja kehittäneen Harry Benjaminin (1999) kirjoituksia sekä transsukupuolisuuden neurotieteellisiä selitysmalleja 2000-luvun alussa. Nähdäkseni valitsemani aineisto tarjoaa kurkistuksen ajatusmalleihin, joiden yhteydessä käsitykset sukupuolirajojen ylittämisestä ovat kulloinkin muotoutuneet. Koska tarkastelen myös sukupuolen ja seksuaalisuuden suhdetta puheessa transsukupuolisuudesta, on aineistossani mukana sekä sukupuolta että seksuaalisutta käsitteleviä tekstejä.

Kolmannessa luvussa käsittelen feministisessä sekä queer- ja transtutkimuksessa käytyjä keskusteluja transsukupuolisuudesta. Aineistooni kuuluu näiden alojen piirissä tuotettuja tekstejä, joissa neuvotellaan transsukupuolisuuden määrittelystä ja rajoista muihin identiteetteihin. Olen valinnut aineistooni pääosin 1990-luvun alussa syntyneen transtutkimuksen edustajia sekä heidän kanssaan vuoropuhelua käyviä teoreetikkoja. Kysyn miten toisessa luvussa tarkasteleman teorian ja ajatusmallit ovat vaikuttaneet feministisen sekä queer- ja transtutkimuksen yhteydessä muotoutuvaan transsukupuolisuuteen. Lisäksi pohdin millä tavalla jälkimmäisissä teorioissa on kritisoitu luonnontieteellisiä käsityksiä transsukupuolisuudesta ja millaisia positioita transsukupuolisille mahdollistuu feministisen sekä queer- ja transtutkimuksen kentällä.

Viimeisessä käsittelyluvussa analysoin 1900- ja 2000-lukujen vaihteen Suomessa käytyjä keskusteluja transsukupuolisuudesta. Näistä keskityn erityisesti suomalaiseen transsukupuolisuuden hoitojärjestelmään, sterilointikysymykseen sekä lasten ja nuorten sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin. Aineistonani on muun muassa *Suomen Lääkärilehden* artikkeleita, transsukupuolisten oikeuksia ajavan järjestön Trasek ry:n tiedotteita ja kannanottoja sekä viranomaisjulkaisuja. Transsukupuolisten steriloinnista määräävään lain uudistaminen on ajankohtainen puheenaihe, joka tuon tuosta nousee esille suomalaisessa mediassa. Sterilointikeskustelun kautta avautuu näkökulma transsukupuolisten asemaan Suomessa sekä transsukupuolisuuden hoitojärjestelmän käytäntöihin. Nähdäkseni aineistooni valikoituneet tekstit paikantavat transsukupuolisuuden suomalaiseen yhteiskuntaan ja tekevät näkyväksi nykypäivän Suomessa transsukupuolisuutena ymmärretyn ilmiön historiasidonnaisuuden. Luen siis tänä päivänä muotoutuvia transsukupuolisuuden positioita suhteessa edellisissä luvuissa tarkastelemiini tapoihin jäsentää sukupuolirajoja ylittäviä kokemuksia.

Lähestyn transsukupuolisuutta teksteissä muotoutuvina retorisinä positiona, eikä tarkoituksenani ole käsitellä transsukupuolisuutta yksilöllisenä kokemuksena.

Tarkastelen yksittäisiä puhujia heidän puheessaan syntyvien merkitysten kautta, joita asetan historialliseen viitekehykseen. Otan myös huomioon sen, että tähän tutkielmaan valikoitunut aineisto tarjoaa rajatun näkökulman transsukupuolisuuteen. Tavoitteenani ei ole luoda yhtenäistä kertomusta transsukupuolisuuden historiasta, vaan analysoida joitakin transsukupuolisuuden määrittelyyn osallistuvia tekstejä. Esittämäni luenta on yksi mahdollinen tapa hahmottaa transsukupuolisuuden historian ja nykyisyyden välisiä siteitä.

2. Transsukupuolisuuden genealogia

Tässä luvussa luen transsukupuolisen position muotoutumista materiaalis-diskursiivisesti 1800—2000-lukujen tieteellisissä teorioissa. Kysyn miten transsukupuolisuus muotoutuu ymmärrettäväksi ilmiöksi erilaisissa välineistöissä. Tarkastelen erityisesti sukupuolen ja seksuaalisuuden kausaalisuuden muotoutumista tietyissä määrätyissä välineistöissä. Baradin (2007, 114–115) mukaan ilmiöillä ei ole määriteltyä olemusta välineistön ulkopuolella, vaan ne saavat merkityksensä vasta tietyssä materiaalistumisen prosessissa. Näin transsukupuolisuus saa muotonsa ja merkityksensä aina osana laajempaa viitekehystä. Tarkastelen näitä viitekehyksiä Foucault'n genealogian kautta. Kysyn miten sukupuolirajoja ylittävistä kokemuksista ja ilmiöistä on puhuttu ennen transsukupuolisuuden käsitteen muotoutumista ja mitkä seikat ovat johtaneet transsukupuolisuuden ilmaantumiseen tieteen piiriin. Tarkastelen sekä välineistöissä muotoutuvaa transsukupuolisten toimijuutta että transsukupuolisuutta koskevan asiantuntijuuden muotoutumista.

2.1 Inversion aikakausi

Inversion materiaalis-diskursiivinen muotoutuminen

Nykyään homoseksuaalisuutena, intersukupuolisuutena ja transsukupuolisuutena ymmärrettyihin ilmiöihin saatettiin 1800-luvulla viitata termeillä inversio, perversio tai kolmas sukupuoli. Inversiolla tarkoitettiin käänteistä sukupuolihalua (eng. *contrary sexual feeling*, lat. *invertere* = kääntää nurin). Inversiota ei voi suomentaa yksiselitteisesti homoseksuaalisuudeksi tai transsukupuolisuudeksi. Esimerkiksi inversion historiaa tutkineen Darryl B. Hillin (2005, 317) mukaan viktoriaanisen ajan sukupuoliajattelun mukaisesti miehet nähtiin seksuaalisesti aktiivisina ja naiset passiivisina ja näistä normeista poikkeaminen kertoi inversiosta. Osoitan, että tiettyjä toiminnallisia leikkauksia (Barad 2007) tekemällä inversio on luettavissa homoseksuaalisuutena (Krafft-Ebing 2011) tai transsukupuolisuutena (Ellis julkaisuvuosi tuntematon). Toisin sanoen samat kehon piirteet tai käyttäytymistavat voidaan merkityksellistää välineistöstä riippuen joko homoseksuaalisuudeksi tai

transsukupuolisuudeksi.

Avaan inversiota intersukupuolisuuden ja kolmannen sukupuolen kautta. Ajatus kolmannelta sukupuolelta perustuu osittain intersukupuolisuuteen, joten intersukupuolisuuden historian valottaminen auttaa kontekstualisoimaan myös transsukupuolisuuden. Puhun tässä intersukupuolisuutena tunnetusta ilmiöstä hermafrodismina, sillä tämä termi esiintyi 1800-luvun lääketieteellisissä teksteissä. Hermafroditos oli antiikin kreikkalaisessa mytologiassa Hermeksen ja Afroditen poika, jonka kehossa yhdistyivät naisen ja miehen piirteet (Aarnipuu 2008, 32). Tieteenhistorioitsija ja filosofi Alice Dregerin (1998, 15) mukaan hermafrodismin historia on ollut kamppailua sukupuolen määrittelystä ja siitä, mikä on totuus sukupuolesta. Väitän, että kolmas sukupuoli on edelleen ajankohtainen aihe, joka näkyy transsukupuolisuutta käsittelevässä puheessa. Käsittelen tätä tarkemmin luvussa 4.2.

Kuten johdannossa olen todennut, luonnontieteiden kehityksen myötä erilaisten elämänalueiden ilmiöitä alettiin nimetä ja luokitella enenevässä määrin (Foucault 2010). Myös sukupuolesta tuli tärkeä luonnontieteellisen tutkimuksen kohde. Dregerin mukaan hermafrodismin asetti haasteen kaksinaapaiselle jaolle perustuvalla sukupuolikäsitykselle. Sukupuoli täytyi määritellä niin, että jokaisella ihmisyksilöllä olisi yksi, tieteellisesti todennettavissa oleva sukupuoli. (Dreger 1998, 28–29.) Vastaus löytyi sukurauhasista. Sosiologi Sharon Preves (2005, 26) kirjoittaa, että vuonna 1867 Theodore Klebs luokitteli hermafrodismin aitoon ja pseudohermafrodismiin. Aidoksi hermafrodiitiksi Klebs hyväksyi vain niitä yksilöitä, joilla olivat sekä munasarjat että kivekset. Muita muotoja hän piti pseudohermafrodismina. (emt.) Prevesin mukaan ennen Klebsin teoriaa ei ole ollut olemassa ajatusta ”todellisesta sukupuolesta”, joka kätkeytyisi epäselvän anatomian taakse (emt., 35). Dregerin (1998, 28–30) mukaan sukupuolen rajaaminen sukurauhasiin ei ainoastaan heijastanut aikansa biotieteellisiä teorioita, vaan se oli myös keino ylläpitää sosiaalista ja juridista järjestelmää, jossa jokaisella on vain yksi sukupuoli. Näin naissukupuoli määrittyi sen perusteella, että yksilöllä on munasarjat, riippumatta ulkoisista genitaaleista tai muista kehon piirteistä. Miehellä vastaavasti sukupuolen merkkinä toimivat kivekset.

Dreger esittää 1890-luvun tapaustutkimusten perusteella, että lääkärit olivat suunnattoman kiinnostuneita hermafrodiittien seksuaalisesta halusta. Kun tutkittavan ”todellinen” sukupuoli oli määritetty sukurauhasten perusteella mieheksi, hänen halunsa

miehiä kohtaan herätti lääkäreissä ihmetystä. Sukurauhasen merkitsemä miehinen sukupuoli oli tällöin ristiriidassa ”naisen” halun kanssa. (Dreger 1997, 46–47.) Hermafrodismiin oli ladattu homoseksuaalisuuden uhka: naiselta näytävä yksilö, jolla on miehen sukurauhaset saattoi viettää ”tavallisen” miehen samansukupuoliseen suhteeseen (emt., 52). Hermafrodiittien ruumiin sukupuoli-piirteet ja seksuaalinen halu miellettiin harmoniseksi kokonaisuudeksi. Ruumis (toisin sanoen sukurauhaset) kertoi, millaista yksilön seksuaalisen halun kuuluu olla. Sukupuolitettu ruumis ja halu toimivat toistensa merkkeinä. Nähdäkseni sukurauhaset kuitenkin osallistuivat kehojen sukupuolittamiseen eri tavoin toisiinsa nähden. Aikana ennen ultraäänitutkimuksia munasarjat sijaitsivat piilossa näkyvistä ja niiden olemassaolo on voitu paikantaa yleensä vain henkilön kuoleman jälkeen. Samoin kehon sisällä olevat kivekset paljastuivat toisinaan vasta kuoleman jälkeisissä tutkimuksissa (Dreger 1998, 56). Sen sijaan ulkoisten genitaalien perusteella ihmisiä on voitu määrittellä hermafrodiiteiksi heidän elinaikanaan. Tämä osoittaa, kuinka lääketieteen teknologia materiaalisena välineistönä osallistuu ilmiöiden muotoutumiseen.

Hermafrodismin diskurssi toimi viitekehyksenä homoseksuaalisuuden muotoutumiselle. Homomiehillä ajateltiin olevan ”nainen” halu (Ulrichs 1997) tai homoseksuaalisuus käsitettiin kokonaan omana, kolmantena sukupuolena (Hirschfeld 1991). Ensimmäisenä homoseksuaalisuuden teorian luoja pidetty saksalainen Karl Heinrich Ulrichs (1997, 64–66) puhuu 1800-luvun lopulla homoseksuaalista *Urningina*, jonka hän erottaa selkeästi *todellisesta* eli naisista kiinnostuneesta miehestä. Ulrichsille Urning on sukupuoleltaan naisen ja miehen yhdistelmä. Tyypillinen Urning on *Weibling* (saks. *weiblich* = naispuolinen, feminiininen), jonka Ulrichs kuvailee eräänlaiseksi hermafrodiitiksi, naiseksi miehen ruumiissa. (emt..) Ulrichs ei nähdäkseni kuvannut yksinomaan samansukupuolista halua, vaikka hänen kirjoituksiaan sijoitetaankin osaksi homoseksuaalisuuden historiaa. Hänen retoriikassaan raja seksuaalisuuden ja sukupuolen välillä on häilyvä. Ulrichsia tutkinut Hubert Kennedy (1997, 29) huomauttaa, että kolmannen sukupuolen teoriassa sukupuoli ei käsitä ainoastaan lisääntymisen, vaan siinä sekoittuvat biologinen sukupuoli, seksuaalisuus ja sosiaalinen sukupuolirooli. Siinä missä hermafrodiiteilla miellettiin olevan sekä miehen että naisen fyysisiä piirteitä, Urningilla täytyi Ulrichsin mukaan olla miehen ruumis ja naisen sielu. Ulrichs oletti, että seksuaalinen halu miehiä kohtaan on aina nainen ja halu naisia kohtaan vastaavasti miehinen. Näin ollen miehillä, joiden halu kohdistuu toisiin miehiin, täytyi olla naisen psyyke ja naisen halu. (emt..)

Ulrichsin teoria Urningista on syntynyt rikosoikeudellista taustaa vasten. Miesten väliset seksisuhteet olivat kriminalisoituja 1800-luvulla monissa Euroopan maissa. Naisten välistä seksuaalista kanssakäymistä on käsitelty oikeustieteessä ja lääketieteessä huomattavasti vähemmän. Väitänkin, että homoseksuaalinen identiteetti on muotoutunut osin oikeustieteellisessä ja poliittisessa välineistössä. Saksalaisessa rikoslaissa vuodelta 1871 rangaistavaksi määritellään kahden miehen tai ihmisen ja eläimen välinen luonnoton haureus (Blasius & Phelan 1997, 63). Foucault (2010, 39) puhuu sodomiasta, jota on käsitelty yksittäisenä tekona, ja johon ei liittynyt ajatusta yksilöä kokonaisvaltaisesti määrittävästä identiteetistä. Samansukupuolisen halun puolestapuhujat vaativat miesten välisten suhteiden dekriminalisaatiota ja argumentoivat väitteensä luonnontieteellisillä selityksillä.

Toinen merkittävä välineistö onkin ollut luonnontiede, jonka yhteydessä uudenlainen homoseksuaalinen subjekti on muovautunut. Määrittelemällä miesten välisen halun uudeksi sukupuolikategoriaksi homoudesta tuli synnynnäinen identiteetti, joka sijoittui yksilön valinnan ulkopuolelle. Thomas F. Gierynin (1999,1) mukaan uuden ilmiön nivominen tieteeseen tuo kyseiselle ilmiölle uskottavuutta. Samalla myös itse tieteen käsite muotoutuu uudelleen. Uuden, synnynnäiseksi ominaisuudeksi jäsennetyn homoseksuaalisen subjektin muotoutuminen on ollut merkillistä muun muassa siksi, että samalla tieteen auktoriteetti laajeni uudelle alueelle.

Toimijuusrealismin mukaisesti tiede on välineistö, joka muovaa ja muovautuu jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden välineistöjen kanssa. Homoseksuaalisuuden muotoutuminen synnynnäisenä piirteenä on tuonut yhteen rikosoikeudelliset, poliittiset ja luonnontieteelliset välineistöt. Näissä välineistöissä homoseksuaalisuus ei kuitenkaan viitannut pelkästään seksuaaliseen suuntautumiseen vaan, kuten Ulrichsin kirjoituksista käy ilmi, myös sukupuoleen. Ulrichsin aikalainen oikeuslääkäri Richard von Krafft-Ebing (2011) käsittelee teoksessaan *Psychopathia Sexualis* homoseksuaalisuutta, hermafrodisia ja Ulrichsin määrittelemää kolmatta sukupuolta inversion muotoina. Inversio esiintyy tällaisena kattokäsitteenä myös 1900-luvun alussa kirjoittaneen seksologi Havelock Ellisin (julkaisuvuosi tuntematon) kirjoituksissa normista poikkeavista sukupuolista ja seksuaalisuuksista. Inversio muotoutuu siis materiaalis-diskursiiviseksi ilmiöksi, jossa seksuaalinen halu ja sukupuolipiirteet kietoutuvat toisiinsa ja toimivat toistensa merkkeinä. Seksuaalisuus materiaalistuu tässä tapauksessa

ruumiillisuuden kautta ja toisaalta normeja rikkova ruumis merkityksellistyy myös seksuaalisesti epänormaaliksi.

Useimmat 1800- ja 1900-lukujen vaihteen inversioteoriat perustuvat tapaustutkimuksiin, joissa potilaat kuvailevat halujaan, ulkonäköään, mieltymyksiään ja elämäntapojaan. Lääkärit tulkitsevat tämän tiedon suhteessa potilaan oletettuun perverssiin seksuaalisuuteen (Ellis julkaisuvuosi tuntematon; Hirschfeld 1991; Krafft-Ebing 2011). Esimerkiksi miehillä ”hermoheikkous”, punastuminen ja viehtymys nukkeihin lapsena viittaavat Krafft-Ebingin (2011) mukaan inversioon. Ellisin (julkaisuvuosi tuntematon, 366) mukaan on tavallista, että invertikko muistuttaa ”vastakkaista sukupuolta” sekä fyysisiltä että psyykkisiltä piirteiltään. Nämä tulkinnat kuvaavat sitä, mistä Barad (2007) puhuu merkitysten ja syy-seuraus-suhteiden syntyminenä materiaalistumisen prosessissa: feminiiniseksi määritellystä ruumiista tulee homoseksuaalisuuden merkki.

Inversion kautta määritellyn kehon ja sitä tarkastelevan välineistön väliset rajat sulautuvat materiaalis-diskursiiviseksi ilmiöksi. Baradin (2003, 820) mukaan tällaisessa yhteismuotoutumisessa syntyy sekä tutkimuskohde että tutkimuksen välineistö. Lääketieteen ja seksologian historiassa inversion käsitteellistäminen muotoilee uudelleen myös normatiivisia sukupuolia ja seksuaalisuuksia. Inversion esittäminen poikkeamana vahvistaa dikotomisen sukupuolijaon ja heteroseksuaalisuuden normaaliutta. Baradin toimijuusrealismissa tiede nivoutuu sosiaaliin käytäntöihin ja yhteismuotoutumisella on aina eettisiä seurauksia. Toimijuus ei ole Baradille ”subjektin” tai ”objektin” ominaisuus, vaan se rakentuu niiden käytäntöjen seurauksena, joissa tutkittava ja tutkimusmekanismi ovat vuorovaikutuksessa. (Barad 1998, 116.) Inversio, kolmas sukupuoli tai Urning materiaalis-diskursiivisina muotoutumina rakentavat uusia subjekteja, toimijuuksia ja positioita, joista käsin oikeudellisia ja tieteellisiä normeja voi kyseenalaistaa. Samalla ne luovat uusia poikkeamia ja patologioita, joita lääketiede hallitsee ja säätelee. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kietoutuminen on siis tuottanut ilmiöitä, joita nykyisin voi tulkita transsukupuolisuudeksi.

Asiantuntijuuden rakentuminen materiaalis-diskursiivisesti

Toimijuuden rakentuminen yhteismuotoutumisen tuloksena tarkoittaa myös

asiantuntijaposition rakentumista. Inversiopuheessa asiantuntijat käyvät kiistaa oikeudesta määritellä ja selittää sukupuoli ja seksuaalisuuksia. Samalla he määrittelevät luonnontieteet sekä niiden suhteen muihin instituutioihin jatkuvasti uudelleen. Erityisesti luonnontieteiden suhde rikosoikeuteen nousee merkittäväksi inversion kannalta. Krafft-Ebing (2011) toteaa *Psychopatia Sexualis* -teoksen esipuheessa, että tieteellinen tutkimus seksuaalisuuden psykopatologiasta on välttämätöntä, jotta olisi mahdollista korjata rikosoikeudessa vallitsevat virheelliset käsitykset seksuaalirikoksista. Krafft-Ebing määrittelee tutkimusaiheensa uskottavaksi sijoittamalla sen tieteen piiriin ja asettaa tieteellisen arvovallan rikosoikeudellisen yläpuolelle. Tämän voi nähdä osana tieteen laajentumista uusille alueille (Gieryn 1999, 17). Potilaiden tunnustusten käyttäminen tieteellisen tutkimuksen materiaalina kuvaa vallan siirtymistä uskonnolliselta instituutiolta tieteelliselle instituutiolle 1800-luvulla. Lääketiede otti yhä useammin myös tuomioistuimen roolin. Lääkäri tutki, arvioi ja esitti tuomionsa potilaan tilasta. Krafft-Ebing lainaa Tardieuta, jonka mukaan lääkärin *pyhä* virka velvoittaa hänet näkemään kaiken ja antaa luvan sanoa kaiken (Krafft-Ebing 2011, 12). Tämä alleviivaa (lääke)tieteen kasvavaa tiedollista auktoriteettia.

Ulrichs käyttää luonnontieteen arvovallan nousua hyväkseen ja perustelee Urningin käyttäytymistä luonnolla, joka poikkeaa täysin ”todellisen” miehen luonnosta. Ulrichs painottaa, että Urning ei voi toimia muulla kuin luonnolleen ominaisella tavalla. Hänen mukaansa samansukupuolisia suhteita ei tule rangaista eikä käsitellä mielisairauksina, sillä ne kuuluvat luonnon monimuotoisuuteen. (Ulrichs 1997, 64–66.) Ulrichs oikeuttaa argumenttinsa miesten välisten suhteiden kriminalisaatiota vastaan asettamalla teoriansa luonnontieteen piiriin ja kääntää rikosoikeudessa luonnottomaksi määritellyn miesten välisen halun luonnolliseksi. Kennedyn mukaan Ulrichs sai runsaasti vaikutteita aikansa biologisilta ja erityisesti embryologisilta eli alkiokehitystä tutkivilta opeilta. Ulrichsin tavoitteena oli osoittaa, että samansukupuolinen halu on synnynnäistä ja johtuu alkion kehityspoikkeamasta. (Kennedy 1997, 30–33.)

Keskustelun inversion luonteesta voi lukea auktoriteettien välisenä rajanvetotyönä, jossa kiistellään oikeudesta määritellä sukupuoli ja seksuaalisuus, mutta jossa myös tiede on merkityskamppailun kohteena (Gieryn 1999, 15–16). Krafft-Ebing (2011, 222) tekee selkeän rajanvedon Ulrichsiin ja korostaa, että Ulrichs itsekin kuuluu ”pervertikkojen” joukkoon. Näin hän määrittelee Ulrichsin ikään kuin puolueelliseksi ja siten vähemmän päteväksi, kun taas Krafft-Ebingin oma positio näyttää objektiivisena ja tieteellisesti

uskottavana. Krafft-Ebingille halu samaa sukupuolta kohtaan on synnynnäistä, mutta ei kuitenkaan luonnollista. Hänen mukaansa Ulrichsin yritys luonnollistaa inversio on epäonnistunut. Krafft-Ebing näkee miesten välisen halun patologisena ja perinnöllisestä taantumuksesta johtuvana. (emt., 222–223.) Tällainen ajattelu perustuu Darwinin evoluutio-opin tulkintaan. Krafft-Ebingin mukaan eläinten kehityksen alkeelliselle tasolle kuuluu fyysisen sukupuolen kaksijakoisuus, joka myöhemmin eriytyy kahdeksi sukupuoleksi. (emt., 227..) Homoseksuaalien taantumus ilmenee hänen mukaansa siis myös fyysisen sukupuolen kohdalla.

On merkillistä, että Krafft-Ebing käyttää sukupuolen kaksijakoisuudesta termejä *hermafrodismi* ja *biseksuaalisuus*. Nykyisin biseksuaalisuus tarkoittaa seksuaalista suuntautumista, jolloin siihen sisältyvä sukupuolen ambivalenssiin viittaava merkitys katoaa. Krafft-Ebingin käsitevalinta paljastaa, että nykyinen seksuaalisuuden käsite juontaa juurensa diskurssista, jossa sukupuoli ja seksuaalisuus limittyvät yhteen. Myös seksologi Havelock Ellis (julkaisuvuosi tuntematon, 373–374) näkee inversion sukupuolisena kehityspoikkeamana, mutta kuitenkin osana luonnollista vaihtelua, yhtä lailla kuin vaikkapa värisokeus. Kaikille esittelemilleni asiantuntijoille inversio on kuitenkin poikkeama suhteessa normaaliin, silloinkin kun tällaisen poikkeaman esiintyminen on luonnollista (Ulrichs 1997; Krafft-Ebing 2011; Ellis julkaisuvuosi tuntematon).

Toimijuusrealismin mukaisesti tutkija, tutkimusvälineistö ja tutkimuskohde ovat erottamattomassa vuorovaikutuksessa, jossa sekä tutkijan että tutkittavan positiot syntyvät. Samalla muotoutuu myös ilmiöiden välinen *kausaalisuus*. (Barad 2007, 176–177.) Toisin sanoen kehityspoikkeama syynä ja inversio seurauksena syntyvät luonnontieteiden, tutkijoiden, rikosoikeuden ja tutkimuksen kohteena olevien ihmisten vuorovaikutuksessa. Samalla muotoutuu uudelleen asiantuntijoiden ja invertikkojen *toimijuus*, joka tekee mahdolliseksi määritellä inversion patologiaksi tai vaatia sodomian poistamista rikoslaista. Toimijuus ja kausaalisuus eivät kuitenkaan ole pysyviä rakenteita, vaan ne muototuvat jatkuvasti uudelleen. (Barad 2003, 820.)

Yhteismuotoutumisessa syntyy hetkellisiä paikallisia jakoja subjektiin ja objektiin, jotka mahdollistavat kunkin ilmiön tarkastelun. Barad kutsuu tätä jakoa toiminnalliseksi leikkaukseksi (Barad 2003, 815). Nähdäkseni toiminnallisen leikkauksen avulla inversion voi lukea viittaavan homoseksuaalisuuteen, intersukupuolisuuteen tai

transsukupuolisuuteen. Toiminnallinen leikkaus luo paikallisia määritelmiä, joita tässä tapauksessa ovat esimerkiksi ”homoseksuaalisuus” tai ”hermafrodismi”. Luen näitä leikkauksia inversion piiriin kuuluvina ilmiöinä, ei niinkään siitä erillisinä. Paikallinen jako subjektiin ja objektiin muotoilee asiantuntijuuden ja asiantuntija saa vallan määritellä tutkimuksen ”objektin” sekä tehdä eroja muun muassa luonnollisen ja patologisen välille.

Inversio, Urning ja kolmas sukupuoli ovat olleet niitä termejä, joiden avulla uudet käsitykset sukupuolesta ja seksuaalisuudesta on tuotu julkisuuteen ja tehty niistä ymmärrettäviä. On syntynyt uusia identiteettejä, jotka on juurrutettu vallitseviin luonnontieteellisiin oppeihin. Samalla tieteen alue laajeni ottaessaan tutkimuskohteeksi sukupuolen ja seksuaalisuuden eri muodot. Ennen transsukupuolisuuden ilmaantumista kieleen sukupuolen ja seksuaalisuuden diskurssit olivat vahvasti kietoutuneita toisiinsa. Seuraavaksi tarkastelen niitä välineistöjä, jotka mahdollistivat transsukupuolisuuden muotoutumisen ja sen erottamisen homoseksuaalisuudesta.

2.2 Inversiosta transsukupuolisuuteen

Välineistön muotoutuminen

Transsukupuolisuuden käsite muotoutui vähitellen 1900-luvun puolivälissä. *Trans* (lat. yli, ylitse) viittaa jonkin rajan ylittämiseen. Tuolloin transsukupuolisuudesta käytetyt käsitteet *transsexuality* (Cauldwell 2001) tai *transsexualism* (Benjamin 1999) pitivät sisällään sekä sukupuoleen että seksuaalisuuteen viittaavia merkityksiä. Edellisessä alaluvussa esitin inversioajattelun, jossa sukupuoli ja seksuaalisuus kietoutuvat toisiinsa ja muodostavat oman ilmiönsä. Nähdäkseni sukupuoli- ja seksuaali-identiteetit ovat hiljalleen eriytyneet toisistaan 1900-luvun alusta alkaen. Siitä huolimatta niitä on esitetty rinnakkaisina, toistensa kautta määritettyinä kategorioina. Esimerkiksi Hirschfeld 1910-luvulla (1991), Benjamin 1960-luvulla (1999) ja Bailey (2003) tarkastelevat transsukupuolisuutta suhteessa homoseksuaalisuuteen. Näin ollen olisi virheellistä sanoa, että inversio korvautui täysin erillisillä seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden kategorioilla. Pikemminkin syntyi uusia seksuaali- ja sukupuoli-identiteettejä kuvaavia käsitteitä, jotka esiintyivät toisinaan saman jatkumon sisällä ja

toisinaan erillisinä ilmiöinä.

Pidän merkittävänä vaiheena transsukupuolisen identiteetin rakentumisen kannalta sen erottamista homoseksuaalisuudesta. Lääketieteelliset korjaushoidot tekivät viimein ratkaisevan eron näiden välille: toisin kuin homoseksuaalisuudessa transsukupuolisuudessa oli kyse ensisijaisesti sukupuolikokemuksesta ja kehollisesta ristiriidasta. Seksologi Magnus Hirschfeld (1991) teki eron transsukupuolisuuden ja homoseksuaalisuuden välillä jo vuonna 1910 ilmestyneessä teoksessaan *The Transvestite (Die Transvestiten)*. Termi transvestiitti viittaa Hirschfeldillä ensisijaisesti ristiinpukeutumiseen, mutta käytännössä hän kuvaa tällä käsitteellä laajempaa sukupuolen moninaisuuden kirjoa. Hirschfeld huomauttaa, että kaikki homomiehet eivät ole feminiinisiä, eivätkä kaikki feminiiniset miehet ole homoseksuaaleja (emt., 147). Näin hän erottaa toisistaan biologisen sukupuolen ja sosiaalisen tai psykologisen sukupuolen. Hirschfeldin näkemys sukupuolesta ei kuitenkaan ole kaksijakoinen. Hänen teoriansa sukupuolen variaatioista kuvaa sukupuolta jatkumona feminiinisen naisen ja maskuliinisen miehen välillä. (emt., 219–220.) Homoseksuaalisuus, transvestismi ja hermafrodismi ovat hänelle erillisiä kategorioita saman jatkumon sisällä.

Tieteelliset käsitykset sukupuolesta monipuolistuivat 1900-luvun alusta alkaen, mikä on tehnyt mahdolliseksi seksuaalisuuden ja sukupuolen eriytymisen ja transsukupuolisuuden käsitteen syntymisen. Sukupuolen kategoria pilkkoutui eri osa-alueisiin: muun muassa hormonaaliseen, kromosomaaliseen, genitaaliseen ja psyykkiseen sukupuoleen. Sosiologi Joanne Meyerovitzin (2002, 27) mukaan kromosomit hyväksyttiin sukupuolen määrittäjiksi jo 1900-luvun alussa. Tiedemiehet keskittyivät kuitenkin hormonien tutkimiseen, koska niiden uskottiin selittävän paremmin sukupuolipiirteiden vaihtelun eri yksilöillä. Tieteensosiologi Nelly Oudshoornin (1994, 16–18) mukaan hormoni oli käsitteenä tunnettu jo vuonna 1905. Aluksi sukupuolijako kehon hormonaalisen toiminnan mukaan istui luontevasti sukurauhasiin perustuvaan sukupuolimalliin. Munasarjojen ajateltiin tuottavan naishormoneja ja kivesten vastaavasti mieshormoneja. Havelock Ellis (julkaisuvuosi tuntematon, 371–372) oletti 1900-luvun alussa, että ”tavallisilla” naisilla ja miehillä hormonaalinen toiminta on tasapainossa ja tasapainon rikkoutuminen aiheuttaa erilaisia inversion muotoja. Oudshoornin mukaan (1994, 25–26) 1930-luvulla kuitenkin havaittiin, että molemmissa sukupuolissa on sekä mies- että naishormoneja, androgeeneja ja estrogeeneja. Tämä löytö johti siihen, että hormonitoimintaa ei voitu

enää paikantaa sukupuolittuneisiin kehoihin. Sukurauhasiin perustuvasta sukupuolijaosta on täytynyt hiljalleen luopua. Sari Irnin (2014) tulkinnassa tällainen muutos biologisen sukupuolen jäsentämisessä viittaa materian aktiivisuuteen: hormonit ”potkaisevat takaisin” osallistuessaan sukupuolieron uudelleen määrittelyyn.

Hormonien eristäminen kemiallisesti on tehnyt mahdolliseksi kehojen muokkaamisen lääketieteellisin keinoin. Aluksi hormonihoitoja ei kuitenkaan sovellettu transsukupuolisiin, vaan homoseksuaaleihin. Tieteensosiologi Myra Hird (2004, 40) esittää, että 1930-luvulta lähtien homoseksuaalisuutta on yritetty ”parantaa” testosteronihoitojen avulla. Testosteroni kuuluu androgeeneihin ja se vaikuttaa kehossa maskuliinisiksi määriteltyjen piirteiden syntymiseen. Menetelmä perustui ajatukseen homomiesten feminiinisydestä, joka johtuu hormonitoiminnan tasapainottomuudesta. Yhteyttä homoseksuaalisen käyttäytymisen ja hormonitasapainon välillä ei tosin ikinä löydetty. (emt.) Hormonitoiminnan muuttaminen lääketieteellisin keinoin viitoitti kuitenkin tietä nykyisille transsukupuolisuuden hoidoille. Oletus homomiesten feminiinisydestä nojautui siis edelleen inversioon, eli oletukseen seksuaalisen halun ja sukupuolen yhteenkietoutumisesta.

Transsukupuolisuutta lääketieteessä tutkinut Bernice Hausman (1995, 2) kytkee transsukupuolisuuden syntymisen plastiikkakirurgian ja endokrinologian kehitykseen. Meyerovitzin (2002) mukaan 1920-luvulla Hirschfeld alkoi järjestää ensimmäisiä laajamittaisia sukupuolta muokkaavia leikkauksia ihmisille, joista hän käytti termiä transvestiitti. Ensimmäisiä sukupuolenkorjausleikkauksia Yhdysvalloissa suoritettiin puolestaan 1950-luvulla. (emt.) Hausmanille plastiikkakirurgia ja endokrinologia tuottavat ja ylläpitävät normatiivista ulkonäköä. Taustalla on hänen mukaansa ajatus, jonka mukaan norminmukainen fysiologia johtaa myös psyykkiseen normaaliuteen. Hausman näkee plastiikkakirurgian lääketieteen tarjoamana ulkoisena ratkaisuna psyykkisiin ongelmiin ja tässä hän samastaa transsukupuolisuuden hoidot muuhun plastiikkakirurgiaan. (Hausman 1995, 50–63.) Hänelle transsukupuolisuus on pitkälti lääketieteen rakentama ja ylläpitämä ilmiö, ja etenkin transnaisten halu korjata sukupuoltaan kytkeytyy naisiin kohdistuviin kauneusihanteisiin (emt., 64). Hausman siis positioi transsukupuolisia lääketieteellisen vallankäytön kohteiksi.

Transsukupuolisuutta on kuitenkin mahdotonta erottaa sen lääketieteellisestä viitekehyksestä: ne pikemminkin muotoutuvat yhdessä, jolloin myös transsukupuoliset

ovat aktiivisia toimijoita. Lääketiede ja transsukupuolisuus muodostavat oman ilmiönsä, joka poikkeaa kauneusleikkausten materiaalis-diskursiivisesta muotoutumisesta. Hausmanin luenta esittää transsukupuoliset passiivisina lääketieteen teknologian objekteina, mikä on mahdollista vain tekemällä ontologinen ero subjektin ja objektin välille. Sari Irni (2013) lukee transsukupuolisten hormonihoitoja Baradin *määräytymättömyyden* käsitteen kautta, jonka olen esittänyt luvun 2 alussa. Baradille (2007, 146) ilmiöillä ei ole määriteltyä olemusta välineistön ulkopuolella, vaan ne saavat merkityksensä vasta tietyssä materiaalistumisen prosessissa. Irni (2013, 8) esittää, että samoja hormonihoitoja saavat transnaiset ja eturauhassyöpää sairastavat miehet kokevat hormonien vaikutukset eri tavoin. Olennaisen eron kokemuksissa tekee se, että hoidot materiaalistuvat eri välineistöjen kautta. (emt..) Samalla tavoin myös kauneusleikkaukset ja sukupuolenkorjaus materiaalistuvat ja merkityksellistyvät eri tavoin. Nähdäkseni Hausman tuo kuitenkin esille tärkeän näkökulman: endokrinologia ja kirurgia ovat olleet osa sitä välineistöä, jossa transsukupuolisuus on muotoutunut.

Meyerovitzin (2002, 17–18) mukaan ensimmäisissä sukupuolipiirteiden muuttamiseen tähtäävissä leikkauksissa on poistettu kehon osia, kuten rintoja ja kiveksiä. Kulloinkin käytettävissä ollut teknologia on siis määrittänyt sen, millaiseksi henkilön sukupuolta on ollut mahdollista muokata. Meyerovitz esittää, että sukupuolipiirteitä muokkaavat leikkaukset saivat alkunsa pitkälti potilaiden omasta tahdosta. Lääkärit eivät aluksi olleet innokkaita suorittamaan potilaille heidän toivomiaan toimenpiteitä. Leikkauksia vaativat ihmiset ovatkin käyttäneet perusteluna muun muassa sitä, että sukurauhasten poistaminen vähentäisi heidän ylenmääräisiä seksuaalisia halujaan. (emt..) Tämä argumentti viittaa transkokemukseen ladattuun oletukseen normeja rikkovasta seksuaalisuudesta, joka lääketieteen täytyy ottaa haltuun.

Transsukupuolisuuden ilmiö

Väitän, että samalla kun käsitys biologisesta sukupuolesta moninaistui, muuttui myös se, mitä pidetään totuutena sukupuolesta. ”Todellinen” sukupuoli ei enää paikantunut yksittäisiin piirteisiin, vaan kyse oli pikemminkin siitä, millaisessa vuorovaikutuksessa eri sukupuolen osa-alueet ovat keskenään ja mikä osa-alue määrittänyt milloinkin tärkeimmäksi ja dominoivaksi. Sukupuolen määrittelyn monimutkaistuminen on lujittanut asiantuntijuuteen perustuvaa valtaa tunnistaa ja artikuloida totuus sukupuolesta. ”Todellisen” sukupuolen määrittely nivoutui jälleen tieteellisiin

rajanvetoihin ja kamppailuihin uskottavuudesta. Transsukupuolisuus materiaalistui ja merkityksellistyi siirtymäksi, matkaksi kahden vastakkaisen sukupuolen välillä. Transsukupuolisuuden käsitteellistäminen *transina* on tullut mahdolliseksi biologisen ja psyykkisen sukupuolen erottelun yhteydessä. Ilmiön muotoutumiseen on vaikuttanut myös rajanveto sukupuolen ja seksuaalisuuden välillä sekä luonnollisen vaihtelun ja patologian välillä.

Endokrinologi Harry Benjamin oli ensimmäisiä sukupuolenkorjaushoitoja tarjoavia lääkäreitä Yhdysvalloissa. Hänen vuonna 1966 ilmestynyt teoksensa *The Transsexual Phenomenon* syntyi Benjaminin omien sanojensa mukaan tarpeesta käsitellä seksologiassa vielä melko tuntematonta aihetta (Benjamin 1999, 4). Benjamin esittelee transsukupuolisen Christine Jorgensenin ennakkotapauksena, joka teki lääketieteelliset sukupuolenkorjaukset näkyviksi. Myös Meyerovitzin mukaan transsukupuolisuus nousi julkisuuteen omana ilmiönään erityisesti Christine Jorgensenin myötä. Jorgensen oli transnainen, jonka 1950-luvulla läpikäymä sukupuolenkorjaus on saanut runsaasti mediahuomiota. Mediassa korostettiin Jorgensenin klassista naiskauneutta ja samalla kerrottiin uusi transsukupuolisuuden tarina, jossa tavallinen mies muuttuu kaunottareksi. (Meyerovitz 2002, 51–52.) Tapauksen myötä tuli näkyväksi lääketieteen teknologia, joka mahdollistaa kokonaisvaltaisen sukupuolipiirteiden muokkaamisen. Samalla on muotoutunut uusi diskurssi, jossa ”mies muuttuu naiseksi” ja näin uudenlaisesta transsukupuolisuuden positioista on tullut ymmärrettävä ja mahdollinen.

Jorgensen sanoutui irti moraalittomana pitämästään homoseksuaalisuudesta sekä transsukupuolisiin liitetyistä seksuaalisista perversioista korostamalla omaa normaaliuttaan (emt., 57). Rajankäynti homoseksuaalisuuteen onkin nähdäkseni yksi merkittävä juonne transsukupuolisuuden muotoutumisessa. Myös Benjamin erottaa transsukupuolisuuden ja homoseksuaalisuuden toisistaan. Hänelle sukupuoli jakautuu useampiin eri osa-alueisiin, kuten hormonaaliseen, kromosomaaliseen, psykologiseen ja sosiaaliseen. Kenties tärkein seikka transsukupuolisuuden muotoutumisen kannalta on ollut jako biologiseen sukupuoleen (*sex*) ja genderiin, jonka Benjamin määritteli sukupuolen epäseksuaaliseksi puoleksi. (Benjamin 1999, 6–7.) Koska gender ei palaudu kokonaan sosiaaliseen tai psykologiseen sukupuoleen, puhun siitä nimenomaan genderinä ja määrittelen sen kontekstista riippuen. Sosiologi Asia Friedmanin (2006, 10) mukaan genderin käsite syntyi sukupuolenkorjausten viitekehyksessä ja toimi diskursiivisena tilana, joka oikeuttaa sukupuolipiirteitä korjaavia leikkauksia.

Valtiotieteilijä Jemima Revon (2011, 130–131) mukaan genderistä tuli uusi, pysyvä ja muuttumaton totuus sukupuolesta. Tämä merkitsi irrottautumista fysiologiaan paikantuvasta sukupuolen määrittelystä, joskin biologia jäi edelleen tärkeäksi sukupuolen määrittäjäksi.

Genderin genealogia nivoutuu myös intersukupuolisten hoitoihin. Sosiologi Sharon Preves (2005) ajoittaa nykyisen intersukupuolisten hoitojärjestelmän synnyn 1950-luvulle. Intersukupuolisia tutkineet John Money sekä Joan ja John Hampson uskoivat, että lapsen voi kasvattaa kumpaan tahansa sukupuoleen, kunhan hänen kehitystään ”tuetaan” leikkauksilla ja hormonihoidoilla. Moneyn mukaan sukupuolen kehityksen kannalta fyysisiä ominaisuuksia tärkeämpiä ovat sosiaaliset ja psykologiset tekijät. (Preves 2005, 51–53; Money 1986, 134.) Moneylle sukupuolen sosiaaliset ja psykologiset ulottuvuudet ilmenevät genderissä, joskaan eivät palaudu siihen. Hänen määritelmänsä mukaan genderin avulla yksilö paljastaa kuuluvansa naisten tai miesten ryhmään. Gender vakiintuu vähitellen lapsuusiässä ja asiantuntijan, eli lääkärin, tehtävänä on valita vastasyntyneen intersukupuolisen sukupuoli ennen kuin gender vakiintuu. (Money 1986, 134–137.) Jako biologiseen sukupuoleen ja genderiin jäsensi sukupuolen uudelleen sisäisen kokemuksen ja fysiologian keskinäiseksi harmoniaksi.

Bernice Hausman (1995) rinnastaa transsukupuolisuuden ja intersukupuolisuuden toisiinsa ja käsittelee kumpaakin ilmiötä lääketieteen vallankäytön passiivisina objekteina. Hänen mukaansa kummassakin tapauksessa lääketiede pyrkii normalisoimaan normeja rikkovia kehoja. On syytä kuitenkin erottaa intersukupuolisuus ja transsukupuolisuus erillisiksi, joskin läheisiksi ilmiöiksi. Intersukupuolisten kohdalla kyse on vauvoille tai lapsille tehtävistä leikkauksista, jolloin päätöksen heidän sukupuolestaan tekevät lääketieteen asiantuntijat (Money 1986). Transsukupuoliset taas kokevat sukupuolensa vääräksi ja hakevat aktiivisesti korjaushoitoja (Benjamin 1999). Myös Sari Irni (2013, 4) kyseenalaistaa transsukupuolisten saamien hormonihoitojen lukemista yksipuolisesti lääketieteellisen vallankäytön kautta. Irni muistuttaa myös välineistössä muotoutuvien transsukupuolisten merkityksestä aktiivisina toimijoina. (emt.) Transsukupuolisuus ja intersukupuolisuus muotoutuvat siis osittain erilaisissa välineistöissä ja myös heidän positionsa suhteessa lääketieteeseen ovat erilaisia.

Benjamin jatkaa inversiopuhetta paikantaessaan homoseksuaalisuuden sukupuolen variaatioksi intersukupuolisuuden ja transvestismin rinnalla (Benjamin 1999, 6).

Normaalius merkitsee Benjaminille sukupuolen eri osien harmoniaa: normaali mies on mielletty maskuliiniseksi ja heteroseksuaaliseksi. Harmonian rikkoutuminen voi ilmetä niin transsukupuolisuutena kuin homoseksuaalisuutena. (emt., 9.) Transsukupuolisuus ja homoseksuaalisuus kuuluvat hänen mukaansa kuitenkin sukupuolen eri osa-alueille. Benjaminin yksinkertaistavan jaon mukaan transvestismi paikantuu sosiaaliselle alueelle, transsukupuolisuus genderiin ja homoseksuaalisuus biologisen sukupuolen (*sex*) alueelle. (emt., 17.) Sosiologi Richard Ekinsin (2005) mukaan Benjamin painotti transsukupuolisten normaaliutta, johon liittyi sukupuolinormatiivinen ulkonäkö, heteroseksuaalisuus ja perhe-elämän tavoittelu. Ekins muistuttaa kuitenkin, että 1950- ja 1960-luvuilla homoseksuaalisuutta tai muuta seksuaalisista ja sukupuolinormeista poikkeamista pidettiin sairautena ja usein myös rikoksena. Näin ollen ei ole yllättävää, että Benjamin pyrki esittämään transsukupuolisia mahdollisimman normatiivisina. (emt.) Benjaminin kuvaus transsukupuolisuudesta on kuitenkin määritellyt pitkälle sen, miten transsukupuolisia nähdään lääketieteessä ja julkisuudessa tänäkin päivänä.

Benjamin pitää transsukupuolisuuden syynä mahdollisesti endokrinologisia ja/tai geneettisiä tekijöitä. Tämän biologiaan perustuvaan etiologian juuret ovat samat kuin Krafft-Ebingin (2011) esittämässä teoriassa inversiosta perinnöllisenä taantumuksena. Todisteita transsukupuolisuuden geneettisestä tai endokrinologisesta alkuperästä ei vielä Benjaminin mukaan ole löydetty. Transsukupuolisten kromosomirakenteissa ei ollut mitään heidän syntymäsuopuolestaan poikkeavaa. Todisteiden poissaolo ei kuitenkaan ollut Benjaminille este. (Benjamin 1999, 44.) Biologiset tekijät ovat hänelle uskottavia selityksiä ilman selkeää todistusaineistoakin. Tämä kielii tieteen asemasta tiedollisena auktoriteettina (Gieryn 1999, 1).

Benjamin esittää, että äidin hormonitoiminnan vaihtelulla voi olla vaikutusta sikiön sukupuolen kehittymiseen. Lisäksi hän viittaa tutkimukseen, jossa on todettu, että aivoissa sijaitseva hypotalamus on ”luontaisesti feminiininen” (*inherently feminine*). Benjamin ei avaa feminiinisyyttä tarkemmin, mutta esittää, että jos tämä aivojen alue ei altistu tietyssä vaiheessa testosteronille, se jää pysyvästi feminiiniseksi. (Benjamin 1999, 45–46.) Tällainen sukupuolikäsitys ennakoi neurotieteellistä ihmiskuvaa, jota käsittelen seuraavassa alaluvussa. Benjaminin retoriikka on samankaltaista kuin ensimmäisissä homoseksuaalisuuden teorioissa – transsukupuolisuus on hänelle synnynnäinen piirre, joka on yksilön valinnan ulottamattomissa. Tämä avaa transsukupuolisille mahdollisuuden toimijuuteen, joka perustuu tieteellisen auktoriteetin

uskottavuuteen. Transsukupuolisten hoidot oikeutetaan siis tieteellisin argumentein. Benjaminin (1999) retoriikassa toistuu transsukupuolisuuteen liittyvä kärsimys, joka vaatii lääketieteellistä puuttumista. Näin fyysiset korjaushoidot muodostuvat ainoaksi päteväksi ja toimivaksi ratkaisuksi, joka poistaa kärsimyksen.

Vastapainona transsukupuolisuuden normalisoivalle luonnontieteelliselle välineistölle on toiminut psykiatrinen välineistö, jossa transsukupuolisuus määrittyi patologiaksi. Vuonna 1949 julkaistussa artikkelissaan *Psychopatia Transexualis* lääkäri David O. Cauldwell (2001) käyttää termiä ”psykopaattinen transseksuaali” (*psychopathic transexual*) viitattaessaan henkilöihin, jotka haluavat ”elää sukupuoleessa johon he eivät kuulu”. Cauldwellin mukaan nämä henkilöt epäonnistuvat kasvamaan omaan (biologiseen) sukupuoleensa, mikä johtuu perinnöllisestä taantumuksesta. Cauldwellin käsitykset palautuvat näin ollen Krafft-Ebingin teorioihin inversiosta perinnöllisenä poikkeamana. Myös artikkelin nimi *Psychopatia Transexualis* viittaa suoraan Krafft-Ebingin *Psychopatia Sexualis* -teokseen.

Cauldwell käsittelee tapaustutkimusta naiseksi syntyneestä ja miehenä elävästä henkilöstä, jonka halua naisia kohtaan Cauldwell nimittää homoseksuaaliseksi. Tapauskertomuksessa kirjoittaja toteaa, että tutkittavan kehossa ei ole hermafrodismin piirteitä (emt.). Transsukupuolisuus paikantuu siis tässä kehon sijasta kokemukseen. Cauldwell esittää, että homoseksuaalisuus tai transvestismi eivät sinänsä ole merkkejä psykopatiasta, mutta muun muassa näihin liittyvä viettely, valehtelevuus ja sosiaalisten normien rikkominen ovat. (emt.) Seksuaalisten tai sukupuolien normien rikkominen liittyy tässä moraalittomaksi ymmärrettyyn ja lainvastaiseen käyttäytymiseen.

Cauldwell (2001) vastusti sukupuolen kirurgista korjaamista. Meyerovitzin (2002, 105–106) mukaan transsukupuolisten hoitoja arvostelivat Cauldwellin jalanjäljissä psykoanalyttisen koulukunnan psykologit ja psykiatrit. Psykoanalyysin näkökulmasta transsukupuolisuudelle ei ollut biologista selitystä, joka palautuisi kromosomeihin tai hormonitoimintaan. Niinpä sukupuoliristiriita nähtiin psyykkisenä häiriönä, joka liittyi seksuaalisten perversioiden joukkoon ja rinnastui muun muassa fetisismiin, ekshibitionismiin ja masokismiin. Psykologit kritisoivat lääkäreitä siitä, että nämä toimivat potilaiden vaatimusten mukaisesti. Transsukupuolisen halu saada hoitoja ei heidän mukaansa olisi saanut vaikuttaa lääkäreiden päätöksiin. (emt.)

Transsukupuolisuutta tutkinut Patricia Elliot (2012, 108) kirjoittaa, että psykoanalyysissä pitkään vallinneen näkemyksen mukaan transsukupuolisen kokemus perustuu fantasiaan vapautumisesta fyysisen muutoksen kautta. Esimerkiksi psykiatri Anthony Storr (1969, 61–62) puhuu ”transvestismin syvemmästä tasosta”, jossa mies samastaa itsensä naiseen korvatakseen sen, mihin hän ei pysty rakkaussuhteessa naisen kanssa. Storrin mukaan halu muuttaa sukupuoltaan on skitsofrenian alkuaire, eikä sitä voi hoitaa lääketieteellisillä korjauksilla (emt., 66–67). Tällaisen tulkinnan muotoilema positio ei mahdollista transsukupuolisille pääsyä lääketieteellisiin hoitoihin, tai ainakin tekee sen hankalaksi. Psykoanalyysissä transsukupuolisuus rinnastuu siis toisaalta poikkeavaksi miellettyyn seksuaalisuuteen ja toisaalta mielenterveysongelmiin.

Benjamin arvostelee tällaisia näkemyksiä epätieteellisinä. Hänen mukaansa monet psykiatrit sekoittavat transsukupuolisuuden ja homoseksuaalisuuden keskenään. Benjamin mainitsee, että erityisesti psykoanalyytikot pitävät transsukupuolisuutta psykopatologiana, jota tulee hoitaa terapialla. (Benjamin 1999, 12.) Hän kyseenalaistaa psykologien ja psykoanalytikkojen uskottavuutta väittämällä, että useilla heistä ei ole tarvittavaa biologian asiantuntemusta (emt., 43). Näin hän paikantaa itsensä uskottavan tieteen alueelle ja korostaa omaa asiantuntijuuttaan.

Vuonna 1980 transsukupuolisuus luokitettiin diagnostiseen järjestelmään mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden joukkoon (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, jatkossa DSM, 1980). Tarkemman määritelmän mukaan transsukupuolisuus kuuluu psykoseksuaalisiin ja sukupuoli-identiteetin häiriöihin (*Psychosexual Disorders: Gender Identity Disorders*). Muihin psykoseksuaalisiin häiriöihin kuuluvat parafiliat, eli seksuaalisen suuntautumisen häiriöt. (DSM 1980, 261.) Transsukupuolisuus määrittyy pysyväksi, ahdistusta aiheuttavaksi kokemukseksi, joka ei johdu mielisairaudesta. Samalla kuitenkin todetaan, että sukupuoli-identiteettiin liittyvät häiriöt voivat ilmetä osana stressiä tai skitsofreniaa. (emt., 262–263.) Transsukupuolisuuden diagnostiikassa näkyy siis psykoanalyysin vaikutus, joka ilmenee transsukupuolisen kokemuksen sisällyttämisenä samaan joukkoon ”psykoseksuaalisten häiriöiden” kanssa.

Kaiken kaikkiaan tunnustettu ja hyväksytty transsukupuolinen positio edellyttää siis eronteon suhteessa seksuaalisiin ”poikkeavuuksiin” ja mielenterveysongelmiin. Tässä mielessä transsukupuolisuuden hoitojärjestelmä on normalisoiva: siinä muotoutuva

transsukupuolisuus on uskottavaa silloin kun se mukautuu (hetero)normatiiviseen yhteiskuntaan. Samalla kuitenkin transsukupuolisuuden liittäminen diagnostiseen järjestelmään mahdollisti ensimmäistä kertaa transsukupuolisen subjektiposition artikuloimisen ja tunnustamisen ja tämän myötä myös transsukupuolisten toivomien hoitojen saamisen. Transsukupuolisten oikeus saada hoitoja määrittyi biologiaan perustuvien argumenttien kautta: transkokemus materiaalistuu ja merkityksellistyy oletettujen kehon biologisten toimintojen seuraukseksi. Sukupuolen korjaaminen on siis oikeutettua silloin, kun sen haluaminen ei määrity ”omaksi valinnaksi”, vaan biologian kautta määrittyväksi välttämättömyydeksi.

2.3 Transsukupuolisuuden syitä etsimässä

Sukupuoli ja seksuaalisuus genetiikassa ja neurotieteissä

1900-luvun lopulla ihmisten käyttäytymistä ja fysiologiaa on kartoitettu enenevässä määrin genetiikan avulla. Genetiikkaa kriittisesti tarkastelleen Barbara Katz Rothmanin (2003, 19) mukaan geenitutkimus ei ole tänä päivänä pelkästään tiedettä, vaan se ilmenee myös ajattelutapana, jonka kautta elämää jäsennetään. Myös homoseksuaalisuuden ja transsukupuolisuuden kohdalla genetiikka, ja viime aikoina myös neurotiede, ovat muodostuneet ideologioiksi, jotka oikeuttavat homojen, lesbojen ja transsukupuolisten olemassaolon. Tuottaessaan tietoa sukupuolesta ja seksuaalisuudesta biotieteet tuottavat ja vakiinnuttavat myös omaa asemaansa legitiiminä tiedon lähteenä. Esitän, että tutkimukset homoseksuaalisuuden ja transsukupuolisuuden alkuperästä ovat monesti kiistanalaisia ja herättävät runsaasti kritiikkiä. Yksi sukupuolen ja seksuaalisuuden biotieteellisten tutkimusten ongelmista on niiden irrottaminen sosiokulttuurisesta kontekstista. Toinen ongelma liittyy tutkimustulosten tulkintaan. Samoin kuin Baradin (1998) esittelemässä aaltohiukkasparadoksissa biotieteissä muutokset aivojen rakenteessa tai koossa tulkitaan merkiksi joko homoseksuaalisuudesta tai transsukupuolisuudesta.

Harry Benjamin piti transsukupuolisuuden todennäköisenä aiheuttajana kromosomaalista tai hormonaalista poikkeamaa. Häiriö hormonitoiminnassa saattoi hänen mukaansa tehdä pojasta feminiinisen ja johtaa transsukupuolisuuteen (Benjamin 1966, 45–46.) Edellisessä alaluvussa olen esittänyt, että 1930-luvulla

homoseksuaalisuuden uskottiin johtuvan miesten feminiinisyydestä, joka puolestaan palautui hormonitoiminnan epätasapainoon (Hird 2004, 40). Tämä ajatusmalli heijastuu myös neurotieteisiin. Vuonna 1991 neurotieteilijä Simon LeVay (1991, 1034) osoitti eroja homo- ja heteroseksuaalisten miesten aivojen rakenteessa tutkiessaan homoseksuaalisuuden biologista alkuperää. Artikkelissaan ”A Difference in Hypothalamic Structure Between Heterosexual and Homosexual Men” LeVay esittää, että homoseksuaalisilla miehillä hypotalamuksen tumake INAH3 (*interstitial nucleus of the anterior hypothalamus*) on yhtä suuri kuin naisilla ja keksimäärin pienempi kuin heteromiehillä. LeVayn mukaan tämän aivojen osa-alueen on oletettu säätelevän seksuaalista käyttäytymistä muilla kädellisillä. (emt..) LeVay siis oletti homoseksuaalisuuden liittyvän siihen, että homomiesten aivot muistuttavat rakenteeltaan enemmän naisten kuin miesten aivoja. Homoseksuaalisuuden selittäminen naiseuden kautta nivoutuu 1800-luvulla alkunsa saaneisiin tieteellisiin näkemyksiin. Sukupuolen ja seksuaalisuuden paikantuminen aivoihin viittaa neurotieteen kasvavaan auktoriteettiin käyttäytymisen ja identiteettien jäsentäjänä.

LeVayn tutkimusta kriittisesti tarkastellut Vernon Rosario (1997, 5) esittää, että toisinaan biologinen reduktionismi sekoittuu biologiseen dereminismiin. Toisin sanoen erot homo- ja heteromiesten aivoissa voivat joko olla syitä homo- tai heteroseksuaalisuuteen, tai ne voivat olla tietyn elämäntavan tulosta. Feministinen tutkija Bonnie Spanier (2000, 88) huomauttaa, että LeVay vertaa tutkimuksessaan ihmisen käyttäytymistä, hormonitoimintaa ja aivojen rakennetta rottiin ja apinoihin. Näin yksiselitteinen ihmisen seksuaalisuuden ja eläinten käyttäytymisen samastaminen johtaa Spanierin mukaan helposti virhepäätelmiin. LeVay ei ottanut tutkimuksessaan huomioon homoseksuaalisuuden käsitteen kulttuurisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia.

Neurotieteen lisäksi homoseksuaalisuuden syitä on kartoitettu genetiikassa. Psykologi Michael Bailey ja psykiatri Richard Pillard (1991) esittivät kaksostutkimukseen perustuen, että homoseksuaalisuus voi olla perinnöllistä. Pari vuotta myöhemmin geenitutkija Dean Hamerin tutkimusryhmä (1993) ehdotti, että seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät geenit sijaitsevat X-kromosomissa. Pillardin (1997, 231–232) mukaan monet homoseksuaaliset miehet ovat olleet lapsuudessa tyttömäisiä ja lesbot poikamaisia. Tästä hän päättelee, että normeja rikkova sukupuolirooli lapsuudessa on yhteydessä homoseksuaaliseen haluun aikuisuudessa. Nämä havainnot puhuvat Pillardin mukaan sen puolesta, että homoseksuaalisuus on synnynnäistä ja että sen merkinä

toimii samastuminen toiseen sukupuoliin. Tässäkin selityksessä toistuu inversioajattelusta periytyvä sukupuolen ja seksuaalisuuden limittäisyys.

Missään yllä käsittelemässäni tutkimuksessa homoseksuaalisuutta ei määritellä, eikä sitä aseteta kulttuuriseen kontekstiin. Näin homoseksuaalisuus määrittyy historiattomaksi, sosiaalisista rakenteista riippumattomaksi ilmiöksi, josta on mahdollista saada objektiivista tietoa. Feministinen tieteen tutkija Donna Haraway (1997) puhuu biologisesta fetisismistä, joka viittaa yksittäisen biologisen piirteen, esimerkiksi geenin tai hermosolun, määrittelyyn itsenäiseksi, riippumattomaksi toimijaksi. Seksuaalisuuden paikantaminen tiettyyn muusta ruumiista ja sosiaalisista merkityksistä irrotettuun piirteeseen toimii tällaisena biologisena fetisisminä. Samalla biotieteiden tuottama tieto muotoutuu kiistattomaksi ja pysyväksi totuudeksi.

LeVayn tutkimusta ei onnistuttu toistamaan, mutta erot naisten ja miesten aivoissa ovat nousseet esille tutkimuksissa transsukupuolisuuden fysiologisista tekijöistä. Jiang-Ning Zhou, Michael A. Hofman, Louis J.G. Gooren, ja Dick F. Swaab (1995) esittävät, että sukupuolikäyttäytymisestä (*sexual behaviour*) vastaava alue aivoissa (BST) on yleensä suurempi miehillä kuin naisilla. Miehestä naiseksi -transsukupuolisilla tämän alueen on esitetty olevan samankokoinen kuin naisilla yleensä. Tutkimuksessa on esitetty, että BST:n kokoon ei vaikuta seksuaalinen suuntautuminen eikä aikuisiän hormonitoiminta. Kirjoittajien mukaan heidän löytönsä tukee hypoteesia, jonka mukaan sukupuoli-identiteetti muodostuu kehittyvien aivojen ja sukupuolihormonien vuorovaikutuksessa. (emt..) Tässä tutkimuksessa mieheksi syntyneiden yksilöiden ”naistyyppiset” aivot kertovat naisellisesta sukupuoli-identiteetistä. Samalla transsukupuolisuus erotetaan homoseksuaalisuudesta, sillä löydöllä ei tutkijoiden mukaan ole yhteyttä seksuaaliseen suuntautumiseen.

Pääosin tieto BST:n vaikutuksesta sukupuoli-identiteetin kehittymiseen perustuu eläinkokeisiin: rottien BST:ssä on löydetty estrogeeni- ja androgeenireseptoreita sekä aromataaseja eli entsyymejä, jotka muuttavat androgeeneja estrogeeneiksi (Zhou ym. 1995). Tutkimusryhmä ei ole kyseenalaistanut sosiaalisesti määrittyvän identiteetin käsitteen soveltamista eläimiin, eikä se ole määritellyt sukupuolikäyttäytymistä käsitteenä. Tutkijat myöntävät, että suoranaisia todisteita BST:n koon vaikutuksesta ihmisten sukupuolikäyttäytymiseen ei ole, mutta heidän löytämänsä ero naisten ja miesten aivojen koossa saattaa liittyä sukupuolisiin ja lisääntymistä sääteleviin

toimintoihin (emt.). Yhteyttä lisääntymisen ja sukupuoli-identiteetin välillä ei tässä avata, mutta puhe rottien ”sukupuolikäyttäytymisestä” tuntuu viittaavaan seksuaaliseen käyttäytymiseen. Näyttää siis siltä, että, seksuaalisuus tulkitaan heteronormatiivisuuden kautta ja sukupuoli-identiteetti päätellään (rottien) seksuaalisen käyttäytymisen perusteella.

Toinen tutkimusryhmä (Luders ym. 2009) on havainnut, että miehestä naiseksi - transsukupuolisten aivojen harmaa aine on samankaltainen kuin vertailuryhmän miehillä, mutta oikeassa aivokuorukassa harmaata ainetta on huomattavasti enemmän kuin miehillä. Tutkijoiden mukaan tämä tukee oletusta, jonka mukaan aivojen rakenteella on merkitystä sukupuoli-identiteetin muodostumiselle. Tutkimusryhmä jättää kuitenkin avoimeksi kysymyksen siitä, vaikuttavatko nämä erot transsukupuolisten identiteetin muodostumiseen, vai ovatko erot seurausta transsukupuolisuuden kokemuksesta. (emt., 904–906.) Vaikka syy-seuraus -suhde jääkin tässä avoimeksi, tutkimustulosten tulkinta perustuu oletukseen miehille ja naisille tyypillisistä aivoista. Feministitutkijoiden Rebecca Jordan-Youngin ja Raffaella I. Rumiatin (2010, 1–2) mukaan neurotieteellinen tutkimus nojautuu dikotomiseen sukupuoliäjtäluun. Kirjoittajien mukaan neurotiede lähestyy sukupuolta joukkona ominaisuuksia, jotka ovat paikannettavissa joko mieheyteen tai naiseuteen (emt.). Tätä kuvaa Ludersin ym. artikkelissa esitetty väite, jonka mukaan sukupuoli-identiteetti (*gender identity*), eli kokemus naisena tai miehenä olemisesta, on kaikille ihmisille yhteinen, perustavaa laatua oleva kokemus, joka ulottuu biologisen sukupuolen ulkopuolelle (Luders ym. 2009, 904). Transsukupuolisuus määrittyy siis ruumiin ja kokemuksen väliseksi ristiriidaksi.

Toimijuusrealismin kautta luettuna kehon ominaisuudet eivät ontologisesti kuulu sukupuolitetulle subjektille, vaan subjekti ominaisuuksineen muotoutuu ja merkityksellistyy tietystä välineistössä (Barad 2003; 1998). Neurotieteen välineistössä syntyvät subjektit jakautuvat joko miehiksi tai naisiksi. Jordan-Youngin ja Rumiatin mukaan ihmisen aivot eivät ole dimorfisia, eli niitä ei voi jakaa kahteen eri tyyppiin sukupuolen mukaan. Lisäksi neurotiede ei vastaa kysymykseen, millä tavalla sukupuoleen ja seksuaalisuuteen mahdollisesti liittyvät aivoalueet toimivat. (Jordan-Young & Rumiati 2010, 3.) Jordan-Young ja Rumiati huomauttavat, että nykypäivänä sukupuolieron neurotieteellisessä tutkimuksessa näkyy 1800-luvulta asti juurtunut paradigma, jossa ruumiilliset sukupuolipiirteet, sosiaalinen käyttäytyminen ja

seksuaalisuus sulautuvat yhteen kokonaisuuteen, joka palautuu lisääntymiseen. Jos yksi näistä osa-alueista poikkeaa normista, oletetaan myös muiden olevan poikkeavia. (emt., 2.) Neurotieteen välineistössä aivojen fysiologia sekä kehon hormonaaliset ja sähkökemialliset prosessit kietoutuvat tähän paradigmaan ja merkityksellistyvät sen kautta. Transsukupuolisuuden positio perustuu sukupuolen dikotomiseen kahtiajakoon ja sitä käsitellään pysyvänä identiteettinä.

Transsukupuolisuus homoseksuaalisuutena ja autogynefiliana

Ludersin tutkimusryhmä (2009, 906–907) pitää ongelmallisena sitä, että yleensä neurotieteellisissä tutkimuksissa tutkimuskohteena olevien transsukupuolisten seksuaalista suuntautumista ei oteta huomioon. Kirjoittajien mukaan transsukupuolisilla havaitut muutokset aivojen rakenteessa saattavat selittyä seksuaalisella suuntautumisella. Tutkijat esittävät, että transsukupuolisia olisi syytä jakaa eri ryhmiin seksuaalisuutensa perusteella. Ajatus perustuu Ray Blanchardin autogynefilian teoriaan, johon artikkelissa viitataan. (emt..) Autogynefilian teoriassa sukupuoli ja seksuaalisuus limittyvät toisiinsa ja toimivat toistensa merkkeinä samalla tavalla kuin edellä esittelemäni inversion kohdalla. Teorian kehitti 1980-luvulla psykologi Ray Blanchard (1993, 241–243), jonka mukaan autogynefilia viittaa seksuaalisiin fantasioihin, joissa mies fantasioi olevansa nainen. Pohjana teorialle toimivat koehenkilöiden kertomukset seksuaalisista fantasioistaan. Suurimman osan tutkittavistaan Blanchard määritteli heteromiehiksi, vaikka heidän sukupuolikokemuksensa on vaihdellut. Toiset tutkittavat ovat kokeneet itsensä mieheksi ja toisilla saattoi olla sukupuoliristiriitä. Blanchard toteaaakin, että voimakas autogynefilia ilmenee transsukupuolisuuden kokemuksena. (emt..)

Autogynefilia transsukupuolisuuden selittäjänä asettuu luvussa 2.2 käsittelemääni psykoanalyttiseen välineistöön, jossa transsukupuolisuutta lähestytään todellisuuden kanssa ristiriidassa olevana fantasiana. Psykiatri Richard C. Friedman ja Jennifer I. Downey (2000, 567–568) kirjoittavat, että eroottisten fantasioiden määrittely psykoanalyysissä on ollut puutteellista. Kirjoittajat näkevät eroottisen fantasioinnin subjektiivisesti koetuksi tarinaksi, joka liittyy fyysiseen kiihottuneisuuteen. Freudin psykoanalyysin mukaan fantasiat kumpuavat lapsuudesta ja niiden yhtenä tehtävänä on korvata negatiiviset kokemukset ja muuttaa ne nautinnollisiksi. (emt..) Fantasioiden merkitystä korostava autogynefilian teoria ankkuroituu siis psykoanalyysiin, jossa

transsukupuolisten halu korjata sukupuoltaan on nähty vääränä keinona ratkaista sisäisiä konflikteja (Elliot 2012, 108–109).

Blanchardille (1988) transsukupuolisuus perustuu joko yllä kuvattuun autogynefiliaan tai homoseksuaalisuuteen. ”Homoseksuaaliset” transsukupuoliset ovat Blanchardin mukaan miehiä, jotka samastuvat naisiin seksuaalisen suuntautumisensa perusteella. Blanchardin teoriasta inspiroitunut psykologi J. Michael Bailey kehittää edelleen yhteyttä autogynefilian ja transsukupuolisuuden välillä. Yhdessä intersukupuolisen aktivistin Kiira Triean kanssa kirjoitetussa artikkelissa ”What many transgender activists don't want you to know: and why you should know it anyway” (2007, 523–524) he määrittelevät autogynefilian parafiliaksi, joka on heidän mukaansa epätavallinen, voimakas ja pysyvä seksuaalisen kiinnostuksen kohde. Autogynefilia on heille sisäänpäin kääntynyttä heteroseksuaalisuutta. Samoin kuin heteromies haluaa naista, autogynefiliset ”miehet” kokevat vetoa mielikuvaan itsestään naisina. ”Homoseksuaalisen” transsukupuolisen naisinen halu suuntautuu puolestaan miehiin ja saa hänet siksi samaistumaan naisiin. Kirjoittajat väittävät, että suurin osa feminiinisistä pojista kasvaa homoiksi, mutta osasta tulee transsukupuolisia. Nämä transsukupuoliset tuntevat vetoa miehiin, joten kirjoittajien mukaan tällaista transsukupuolisuutta on tarkasteltava nimenomaan homoseksuaalisuuden alakategoriana. (emt..) Näin autogynefilia asettuu osaksi Foucault'n (2010) kuvailemaa seksuaalisuuden diskurssia, joka nimeää ja juurruttaa uusia seksuaalisuuksia.

Autogynefiliassa näkyy seksologian, psykologian ja luonnontieteiden vaikutus. Baileyn teoksessa *The Man Who Would Be Queen: The science of gender-bending and transsexualism* (2003) yhdistyvät psykologia, evoluutiobiologia ja neurotiede. Bailey ei kuitenkaan esittele käyttämäänsä metodologiaa eikä käytä tieteellisille julkaisuille ominaista viittaustekniikkaa. Suurilta osin Baileyn teos perustuukin hänen tulkitsemiinsa henkilötarinoihin. Näin ollen paikannan Baileyn tutkimuksen populaaritieteen piiriin. Sosiologi Felicity Mellorin (2003, 521) mukaan populaaritieteelliset teokset osallistuvat rajanvetotyöhön ja rakentavat tieteen julkista kuvaa. Pelkästään sijoittumalla tieteen piiriin nämä teokset pääsevät määrittelemään sen, mitä tieteenä hyväksytään. Bailey korostaa teorianensa tieteellisyyttä viittaamalla ajoittain neurologiaan ja evoluutiobiologiaan. Hän toteaa muun muassa, että homoseksuaalisten miesten aivot saattavat mosaiikin lailla koostua naisten ja miesten piirteistä (Bailey 2003, 60). Homoseksuaalisuus on Baileylle poikkeama evoluutiossa,

jonka syytä ei tunneta (emt., 88). Nämä viittaukset ankkuroivat Baileyn teoksen laajempaan tieteelliseen viitekehykseen ja tuovat hänen väitteilleen uskottavuutta.

Bailey positioi itsensä essentialistiksi: hänen mukaansa essentialistit uskovat, että seksuaalinen suuntautuminen kuuluu perustavalla tavalla ihmisluontoon (Bailey 2003, 126). Tällainen essentialismi näkyykin sekä Baileyn että Blanchardin suhtautumisessa sukupuoleen, joka materiaalistuu ja merkityksellistyy heidän puheessaan biologiseksi tosiasiaksi. Bailey ja Blanchard puhuvat transnaisista miehinä heidän syntymässä määritellyn sukupuolensa mukaan. Heidän retoriikassaan näkyvät sekä dikotominen sukupuolijako, että heteronormatiivisuus: seksuaalinen suuntautuminen, jota Bailey pitää ihmisen perustavana ominaisuutena, järjestyy vastakohtien kautta (Bailey 2003; Blanchard 1993). Vastakkain asettuvat myös luonto ja kulttuuri: syntymässä määritelty ”biologinen” sukupuoli näyttäytyy todellisena sukupuolena, jonka vastapainoksi asettuu kuviteltu, valheellinen sukupuolikokemus.

Baileyn ja Trieen tekstissä muotoutuu toiminnallinen leikkaus, joka vetää rajat tieteellisen asiantuntijuuden ja tutkittavien kokemusten välille. Kirjoittajat kritisoivat olettamaansa transsukupuolisuuden selitysmallia, jonka mukaan transnainen on nainen miehen kehossa. Tämä selitysmalli viittaa heidän mukaansa jonkinlaiseen kätkettyyn naisolemuksen (*feminine essence*), eikä näin ollen ole tieteellisesti uskottava. Kirjoittajat väittävät, että ”naisolemus” ei vastaa todellisuutta, vaikka transsukupuoliset saattavatkin kokea sen oikeaksi. (Bailey & Triea 2007, 521–522.)

Heidän mukaansa suurin osa transsukupuolisista yksinkertaisesti kieltää oman sukupuolikokemuksensa liittyvän autogynefiliaan. (emt., 527.) Baileyn ja Trieen tekstissä transsukupuolisuus muotoutuu ontologisesti mahdottomaksi. Kokemus kuulumisesta muuhun kuin syntymässä määriteltyyn sukupuoleen määrittyy harhaksi ja biologiseksi ruumiiksi kutsutusta ilmiöstä tulee ainoa mahdollinen sukupuolen paikka. Tällainen näkemys asettuu vastakkain genderiin perustuvan transsukupuolisuuden selitysmallin kanssa, jossa transkokemus asettuu etusijalle ruumiilliseen sukupuoleen nähden.

Baradin (1998, 116) mukaan yhteismuotoutumisen seurauksena syntyvään toimijuuteen liittyy aina mahdollisuuksia ja vastuullisuutta. Näin asiantuntijapositiona käsin tuotetulla tiedolla on aina myös eettisiä seurauksia, jotka vaikuttavat tiedon tutkimuskohteiksi asettuviin ihmisiin. Baileyn teos *The Man Who Would Be Queen*

onkin nostattanut runsaasti keskustelua etiikasta. Transsukupuolisuuden ja feminismin suhdetta tutkineen Patricia Elliotin (2012, 127) mukaan Bailey on kritisoi epäeettisestä lähestymistavasta ja heikosta käsityksestä omasta positiosta tutkijana. Bailey irrottaa seksuaaliset fantasiat muista tavoista kokea sukupuolta ja esittää ne mitattavissa olevina objektiivisen tiedon kohteina. Näin hän asettaa itsensä tutkimansa kohteen ulkopuolelle ja arvioi ikään kuin objektiivisesti, mikä tunnustus on tarpeeksi uskottava. Tällainen tutkijan ja tutkittavan asemointi rajoittaa transsukupuolisten itsemäärittelyä ja toimijuutta sekä leimaa heidän kokemuksensa valheellisiksi.

Tässä alaluvussa olen esittänyt, että 1900- ja 2000-lukujen vaihtessa biotieteisiin vetoavissa teorioissa seksuaalinen ja sukupuoli-identiteetti muotoutuvat sosiaalisista merkityksistä irrallisiksi objektiivisen tarkastelun kohteiksi. 1800-luvun lopulla muotoutunut tieteen asema tiedollisena auktoriteettina antaa asiantuntijoille mahdollisuuden liittää esimerkiksi autogynefilian teoria tieteen piiriin ja näin tuoda sille uskottavuutta. Kuitenkin sekä neurotieteissä että eri tieteenaloja yhdistävän autogynefilian teorian kohdalla sukupuoli ja seksuaalisuus määrittyvät sekä dikotomisen sukupuolijaon että heteronormatiivisuuden mukaisesti. Näin ollen ruumiilliset piirteet tai seksuaaliset fantasiat määrittyvät luokiteltaviksi joko naisille tai miehille ominaisiksi. Tällaiset käsitykset muotoutuivat biotieteissä jo 1800-luvulla, joten tämän päivän tieteellisten välineistöjen voi todeta rakentuvan historiasidonnaisesti.

3. Transsukupuolisuuden muotoutuminen feminismin ja queertutkimuksen kentällä

Tässä luvussa tarkastelen niitä feminismissä sekä trans- ja queertutkimuksessa muotoutuvia välineistöjä, joiden osana transsukupuolisuuden positio määrittyy. Otan huomioon, että välineistöt eivät ole itsenäisiä ilmiöitä, vaan ne muovautuvat aina suhteessa muihin välineistöihin. Näin ollen myös feministiset teoriat transsukupuolisuudesta määrittyvät suhteessa edellisessä luvussa käsittelemiini lääketieteellisiin, seksologisiin ja psykologisiin teorioihin. Esimerkiksi sex/gender -jaon voi nähdäkseni lukea käytäntönä, joka kulkeutui luonnontieteistä ja psykologiasta feminismiin ja transtutkimukseen. Käsittelen sex/gender -jaon yhteydessä muotoutuneen transgenderin genealogiaa ensimmäisessä alaluvussa. Toisessa alaluvussa tarkastelen transsukupuolisuuden positioita queertutkimuksessa ja lopuksi luen keskusteluja transsukupuolisuuden performatiivisuudesta sekä mahdollisuuksista ylittää jaot transsukupuolisten ja transgenderien välillä.

3.1 Transgenderin muotoutuminen

Sex ja (trans)gender

Transgenderin käsite on muotoutunut 1990-luvun puolivälissä ja sen taustaa valottaa feministisessä tutkimuksessa vallinnut sex/gender -jako. Feministitutkija Asia Friedmanin (2006) mukaan 1960-luvulla alkunsa saaneen toisen aallon feminismin omaksuma sex/gender -jako juontuu trans- ja intersukupuolisuutta muovanneesta lääketieteellisestä diskurssista. Kuitenkin siinä missä lääketieteessä gender on nähty muuttumattomana totuutena sukupuolesta, monille feministeille gender on ollut muuttuva, sopimuksenvarainen sosiaalinen konstruktio. (emt..) Friedmanin mukaan feministeille on ollut poliittisesti tärkeää erottaa biologinen sukupuoli genderistä. Näin on ollut mahdollista haastaa biologisesti määrittyvään sukupuolijakoon perustuvaa epätasa-arvoa. Paradoksaalisesti kuitenkin anatomisen sukupuolen sivuuttaminen on

vain vahvistanut biologista diskurssia. Ruumiin sukupuolesta oli tullut kyseenalaistamaton totuus, johon identiteettipolitiikka perustui. (emt.) Sex/gender -jako juontuu siis lääketieteestä, mutta muotoutuu erilaiseksi feminismin välineistöissä.

Feministitutkija Moya Lloydin (2005, 5–6) mukaan feministinen politiikka on pitkään perustunut pysyvään subjektiin ja naisidentiteettiin. Identiteettipolitiikkaa on kritisoitu naisten välisten erojen huomiotta jättämisestä sekä muun muassa mustien naisten ulossulkemisesta naisliikkeistä (emt, 36–37). Myös transsukupuolisten asema identiteettipohjaisessa feminismissä on ollut ongelmallinen. Patricia Elliotin (2012, 28–29) mukaan transnaisia on toistuvasti suljettu ulos nais erityisistä liikkeistä, sillä heidät on nähty ”biologisen” sukupuolensa mukaisesti miehinä. Feministitutkija Cressida Heyesille (2003, 1099) transsukupuolisuuden ulossulkeminen nais erityisistä liikkeistä perustuu radikaalifeministiseen politiikkaan, jonka tavoitteena on ollut vastustaa naisia alistavaa patriarkaattia. Tämän politiikan ytimessä on ollut oletus kaikkien naisten jakamasta yhteisestä identiteettikokemuksesta. (emt.) Esimerkiksi radikaalifeministi Janice Raymond puhuu vuonna 1979 ilmestyneessä teoksessaan *The Transsexual Empire* transnaisista uhkana feministiselle politiikalle. Raymondille transnaiset ovat todellisuudessa miehiä, jotka yrittävät tunkeutua nais erityisiin liikkeisiin ja ottaa ne haltuun (Heyes 2003; Elliot 2012). Tällainen radikaalifeministinen retoriikka muistuttaa Baileyn (2003) ja Blanchardin (1993) käsittelemää autogynefilian teoriaa. Kummassakin tapauksessa transsukupuolisten itsemäärittely muotoutuu valheeksi ja heidän sukupuolensa palautuu väljästi määriteltyyn ”biologiaan”.

Myös transsukupuolisten suhde homo- ja lesboliikkeisiin on ollut jännitteinen. Transtutkija Susan Strykerin (2008a, 146–148) mukaan homo- ja lesboaktivismi on toiseuttanut transsukupuolisuuden ja sulkenut sen ulos HLB-liikkeistä. Stryker huomauttaa, että homojen ja lesbojen vapautusliikkeen syntyhetkenä pidetty vuoden 1969 Stonewallin mellakka sai alkunsa drag queeneihin kohdistuneiden hyökkäysten takia ja siihen osallistui myös transsukupuolisia. (emt., 152.) 1960-luvun Yhdysvalloissa transsukupuoliset ja homoseksuaalit jakoivat samoja kaupunkitiloja. (emt, 67.) Stryker (2008b, 95–98) kuitenkin esittää, että 1970-luvulla trans- ja homoaktivismi alkoivat eriytyä. Osittain välimatkaa pidensi homoseksuaalisuuden poistaminen sairausluokituksesta Yhdysvalloissa vuonna 1973. Strykerin mukaan homot ja lesbot eivät kokeneet enää jakavansa samoja tavoitteita transsukupuolisten kanssa, joille lääketiede ei edustanut ainoastaan syrjintää, vaan myös tarjosi heidän

kaipaamia hoitoja. Homoaktivistit näkivät tämän alistumisena lääketieteelliselle vallalle. (emt..)

Sosiologi Aaron H. Devor ja historioitsija Nicholas Matte (2004, 179—180) esittävät, että trans- ja homokategorioiden aiempi sekoittuminen on johtanut siihen, että homot ja lesbot halusivat tehdä eron transsukupuolisiin. Samalla kuitenkin transsukupuolisia on suljettu ulos homo-, lesbo- ja biseksuaalien liikkeistä ja nähty heidät esteenä oikeustaistelulle. Devorin ja Matten mukaan transsukupuolisuuteen on liittynyt häpeää. (emt..) Nähdäkseni yksi syy tähän häpeään voi olla transsukupuolisten asettama uhka biologisen sukupuolen pysyvyydelle. Homo- ja lesboaktivismi limittyi siis siihen feministiseen välineistöön, jossa identiteetti perustui pysyvään biologiseen sukupuoleen ja muuttuvaan genderiin. Esimerkiksi lesboyhteisössä muotoutunut butch/femme -jako perustui juuri genderin liikkuvuuteen, joka määrittyi suhteessa pysyvään biologiseen sukupuoleen (Lapovsky Kennedy & Davis, 1992). Toisaalta transsukupuolisuus määrittyi lääketieteessä pyrkimyksenä normatiiviseen naisen tai miehen elämään (Benjamin 1999) ja transsukupuoliset halusivat omasta puolestaan erottautua homoseksuaaleista (Meyerovitz 2002).

Transsukupuolisuuden hankala asema sekä feministisissä että homoliikkeissä on kirvoittanut vastareaktioita transyhteisössä. Susan Strykerin (2006, 3) mukaan transtutkimus (*transgender studies*) muotoutui 1990-luvun alussa vastapainona lääketieteelle ja muille ulkoa päin tuleville määritelmille. Samaan aikaan alkoi kehkeytyä transaktivismi, joka pyrki nostamaan esille transihmisten tarpeita ja vaatimaan heille oikeuksia. Stryker kuvailee transtutkimusta intersektionaaliseksi alaksi, joka tutkii kaikkea, mikä rikkoo tai häiritsee sukupuolinormeja. (emt..)

Nähdäkseni transtutkimusta ja -aktivismia voi tarkastella vastalauseena feminismiin sekä homo- ja lesboliikkeiden ulossulkevalle politiikalle. Transgenderin käsitteen ympärille syntyneet puheenvuorot ovat horjuttaneet kaksinapaista sukupuolijärjestelmää, mutta on syytä ottaa huomioon, että transgender perustuu sex/gender -jakoon, joka juontuu sukupuolijakoa ylläpitävästä lääketieteestä. Transtutkimuksen välineistössä sex/gender -jako on mahdollistanut uuden transgenderin kategorian, mutta transgender on muovautunut suhteessa lääketieteen ja feminismin välineistöihin.

Nähdäkseni etenkin varhaiset teorit transgenderistä ovat sivuuttaneet biologisen sukupuolijaon samoin kuin osa feministisistä sex/gender -teorioista. Strykerin tulkinnan

mukaan vuonna 1992 ilmestyneessä pamfletissaan *Transgender Liberation* Leslie Feinberg (2006) antoi uuden merkityksen transgenderin käsitteelle, joka viittasi aiemmin sosiaalisen sukupuoliroolin liikkuvuuteen. Strykerille Feinbergin tekstissä transgender alkoi merkitä kaikkia marginalisoituja ja epänormatiivisia sukupuolen ilmentymiä. Näin transaktivisteille avautui uusi positio, joka yhdisti hajanaisen joukon transsukupuolisia, transvestiitteja, drag queeneja ja intersukupuolisia. (Stryker 2006, 4-5.) Nähdäkseni Feinbergin *transgender* viittaa moninaisiin sukupuoliin, mutta perustuu kuitenkin sex/gender -jakoon. Feinberg (2006, 205–220) ei juuri kritisoi biologista sukupuolta, vaan keskittyy arvostelemaan sukupuoli-ilmaisuun liittyviä normeja. Hän väittää eri esimerkkien kautta, että transgendereitä on ollut kaikkina aikoina ja kaikissa kulttuureissa, ja että he ovat kokeneet jatkuvasti syrjintää. Feinbergin näkemys genderistä nivoutuu 1960- ja 1970-lukujen feministiseen keskusteluun. Gender on hänelle sukupuoli-ilmaisua, ei anatomiaa (emt., 205). Tällä tavoin transgender haastaa transsukupuolisuuden (*transsexual*) käsitettä, jossa sukupuoli määrittyy anatomisesti vääränlaiseksi. Feinberg esittää transgenderin universaalina ilmiönä, eikä ota huomioon sitä, että genderin käsite on muotoutunut lääketieteessä 1900-luvun puolivälissä ja on kietoutunut myös feministiseen sex/gender -jakoon.

Pamflettinsa lopuksi Feinberg peräänkuuluttaa transgendereiden vapautumista ja oikeustaistelua (emt., 220). Näin Feinbergin pamfletti asettuu liberalistisen politiikan viitekehykseen, jossa vaaditaan johonkin identiteettiin perustuvan ryhmän vapautumista. Liberalistinen identiteettipolitiikka kietoutuu myös laajempaan taloudellisen liberalismin välineistöön. Jemima Revon (2011, 13) mukaan liberaalifeminismissä on ajateltu, että naiset ja miehet voivat saavuttaa tasa-arvon ja vapautumisen poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten oikeuksien kautta. Foucault'n (2010, 21–22) mukaan on ongelmallista puhua 1900-luvun seksuaalisesta vapautumisesta, sillä seksuaalisuuteen ja sukupuoleen kietoutuva vallankäyttö ei ole kadonnut vaan pikemminkin muuttanut muotoaan. Foucault puhuukin repressiovallan sijaan tuottavasta vallasta, jossa sukupuolta ja seksuaalisuutta kontrolloivat yhä useammin tieteelliset instituutiot nimeämällä ja juurruttamalla uusia sukupuolia ja seksuaalisuuksia. (emt.) Feinbergin transgenderin käsite on mahdollistanut transihmisille poliittisen näkyvyyden, mutta se myös kytkeytyy tuottavan vallan mekanismiin ja osoittaa, että valta nimetä uusia sukupuolen muotoja ei kuulu enää pelkästään lääketieteelliselle instituutiolle, vaan myös feministiselle ja transtutkimukselle sekä –aktivismille.

Alistettu tieto

Feinbergin pamfletti on ollut tärkeä askel transihmisten oman äänen esille tuomisen ja transyhteisön uudelleenmäärittelyn kannalta. Toinen teos, joka viitoitti tietä kohti transaktivismia ja -tutkimusta on Sandy Stonen *The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto* (1991). Stonen kritiikki kohdistuu lääketieteelliseen diskurssiin, jossa transsukupuoliset on pitkään esitetty psyykkisesti sairaina. Toisena arvostelun kohteena ovat transviihamieliset feministiset teoriat. (Stone 1991, 282–283.) Manifestin otsikko viittaa Raymondin *The Transsexual Empire* -teokseen, jota käsittelin alaluvussa *Sex ja (trans)gender*. Stonen mukaan tällaisten ulkopuolelta tulevien väheksyvien määritelmien kumoamiseksi transsukupuolisten on täytynyt kehittää oma vastadiskurssinsa (emt., 194). Sen luominen on kuitenkin hänen mukaansa ollut hankalaa, sillä lääketiede pyrkii hävittämään transsukupuolisia ja sulauttamaan heidät enemmistöön. Osana tätä sulauttamista Stone pitää oppimista valehtelemaan. Transsukupuolisen täytyy keksiä uudelleen oman menneisyytensä, jotta se vastaisi normatiivista transkertomusta. Samalla transsukupuolinen menettää aitoja (*authentic*), monimutkaisia kokemuksia. Stonen mukaan ollakseen aito, transsukupuolisen täytyy puhua sukupuolirajojen ulkopuolelta. (Stone 1991, 295.)

Stone nostaa esille kysymyksen transsukupuolisen kokemuksen autenttisuudesta, joka on ollut myös tieteellisten kiistojen kohteena. Transsukupuolisuuden syitä on paikannettu milloin biologisiin tekijöihin (Benjamin 1966), milloin psyykkisten häiriöiden joukkoon (Cauldwell 2001; Storr 1969). Tällaisessa rajanvetotyössä transsukupuolisuuden autenttisuus palautuu usein biologiaan, kuten kromosomeihin tai hormonitoimintaan. Transsukupuolisuus valheellisena tai kuvitteellisena kokemuksena kietoutuu puolestaan psykologisiin selitysmalleihin. Stone kyseenalaistaa lääketieteen auktoriteettia, mutta samalla hän uusintaa vastakkainasettelua autenttisten ja rakentuneiden kokemusten välillä. Hänelle lääketieteen määrittämä transsukupuolisuus on keinotekoisesti rakentunut ja tämän diskurssin ulkopuolelta tulevat kokemukset ovat autenttisia. Toimijuusrealismin kautta ajateltuna vastakkainasettelu autenttisten ja rakentuneiden kokemusten välillä on ongelmallinen. Materiaalis-diskursiivisina ilmiöinä kokemukset muotoutuvat jatkuvasti uudelleen suhteessa eri välineistöihin, eikä niillä ole pysyvää olemusta välineistön ulkopuolella.

Ymmärrän autenttisuuden itsessään materiaalis-diskursiivisesti rakentuvaksi ilmiöksi, joka paikantuu välineistöstä riippuen esimerkiksi biologiaan. Baradille (2007) koko todellisuus syntyy jatkuvassa uudelleen muotoutumisessa, jonka osana määrittyy paikallisesti ja historiallisesti riippuvia totuuksia, identiteettejä ja kokemuksia. Näin ollen sekä lääketieteen piirissä että sen ulkopuolella muodostuvat transkokemukset ovat yhtä lailla sekä rakentuneita että autenttisia. Vedotessaan sukupuolikokemuksen autenttisuuteen Stone käyttää samaa retoriikkaa kuin ne asiantuntijat, joita hän kritisoi.

Oletus valtadiskurssien ulkopuolelta tulevista autenttisista kokemuksista haastaa kuitenkin lääketieteen tiedollista valtaa. Susan Stryker (2006) kirjoittaa Foucault'n alistetun tiedon (*subjugated knowledges*) käsitteestä, jolla Foucault (2003, 7–8) tarkoittaa sekä marginaalisten, vaiennettujen ryhmien historiaa että unohdettua asiantuntijatietoa. Tällaista historiallista tietoa transtutkimus pyrkii löytämään ja asettamaan sen akateemiseen kontekstiin (Stryker 2006, 12–13). Foucault'n (2003, 8–9) mukaan unohdetun asiantuntijatiedon ja ihmisten kokemuksellisen tiedon yhdistäminen tekee mahdolliseksi tarkastella vallankäytön genealogiaa. Strykerille tiedon lähde on ruumis. Hänen mukaansa kulttuurissa, jossa vallitsee jako subjektiin ja objektiin, ruumiiseen sitoutunut tieto on erotettu niin sanotusta objektiivisesta, uskottavasta asiantuntijatiedosta. (Stryker 2008a, 154–155.) Sekä Stryker että Stone ehdottavat uutta epistemologiaa, jonka lähtökohta olisi transsukupuolisten ruumiillisessa kokemuksellisuudessa (Stone 1991, Stryker 2008a).

Baradille epistemologia ei kuitenkaan ole erotettavissa ontologiasta: tieto on hänelle osa maailmassa olemista. Tietäminen on sitä, että jokin osa maailmaa tulee hetkellisesti ymmärrettäväksi jollekin toiselle osalle. (Barad 2007, 342.) Kysymys siitä, mitä voimme tietää transsukupuolisuudesta kytkeytyy kysymykseen siitä, millaiseksi transsukupuolisuus kulloinkin muotoutuu. Ajatus ruumista tiedon alkulähteenä on ongelmallinen, sillä ruumis ei ole muista materiaalis-diskursiivisista muotoutumista riippumaton ilmiö, jossa tieto voi syntyä itsenäisesti. Toimijuusrealismissa ruumis pikemminkin kietoutuu tietoon kuin on kausaalisessa suhteessa siihen.

Stone (1991, 294) ehdottaa, että transsukupuolisuutta käsiteltäisiin ruumiillistuneena tekstinä, jossa kohtaavat lääketieteen asiantuntijat, radikaalit feministit ja eletyt kokemukset. Stonen ja Strykerin puhe ruumiillistetusta tekstistä ja ruumiillistetusta tiedosta liikkuu diskursiivisella, kielellisellä tasolla: on luotava uusia diskursseja, jotta

marginaaliset ruumiillisuudet tulevat näkyviksi. Stone kritisoi lääketieteen tapaa tehdä transsukupuolisuus ymmärrettäväksi kapeassa, kaksinapaiseen sukupuolijakoon perustuvassa viitekehyksessä. Kuitenkin samoin kuin Feinberg Stone ei puhu biologisista ruumiista, vaan ruumiin materia jää kielellisen diskurssin varjoon. Tällainen transyhteisön vastadiskurssi kytkeytyy feministiseen tapaan käyttää sex/gender -jakoa biologisen ja sosiaalisen sukupuolen erotteluun.

Baradin (2007, 216) sanoin materia ”potkaisee takaisin” (*kicks back*), mikä viittaa siihen että materiaallinen ruumis ei taivu kokonaan diskurssiin, vaan se myös toimii aktiivisesti, muovaa ja muovautuu yhdessä diskursiivisen kanssa. Myös normeja rikkovat ruumiit voivat muotoutua osana lääketieteellistä välineistöä ja suhteessa siihen. Stonen (1991, 291–292) mukaan Benjaminin teokseen *The Transsexual Phenomenon* ovat vaikuttaneet transsukupuolisten kertomukset omista kokemuksistaan ja *Transsexual Phenomenon* puolestaan vaikutti niiden transsukupuolisten kertomuksiin ja käyttäytymiseen, jotka hakivat lääketieteellisiä hoitoja. Nähdäkseni sekä lääkäreiden että transsukupuolisten käsitykset transsukupuolisuudesta ovat pikemminkin monimutkaisten vuorovaikutussuhteiden tulosta kuin yksipuolisesti lääketieteellisen vallankäytön seurauksia.

Kaiken kaikkiaan sex/gender -jaon genealoginen tarkastelu on tuonut esille, että 1900-luvun puolivälin lääketieteessä ”todellinen” sukupuoli paikantui genderiin, kun taas feministisessä välineistössä gender oli liikkuva sosiaalinen rakenne. Sex/gender -jako materiaalistuu eri tavoin eri välineistöissä. Lääketieteen välineistö pyrkii normalisoimaan ”ruumiin” ja ”mielen” välisen epätasapainon, kun taas feministisessä ja transtutkimuksen välineistössä sex/gender jako mahdollistaa ristiriitaisten ja sukupuolinormeja rikkovien ruumiillisuuksien olemassaolon. Jako biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen mahdollisti jaon transsukupuolisuuteen ja transgenderiin, joista ensimmäinen paikantui anatomiseen ruumiiseen ja toinen sukupuoli-ilmaisuu tai sosiaaliseen sukupuolirooliin. Näin transgenderistä muodostui poliittinen positio, josta käsin on ollut mahdollista haastaa lääketieteen valtaa määritellä transkokemuksia. Käsittämäni transgender-aktivistit eivät kuitenkaan ole onnistuneet purkamaan biologista sukupuolta, vaan pikemminkin saivat aikaan vastakkainasettelun lääketieteellisesti määrittyvän transsukupuolisuuden ja kulttuurisesti määrittyvän transgenderin välille.

3.2 Transsukupuolisuus poliittisena positiona

Identiteettipoliittikka välineistönä

Toimijuusrealismissa materia käsittää myös taloudellisia rakenteita. Baradin (2007, 226) mukaan taloudelliset olosuhteet muovaavat subjekteja uudelleen. Hänen esimerkissään ultraäänitutkimus kartoittaa raskaana olevan naisen kehon lisäksi hänen geopoliittisia, taloudellisia ja historiallisia positioitaan. Baradin mukaan Yhdysvaltojen terveydenhuollossa kyse on ensinnäkin siitä, kenen taloudellinen asema mahdollistaa pääsyn ultraäänitutkimuksiin. Toisaalta sikiön määrittely tytöksi viittaa joissakin maissa aborttiin, koska perheellä ei ole varaa pitää tyttölasta. (emt., 193–194.) Näin ultraääni välineistönä kietoutuu talouspoliittisiin ja geopoliittisiin välineistöihin ja määrittää sen, millaiseksi sikiön subjektius muotoutuu. Myös transsukupuolisen position muotoutumiseen vaikuttavat tieteelliset, poliittiset ja taloudelliset välineistöt. Tässä alaluvussa avaan transsukupuolisia positioita homo- ja queerpolitiikan kentällä.

Luvussa 2 esitin, että homoseksuaalisuuden muotoutuminen pysyvänä identiteettinä 1800-luvulla tapahtui osana biotieteiden, rikosoikeuden ja politiikan välineistöjä. Biotieteissä homoseksuaalisuus määrittyi synnynnäiseksi ominaisuudeksi ja näin oli mahdollista kritisoida miesten välisten suhteiden kriminalisointia. Myöhemmin neurotieteessä ja genetiikassa homoseksuaalisuus merkityksellistyi pysyväksi identiteetiksi (LeVay 1991; Hamer ym. 1993). Homoseksuaalisuutta tieteessä tutkineen Garland E. Allenin (1997, 263–264) mukaan homoseksuaalisuuden paikantaminen biologisiin tekijöihin osoittaa ilmiön olevan yksilön kontrollin ulkopuolella ja siten homoseksuaalinen halu saa oikeutuksen. Biotieteet tarjoavat siis pohjan identiteettipoliittiselle toiminnalle.

Transsukupuolisen identiteettipoliitiikan kannalta kysymys transkokemuksen alkuperästä on ollut tärkeä. Sosiologi Riki Lanen (2009, 138) mukaan psykologiset selitysmallit ovat leimanneet transsukupuolisuuden mielenterveyshäiriöksi ja sosiaaliset selitysmallit ovat puolestaan painottaneet kasvatuksen merkitystä transkokemuksen kehittymiselle. Näitä argumentteja vasten monet transsukupuoliset ovat omaksuneet biotieteellisen selityksen transkokemukselle. (emt..) Lanen (2011, 61–62) mukaan

brittiläinen sukupuoli-identiteetin tutkimukseen keskittynyt ryhmä (*Gender Identity Research and Education Society*, jatkossa GIRES) esitti 2000-luvun alussa biotieteellisen selityksen transsukupuolisuudelle. Ryhmän mukaan transsukupuolisuus johtuu todennäköisesti muutoksista sikiön aivoissa, jotka aiheuttavat myöhemmin ristiriidan sukupuoli-identiteetin ja fyysisten piirteiden välillä. Johtopäätöksenä ryhmä esittää, että sukupuoli-identiteetti on pikemminkin biologinen ilmiö kuin oma valinta. (Lane 2011, 305–306.) GIRES ei määritelmänsä mukaisesti ole poliittinen organisaatio, mutta sen tavoitteena on kuitenkin vaikuttaa transsukupuolisten sosiaaliseen asemaan muun muassa tuottamalla koulutusmateriaalia poliitikoille (GIRES, 2014). Tällä tavoin GIRESin tuottama tutkimustieto asemoituu objektiiviseksi tiedoksi, mikä korostaa tieteen auktoriteettia.

Neurologisten tekijöiden kautta muotoutuva transkokemus vaikuttaakin neutraalilta selitykseltä psyykkiseen häiriöön verrattuna. Olen kuitenkin tuonut esille luvussa 2, että myös biotieteelliset välineistöt, neurologia mukaan luettuna, muovautuvat aina tietyissä kulttuurisissa ja sosiaalisissa viitekehyksissä sekä suhteessa seksologiseen ja psykologiseen tietoon. Riki Lane (2009) ehdottaa transsukupuolisuuden lukemisen materiaalsen feminismen tapaan biologisten ja sosiaalisten prosessien kietoutumisen tuloksena. Tämä mahdollistaa hänen mukaansa kaikkien sukupuoli-identiteettien ymmärtämisen ”terveenä osana ihmisten moninaisuutta” (Lane 2009, 150). Lanen mukaan transsukupuolisuutta voi lukea neurologisena piirteenä palauttamatta sitä kaksinaapaiseen jakoon miesten ja naisten aivoihin. Tällainen viitekehys voi Lanen mukaan tuoda sosiaalisen ja oikeudellisen tunnustuksen kaikille transkokemuksille. (emt., 150–151.)

Biotieteellisessä välineistössä muotoutuva aivojen, hermoston ja hormonien toimijuus muistuttaa materian aktiivisuudesta, joka omalta osaltaan muovaa transsukupuolisuutta ilmiönä. Voi kuitenkin kysyä, miksi juuri biotieteellinen viitekehys on tarpeellinen transsukupuolisten sosiaalisten ja juridisten oikeuksien kannalta. Biologiset selitysmallit ovat toisinaan määritelleet seksuaaliset ja sukupuoliset ”poikkeamat” esimerkiksi taantumukseksi evoluutiossa (Krafft-Ebing 2011). Myös neurotieteissä transsukupuolisuus asettuu poikkeamaksi normista, jolle täytyy etsiä selitys. Sosiaalisten ja juridisten oikeuksien perustaminen biotieteisiin asettaa siis eettisiä haasteita: mikäli transsukupuolisuudelle ei löytyisi biotieteellistä selitystä, myös transsukupuolisten oikeudet asettuisivat kyseenalaisiksi. Neurotiede transsukupuolisten

oikeuksien pohjana kertoo tieteen vahvasta asemasta tiedollisena auktoriteettina. Näin ollen olisi ongelmallista lähestyä biotieteitä neutraalina selityksenä transsukupuolisuudelle.

Transsukupuolisuus poliittisena positiona pohjautuu siis jossain määrin biotieteellisiin selityksiin yhtä lailla kuin homoseksuaalisuus. Toisaalta transtutkimuksen ja -politiikan muotoutumiseen on vaikuttanut rajanveto homo- ja lesboliikkeisiin, kuten esitin luvussa 3.1. Susan Stryker (2008a, 146–148) esittää, että homonormatiiviset käytännöt asettavat homoseksuaalisuuden muiden erojen yläpuolelle. Homonormatiivisuus ilmenee hänelle homoaktivismiin ja -politiikan sitoutumisessa olemassa oleviin heteronormatiivisiin käytäntöihin. Tämä näkyy Strykerin mukaan homojen ja lesbojen omaksumassa kaksijakoisessa sukupuolijärjestelmässä, jonka kautta he rakentavat identiteettiään. Stryker kritisoi myös sitä, että kun transsukupuolisuuteen viittaava T-kirjain liitettiin LGB-lyhenteeseen (*lesbo, gay, bi*), transsukupuolisuus typistyi joko omaksi seksuaaliseksi suuntautumiseksi tai sukupuoleksi, joka niputtaa yhteen kaikki transkokemukset. (emt..)

Homonormatiivisuudella on myös muita merkityksiä. Poliitiikan tutkija Lisa Duggan (2003, 50) kutsuu uusliberalistista seksuaalipolitiikkaa *uudeksi homonormatiivisuudeksi*, joka ei kyseenalaista heteronormatiivisia käytäntöjä. Homonormatiivisuuteen kuuluu hänen mukaansa homokulttuurin esittäminen epäpoliittisena, yksityistettynä ja kulutuskeskeisenä. (emt..) Dugganin mukaan liberalismi juontaa juurensa 1600-luvulla muodostuneista taloudellisista ja poliittisista teorioista. Uusliberalismi puolestaan kehittyi Yhdysvalloissa 1900-luvun loppupuolella. (Duggan 2003, x–xii.) Duggan kirjoittaa, että uusliberalismi esiintyy epäpoliittisena, järkiperusteisena keinona lisätä hyvinvointia ja demokratiaa taloudellisen kasvun kautta (emt., 10). Nähdäkseni homonormatiivisuudessa yhdistyvät identiteettiperustan tarjoava biotieteellinen välineistö ja uusliberalistinen taloudellista kasvua ja tuottavuutta painottava välineistö. Kummallekin välineistölle on ominaista näennäinen epäpoliittisuus.

Myös 1980- ja 1990-lukujen taitteessa kehkeytyneen queerteorian kritiikki suuntautui kohti homo- ja lesboliikkeiden normatiivista identiteettipolitiikkaa. Queerteoreetikko Michael Warnerin (2000, 31—33) mukaan homoaktivismi kadottaa päämääränsä pyrkiessään tulemaan hyväksytyksi. Warner syyttää homo- ja lesboliikkeitä

normaaliuden politiikasta, johon kuuluu sanoutuminen irti seksuaalisuudesta. Hänelle homona tai lesbona olemiseen liittyy aina häpeää, jota kunniallisuuteen pyrkivä politiikka ei halua myöntää. Warnerin mukaan homot siis lunastavat oikeutensa rakentamalla uudenlaista, julkista identiteettiä, josta (häpeällinen) seksi on häivytetty. (emt..) Nähdäkseni homonormatiivisuuden taustalla on homojen siirtyminen yhteiskunnallisesti hyväksyttyihin toimintamuotoihin: virallisiin järjestöihin, luvallisiin Pride-kulkueisiin ja lakimuutosten edistämiseen. Oikeuksien edistäminen laillisin keinoin ei sinänsä vielä tee homo- ja lesbopolitiikasta normatiivista. Normatiivisuus syntyy, kun tämä politiikka tuottaa valtaeroja ja sulkee ulos niitä, jotka eivät halua tai pysty osallistumaan siihen. Samalla homoliikkeitä voi kritisoida liiasta keskittymisestä identiteettiperustaisten ryhmien oikeuksien edistämiseen, mikä jättää varjoon keskustelun syrjivistä yhteiskunnallisista rakenteista.

Myös transsukupuolisten identiteettipolitiikka on joutunut kritiikin kohteeksi. Transtutkija Dan Irving (2008, 39–41) esittää, että itsemäärättelyä korostava ja sex/gender -jakoon keskittyvä transpolitiikka jättää usein huomiotta uusliberalistisen hallinnan. Irvingille transaktivismi pyrkii toisinaan integroimaan transsukupuolisia osaksi tuotantotaloutta. Hänelle lääketieteellisesti rakentuva transsukupuolisuus merkityksellistyy tuottavan, kykenevän kehon kautta. Kun ihmisoikeuspolitiikan piirissä oikeutta sukupuolen korjaushoitoihin esitetään transsukupuolisten suorituskyvyn parantamisena, määritellään heidän arvonsa taloudellisesti tuottavina kansalaisina. (emt..) Tällä tavoin myös transyhteisön sisälle syntyy valtaeroja, joiden tuloksena osa transsukupuolisista jää marginaaliin. Irvingin mukaan transaktivismiin keskuudessa on puhuttu siitä, kuinka transsukupuolisuuden voi kääntää taloudelliseksi voitoksi esimerkiksi tuotteistamalla omaelämäkerrallisen tarinan onnistuneesta korjausprosessista. Samalla tuotantotalouden ulkopuolelle jäävät ne, jotka eivät mahdu normatiivisiin kategorioihin. (emt., 53–55.)

Taloudellinen tuottavuus liittyy nähdäkseni biotieteellisiin välineistöihin. Esimerkiksi David O. Cauldwellin mukaan olisi rikollista ”silpoa” terveitä rintoja tai steriloida ”terve nainen” siinä tapauksessa, jos henkilö haluaa korjata sukupuoltaan naisesta mieheksi (Cauldwell 2001). Irvingin mukaan Cauldwell on korostanut lääkärin vastuuta kansan terveydestä ylläpitämällä terveitä, lisääntymiskykyisiä kehoja (Irving 2008, 43). Benjamin on puolestaan argumentoinut transsukupuolisten korjaushoitojen puolesta vetoamalla hoitojen tarjoamaan mahdollisuuteen mukautua normaaliin,

keskiluokkaiseen elämään (Benjamin 1999, 72). Transsukupuolisten identiteettipolitiikka asettuu siis joissakin tapauksissa homojen identiteettipolitiikan kritiikiksi ja joissakin tapauksissa transpolitiikassa rakentuu omia normejaan, jotka kietoutuvat keskiluokkaiseen, tuottavaan elämäntapaan. Biotieteet tarjoavat sekä pohjan identiteetille että keinoja korjata sukupuoltaan normiin sopivaksi. Näin ollen biotieteitä ei voi käsitellä yksinomaan neutraalina välineenä jäsentää transsukupuolisuuden alkuperää. Biotieteet muotoutuvat itsessään osana sosiaalisia ja poliittisia viitekehyksiä.

Transsukupuolisuuden horjuvat positiot queerteoriassa

Queerteorialla ja -aktivismilla on ollut potentiaalia tarjota uudenlaisia, normeja horjuttavia positioita myös transsukupuolisille. Patricia Elliot (2012, 34) mainitsee genderqueerin esimerkkinä normatiivisia sukupuolirooleja kritisovasta ja horjuttavasta positioista. Kuitenkin Strykerin (2004, 212–213) mukaan queerteoria on asettanut seksuaalisuuden muiden kategorioiden yläpuolelle. Queer on alkanut nopeasti toimia synonyyminä homolle tai lesbolle. Esimerkiksi kirjoittaessaan queerista seksuaalisuudesta teoreetikot Lauren Berlant ja Michael Warner (1998, 561–562) puhuvat homokulttuurista ja AIDS yhdistyy heillä homomiesten seksuaalisuuteen. Myös queerteoreetikko Eve Kosofsky Sedgwick (1991, 19–20) käyttää queeria kuvaamaan homoseksuaalisuutta. Sedgwick puhuu tyttömäisistä pojista, tai queerlapsista ja -nuorista potentiaalisina homoseksuaaleina. Hänen mukaansa tyttömäiset pojat patologisoidaan psykiatriassa ja psykologiassa, koska heihin latautuu homofobisia asenteita. Tällaisena patologisoivana diagnoosina Sedgwick pitää lapsuusiän sukupuoli-identiteettihäiriötä (*Gender Identity Disorder of Childhood*). (emt.) Sukupuoli-identiteettihäiriöiden diagnoosit pohjautuvat kuitenkin transsukupuolisuuden historiaan, minkä Sedgwick jättää kokonaan huomiotta. Sedgwickin tulkinta queerlapsista potentiaalisina homoseksuaaleina sulkee ulos transsukupuolisuuden mahdollisuuden. Lisäksi Sedgwick toistaa sitä sex/gender -jakoon perustuvaa diskurssia, jossa biologinen sukupuoli nähdään itsestään selvänä ja vain gender on liikkuva.

Sedgwickin (1991) mukaan homoliikkeissä esiintyvä feminiinisten poikien vierastaminen liittyy homoliikkeen pyrkimykseen sanoutua irti patologisoivasta inversion käsitteestä. Samasta syystä homojen keskuudessa korostuvat normatiiviset maskuliiniset roolit. Queerteoreetikko Jack (Judith) Halberstam (2005a, 219–220) esittää, että queerteoriassa muotoutunut homohäpeän (*gay shame*) politiikka, jonka

tavoitteena on ollut horjuttaa homojen ja lesbojen ylpeyttä korostavaa identiteettipoliittikkaa, ei todellisuudessa tarjoa rakentavaa vaihtoehtoa homo- ja lesboliikkeille. (emt.) Halberstam kritisoi queerpolitiikkaa liiasta keskittymisestä queereiksi määriteltäviin subjekteihin ja identiteetteihin, eikä sosiaaliin, poliittisiin ja taloudellisiin rakenteisiin. Hänelle häpeä paikantuu feminiinisyyteen ja projisoituu etenkin feminiinisiin miehiin. (emt., 226–230.)

Vaikka Halberstam rakentaa kärjistettyjä vastakkainasetteluja, hän kysyy myös tärkeitä kysymyksiä. Kenen häpeästä on kyse, kun puhutaan homohäpeästä? Kenellä on mahdollisuus käsitellä omaa häpeäänsä? Luvussa 2 olen esittänyt, että homoseksuaalisuus on pitkään kietoutunut feminiinisyyteen ja esimerkiksi 1800-luvulla homomiehillä ajateltiin olevan ”naisen halu” (Ulrichs 1997). Homoliikkeiden sanoutuminen irti feminiinisyydestä on näkynyt transsukupuolisten, ja etenkin transnaisten, sulkemisena ulos HLB-liikkeistä. Queer pyrkii nostamaan häpeällisen miesten feminiinisyyden esille, mutta palauttaa sen homomiehiin. Näin queerhistoriasta tulee homojen historia ja inversion muut ulottuvuudet jäävät varjoon.

Transtutkimuksen piirissä queerteoriaa onkin kritisoitu transin jättämisestä seksuaalisuuden varjoon. Transtutkija Viviane Namaste (2009, 13) esittää, että HIV-tartunnan saaneista maailmanlaajuisesti suurin joukko ovat transsukupuoliset naiset, erityisesti seksityöntekijät ja huumeiden käyttäjät. Myös ensimmäisen AIDS-kriisin aikana 1980-luvulla transsukupuoliset olivat hyvin alttiita tartunnoille. Stryker kytkee tämän alttiuden etenkin mustiin, köyhiin transnaisiin, joilla on ollut asemansa vuoksi heikko pääsy terveydenhuollon piiriin. (Stryker 2008b 113–114.) Transnaiset ja -miehet eivät kuitenkaan juuri näkyneet 1980-luvun AIDS-keskustelussa, joka on liitetty homomiehiin (Namaste 2009, 13). Namasten ja Strykerin mainitsemat marginaalissa elävät transsukupuoliset tuovat esille tuottavien ja kykenevien transsukupuolisten kääntöpuolen.

Feminismin sekä queer- ja transtutkimuksen välineistöissä syntyy erilaisia tapoja tehdä transsukupuolisuus ymmärrettäväksi. Samalla transsukupuolisille mahdollistuu erilaisia positioita. Tosinaan feministisessä ja queertutkimuksen välineistössä muotoutuva asiantuntijuuspuhe kietoutuu luvussa 2 esittämiini psykoanalyttisiin näkemyksiin transsukupuolisuuden syistä, joiden mukaan transsukupuolisuus määrittyy mielenterveysongelmaksi, jota ei tule hoitaa kirurgisesti. Queerteoreetikko Tim Dean

(2000, 63–65) muistuttaa, että transsukupuolisuuden historia on ollut pitkään limittynyt psykoanalyysiin ja ehdottaa ilmiön tarkastelua psykoanalyttisten teorioiden viitekehyksessä. Dean jatkaa 1960-luvun psykoanalyttistä puhetta pitäessään ongelmallisena sitä, että osittain psykologisiin ja poliittisiin motiiveihin kietoutuvia transkokemuksia hoidetaan kirurgisilla toimenpiteillä. (emt..) Deanille siis lääketieteellisiä hoitoja vaativat transkokemukset asettuvat vastakkain politiikan tekemisen kanssa. Tämä sulkee ulos sen mahdollisuuden, että esimerkiksi hormonihoitoja käytettäisiin identiteettipoliittisena välineenä, jonka avulla voi hämärtää sukupuolirajoja.

Dean viittaa lacanilaiseen psykoanalyttikkoon Catherine Millotiin, jonka mukaan kaikki transihmiset eivät identifioitu ”vastakkaiseen sukupuoleen”, vaan jotkut kokevat kuuluvansa sukupuolijaon ulkopuolelle. Millotille sellaiset henkilöt eivät hyödy lääketieteellisistä korjauksista, sillä korjausprosessin jälkeen he saattavat huomata, että heidän tavoittelemansa positio ei ole saavutettu. (Dean 2000, 81.) Millotin mukaan on selvitettävä, mitä halu korjata sukupuoltaan tarkoittaa transsukupuoliselle. Mikäli taustalla on fantasia sukupuolijaon pakenemisesta, korjaushoidot eivät vastaa transsukupuolisen tavoitteita. (emt., 82.) Dean ehdottaakin psykoanalyysiä keinona käsitellä transkokemuksen aiheuttamaa ahdistusta (emt., 90–91). Hän ei kuitenkaan ota huomioon, että transsukupuolisuuden käsittely psykoanalyttisissä teorioissa on ollut toiseuttavaa ja patologisoivaa. Joanne Meyerovitzin (2002, 105–106) mukaan transsukupuolisuus lukeutui psykoanalyysissä psyykkisten häiriöiden joukkoon ja psykiatri Anthony Storille (1969, 66–67) transkokemus viittaa skitsofreniaan. Blanchardin (1989) ja Baileyn (2003) autogynefiliaan pohjautuva teoria ei suoranaisesti viittaa psykoanalyysiin, mutta siinäkin transkokemus palautuu fantasiaan, jonka uskottavuutta asiantuntijan täytyy arvioida.

Viviane Namaste (2009, 22) kritisoi feministisiä ja queerteorioita puutteellisesta empiirisestä lähestymistavasta ja vähäisestä lähdemateriaalin käytöstä.

Transsukupuolisuutta käsittelevissä teoreettisissa teksteissä nouseekin esiin toistuvasti esimerkiksi transvestiiteistä kertova dokumenttielokuva *Paris is Burning*, jonka kautta transaiheita avataan (Prosser 1998, Halberstam 2005b, Butler 1993). Myös Dean (2000) käyttää analyysissään *Paris is Burning* -dokumenttia ja harvoja transaktivisteja tai tutkijoita, joihin hän viittaa on Leslie Feinberg. Deanin johtopäätöksillä voi kuitenkin olla seurauksia, jotka vaikuttavat konkreettisesti transsukupuolisten elämään. Hänen

kirjoituksessaan queerteorian välineistö kietoutuu psykoanalyttiseen välineistöön ja tuottaa uudelleen jaon subjektiin ja objektiin. Tässä tapauksessa asiantuntija määrittyy toimivaksi ja tietäväksi subjektiksi ja transsukupuolinen toiminnan kohteeksi. Näin ollen transsukupuolisten kokemusten uskottavuus kyseenalaistuu. Neuvottelu siitä, kenen tulee päästä sukupuolen korjaushoitoihin ja kenen ei, toimii osana valtaeroja tuottavaa, sukupuoleen kohdistuvaa hallintaa. Kun asiantuntijapositiona käsin joitakin transsukupuolisia suljetaan ulos hoitojärjestelmästä, on syytä kysyä, ketä tällainen päätös todellisuudessa hyödyttää.

Yhteenvedon voi todeta, että identiteettipoliittiseen oikeuksien vaatimiseen kietoutuu biotieteellisiä selitysmalleja, jotka tekevät näkyväksi tieteen auktoriteettiaseman uskottavana sukupuolen ja seksuaalisuuden selittäjänä. Uusliberalistiset tuottavuuden ja taloudellisen kasvun normit muovaavat omalta osaltaan identiteettipoliittisia tavoitteita. Näihin tavoitteisiin sopimattomat transkokemukset ja seksuaali-identiteetit jäävät puolestaan marginaaliin. Queertutkimus kritisoi identiteettipoliittikan normatiivisuutta, mutta samalla queer rinnastuu helposti homoseksuaalisuuteen ja jättää transidentiteetit huomiotta. Queerin piirissä muovautuu myös transsukupuolisuutta koskevaa asiantuntijapuhetta, jossa jatkuu psykoanalyttinen keskustelu transsukupuolisuuden hoidosta. Näin ollen myös queertutkimus on historiallisesti muotoutuva välineistö, joka paikoin liittyy lääketieteen ja psykologian välineistöihin.

3.3 Kamppailua transsukupuolisuuden rajoista

Transsukupuolisuuden performatiivisuus

Toisen aallon feminismien aikana vallinnut jako biologiseen sukupuoleen ja genderiin on vaikuttanut pitkään sukupuolen teoretisointiin feministisessä tutkimuksessa.

Feministisen ja queerteorian klassikoksi muodostuneessa teoksessa *Hankala sukupuoli* Judith Butler (2006) esittää kritiikkiä tätä jakoa kohtaan. Hänen mukaansa biologisen sukupuolen käsite ei ole genderiä edeltävä, vaan myös biologinen sukupuoli rakentuu sosiaalisen merkityksenannon kautta. Butlerille sukupuoli ilmenee performatiivisesti ruumiin pinnalla tekoina, eleinä ja haluna. Hänelle ”sukupuolitetun ruumiin performatiivisuus tarkoittaa, että sillä ei ole mitään ontologista, olemiseen liittyvää statusta irrallaan niistä monenlaisista teoista, jotka muodostavat sen todellisuuden” (Butler 2006, 229). Sukupuoli-identiteetti on siis poliittisesti ja diskursiivisesti tuotettu

(emt.). Butlerin jälkistrukturalismiin ja queertutkimuksen viitekehyksiin paikantuva teoria ammentaa kielifilosofi J. L. Austinin puheaktiteoriasta sekä Foucault'n diskurssin ja vallan analyysistä.

Butleria on kuitenkin kritisoitu liiallisesta diskurssin painottamisesta ja materian jättämisestä taka-alalle (mm. Prosser 1998; Barad 2007). Jemima Repo (2011, 87) huomauttaa, että tarkastellessaan genderiä Butler ei ota huomioon käsitteen genealogista rakentumista. Genderin genealogian tarkastelu osoittaa, että tietyissä lääketieteellisissä välineistöissä totuus sukupuolesta on paikantunut genderiin, joka nähtiin pysyvänä sukupuolikokemuksena (Money 1986; Repo 2011). Samalla toisen aallon feminismin diskurssissa genderiin latautui poliittisen muutoksen potentiaali. Vaikka Butler onkin horjuttanut sex/gender -jakoa, hänen teoriassaan ”biologinen sukupuoli” jää edelleen toissijaiseksi. ”Biologinen sukupuoli” on hänelle aina jo sosiaalisesti rakentunut ja näin ollen biologia ja materia saavat Butlerilla vähemmän huomiota kuin gender (Butler 2006).

Transtutkija Jay Prosserin (1998, 24–25) mukaan Butlerin performatiivisuuden teoria irrottaa sukupuolen referentiaalisuudesta ja jättää tarkastelematta transsukupuolisten ruumiillisia kokemuksia. Prosserin mukaan teoreettiset paradigmat tarvitsevat muutoksia, jotta niiden avulla voisi tarkastella transsukupuolisuuden materiaalisuutta. Materia viittaa tässä ruumiillisuuteen. (Prosser 1998, 5.) Lisäksi Prosserin ja Namasten mukaan transgender-diskurssi on luonut hierarkisen asetelman, jossa epänormatiiviset sukupuoli-identiteetit ovat arvoasteikolla korkeammalla kuin normatiivisina pidetyt transsukupuoliset (Prosser 1998; Namaste 2000). Prosser kysyy, miksi juuri transgender on valjastettu queerpotentiaalilla, mutta transsukupuolisuutta ei nähdä queerina? Hänen ehdotuksensa mukaan transsukupuolisuus palautuu biologiseen sukupuoleen (*sex*) ja siten kyseenalaistaa queerteorian performatiivista painotusta (emt., 27.) Nähdäkseni Prosser ymmärtää performatiivisuuden esittämisenä ja keinotekoisuutena, aidon ja autenttisen vastakohtana. Hän kysyykin, miten sukupuolenkorjaus on ymmärrettävissä, jos (biologinen) sukupuoli jäsennetään performatiivisena? (Prosser 1998, 64).

Karen Barad (1998, 2003) esittää, että sukupuolen performatiivisuuden lukeminen esityksenä ei tee oikeutta Butlerin teorialle. Baradin mukaan Butler ei sulje ulos materiaalista, vaan käsittelee sitä materiaalistumisen prosessia, joka tuottaa rajoja ja pintoja. Butler (2006, 229) toteaa, että kaikki sukupuolet ovat toistoon perustuvia

esityksiä, joten vastakkainasettelu aidon ja keinotekoisien välillä tulee merkityksettömäksi. Baradin (1998, 90–93) mukaan Butler kuitenkin epäonnistuu materiaan aktiivisuuden käsittelyssä. Hän esittää, että Butler keskittyy lähinnä diskurssiin ja siihen, miten diskurssi muovaa materiaa. Toimijuusrealismi tarjoaa mahdollisuuden tarkastella ruumiillista materiaalistumista palauttamatta materiaa ruumiin pintaan tai luonnollisuuteen. Barad siirtääkin huomion Butlerin performatiivisuuden teorialle keskeisestä toistuvasta lainaamisesta toistuvaan yhteismuotoutumiseen. (emt., 105–106.)

Baradin ontologinen luenta ylittää jaon materiaan ja diskurssin välillä. Performatiivisuus on Baradille jatkuvaa yhteismuotoutumista, jossa ruumis tulee materiaksi. Ruumis ei kuitenkaan rajaudu hänelle ihmisruumiiseen. Posthumanistinen performatiivisuus viittaa kaiken materiaan performatiiviseen luonteeseen. Raja ihmisen ja ei-ihmisen välillä ei ole ontologisesti pysyvä, vaan se muotoutuu koko ajan uudelleen. Samalla ihmiskeho ei rajaudu pintaan, vaan pitää sisällään myös koko ruumiillisuuden atomeja myöten. (Barad 2003, 823–826.) Näin voi ajatella, että transsukupuolisuus performatiivisena ilmiönä viittaa sekä sellaisten ei-inhimillisten tekijöiden performatiivisuuteen kuin lääketieteen välineistöön että kehon sisäiseen hormonitoimintaan. Esimerkiksi Sari Irni (2013, 9–12) tarkastelee hormoneja osana posthumanistista performatiivisuutta. Hänelle hormonit osallistuvat sukupuolen muotoutumiseen kehon sisäisinä kemiallisina prosesseina ja toisaalta affekteina, eli kulttuurisesti latautuneina tunteina, joiden kautta oletettu hormonien vaikutus jäsennetään.

Autenttisen sukupuolikokemuksen etsiminen kytkeytyy siihen tieteelliseen diskurssiin, jossa autenttisuutta on esitetty sukupuolikokemuksen tai seksuaalisuuden oikeuttavana argumenttina. Käsitukset autenttisuudesta ovat kuitenkin vaihdelleet niin tieteellisten diskurssien kuin transyhteisön omien diskurssien sisällä. Esimerkiksi Sandy Stonen (1991) mukaan autenttiset kokemukset paikantuvat kaksinaapaisen sukupuolijaon ulkopuolelle. Prosserilla (1998, 65–67) autenttisuus perustuu kokemuksellisuuteen. Hän viittaa psykoanalytikko Didier Anzieu'hun, jonka mukaan ruumiin pinta on tärkein tekijä minän kannalta. Transsukupuolisen sukupuolen korjaus tapahtuu Prosserille ruumiin pinnalla, joten sukupuolen korjausprosessin ymmärtäminen vaatii pureutumista siihen, miltä tuntuu olla trans ja miten transsukupuolisuutta koetaan. Prosserin mukaan transsukupuolisesta tuntuu, että hänen ihonsa ei ole hänen oma (emt., 73). Prosserille autenttinen transsukupuolisuus näyttää siis kumpuavan ruumiillisista kokemuksista.

Halberstam (2005b, 50—52) kysyy, mitä Prosserille tarkoittaa aitous (*real*) suhteessa transsukupuoliseen ruumiiseen? Halberstam tekee eron käsitteiden *real* ja *realness* välille: hänen mukaansa transsukupuolisuus edustaa viimeksi mainittua, ”ikään kuin” aitoutta, kun taas aitoutta merkityksessä *real* on mahdoton saavuttaa. Aitous (*real*) on aina jossakin muualla, fantasiana kuulumisesta ja olemisesta. (emt.) Toin esille alaluvussa 3.1, että myös autenttisuus on materiaalis-diskursiivinen ilmiö, jolla ei ole pysyvää olemusta. Performatiivisuus ei siis palaudu esittämiseen, jonka vastakohtana on aitous, vaan sen voi ymmärtää materian toimijuutena. Transsukupuolisuuden kohdalla esimerkiksi ruumiin materian muuttumista hormonihoidoilla voi lukea performatiivisena toimintana.

Pidän tärkeänä Prosserin avausta transsukupuolisuuden materiaalisuudesta. Prosser liittyy kuitenkin materiaalisuuden nimenomaan transsukupuoliseen, korjausprosessia läpikäyvään kehoon. Transsukupuoliselle läpimeneminen tarkoittaa tulemistä nähdyksi kokemansa sukupuolen edustajana, mitä Prosser kutsuu myös kokemukseksi kotona olemisesta. Transgenderin kokemukseen taas kuuluu Prosserin mukaan ambivalenssi, joka paikantuu sukupuolten väliin. (Prosser 1998, 84; 184.) Halberstam (1998, 163–164) kyseenalaistaa tällaisen tavan rakentaa vastakkainasettelua transsukupuolisuuden ja transgenderin välille. Hänen tulkintansa mukaan Prosserin *koti* edustaa aidon, autenttisen sukupuolen paikkaa. Prosser ei ota huomioon sitä, että transgenderille oma keho voi olla koti. (emt.) Halberstamille (2005b, 53–54) transgender on termi, joka kuvaa ristisamastumista, mutta ei kuitenkaan sovi transsukupuolisuuden kaksinapaisuuteen pohjautuvaan määritelmään. Transgender ja transsukupuolinen ovat hänelle kumpikin merkitykseltään muuttuvia käsitteitä, jotka jäsentyvät suhteessa toisiinsa.

Rajankäyntiä sukupuolen ja seksuaalisuuden välillä

Kiistelyissä transsukupuolisuuden merkityksistä vedotaan usein historiaan. Esimerkiksi Leslie Feinberg (2006) nostaa esille transgendereiden näkymättömän historian eri kulttuureissa. Nähdäkseni tässä on pyrkimyksenä paljastaa sellaista alistettua tietoa, joka on jäänyt dominoivien diskurssien varjoon. Prosser (1998, 133) kirjoittaa, että nykyisen kaltainen transsukupuolisuuden narratiivi, johon liittyy oletus väärässä ruumiissa olemisesta, on esiintynyt jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kuvauksissa

rajoja ylittävistä sukupuoli-kokemuksista. Hän pitää Ulrichin Urningia kuvauksena nimenomaan transsukupuolisuudesta, ei niinkään homoseksuaalisuudesta. Prosser lukee inversion historiaa omaelämäkerrallisten kirjoitusten läpi, joista on hänen mukaansa selkeästi luettavissa kertojan tyytymättömyys fyysiseen sukupuoleensa ja/tai halu elää toisen sukupuolen roolissa. (emt., 141–145.) Prosser huomauttaa oikeutetusti, että inversion historia on jälkeenpäin luettu yksioikoisesti homoseksuaalisuuden historiana. Samalla hän kuitenkin uusintaa vastakkainasettelua homoseksuaalisuuden ja transsukupuolisuuden välillä ja lukee inversion kuvauksena transsukupuolisuudesta. Hänen luennastaan jää puuttumaan genealoginen lähestymistapa, joka toisi esille sukupuolen ja seksuaalisuuden monimutkaisen suhteen.

Luvussa 2 olen tarkastellut inversiota materiaalis-diskursiivisena muotoutumana, joka mahdollistaa tietyissä toiminnallisissa leikkauksissa sekä transsukupuolisen että homoseksuaalisen luennan. Näin inversiota on mahdollista ymmärtää ilmiönä, joka ylittää seksuaalisuuden ja sukupuolen rajoja. Ulrichs (1997) on kehittänyt teorian Urningista argumentoidakseen samansukupuolisten suhteiden kriminalisointia vastaan. Urningin kuvaukseen liittyy sekä miesten välinen halu että sukupuolirajojen ylittäminen. Halberstam (2005b, 73) esittää, että monet Prosserin käsittelemät historialliset omaelämäkerralliset kirjoitukset eivät mahdu transsukupuoliseen eikä lesbonarratiiviin, vaan kutsuvat laajentamaan sukupuolen moninaisuutta. Halberstamin mukaan ihmisiä tulee muistaa sen kerrontatavan mukaan, jota he itse käyttivät itsestään (emt., 48).

Prosserin mukaan Butler on antanut ymmärtää, että transgender on homoseksuaalisuuden merkki, eräänlainen homoseksuaalisuuden sukupuoli. Samalla Prosser tosin toteaa, että Butler on myöhemmin sanoutunut irti transgenderin ja homoseksuaalisuuden rinnastamisesta. (Prosser 1998, 30–32.) Butler (2006, 23–24) onkin käsitellyt homoihin ja lesboihin kohdistuvaa syrjintää ensisijaisesti sukupuoli-ilmaisuun kohdistuvana syrjintänä. Nähdäkseni Butler ei kuitenkaan jäsennä sukupuolirajojen ylittämistä homoseksuaalisuuden merkiksi, vaan avaa niitä mekanismeja, joissa sukupuoli ja seksuaalisuus limittyvät toisiinsa heteronormatiivisuudeksi. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kietoutumisen tarkastelu tarjoaa moniulotteisen näkökulman sekä homoseksuaalisuuteen että transsukupuolisuuteen. Esimerkiksi intersukupuolisuuden tapauksessa juuri ruumiillisen sukupuolen ambivalenssia pidettiin uhkana heteroseksuaaliselle järjestykselle (Dreger

1997, 52). Tätä historiaa vasten on olennaista tarkastella transsukupuolisuuden ja homoseksuaalisuuden muotoutumista tänä päivänä sekä suhteessa sukupuoleen että seksuaalisuuteen.

Halberstam pitää ongelmallisena sukupuolen ja seksuaalisuuden irrottamista erillisiksi kategorioiksi. Teoksessaan *Female Masculinity* (1998) hän tarkastelee naismaskuliinisuuden ja transmieheyden rajankäyntiä. Halberstamin ajatuksena on irrottaa maskuliinisuus mieheydestä ja tutkia naiskehojen maskuliinisuutta. Näin hänen mukaansa on mahdollista tarkastella maskuliinisuuden rakentumista. Halberstamille (emt., 148) lesboyhteisössä maskuliinisesta lesbosta käytetty käsite *butch* kuvaa eräänlaista transgenderia, joka ei korjaa sukupuoltaan mieheksi lääketieteellisin keinoin. Vaikka Halberstam pitää ongelmallisena butchin ja transmieheyden sijoittamista samalle jatkumolle, hän kuitenkin näkee, että näissä kategorioissa on paljon samaa (emt., 151–152). Halberstam kritisoi joidenkin transteoreetikkojen luomaa vastakkainasettelua butchin ja transmiehen välillä, sillä hänen mukaansa tällainen rajanveto on pahimmillaan heteronormatiivista ja homofobista. Halberstam tulkitsee tämän rajankäynnin pelkona siitä, että homoseksuaalisuuden ja transsukupuolisuuden kategoriat sekoittuvat. (emt., 156–157.)

Halberstamin butchin käsite horjuttaa vastakkainasettelua sukupuoli- ja seksuaali-identiteetin välillä. Hän laajentaa sukupuoli-identiteetin kirjoa transin ulkopuolelle ja tuo esille sen, että on olemassa outoja kehoja, jotka eivät mahdu transkategorian alle. (Halberstam 1998, 153.) Kuitenkin butchin ja transin rinnastaminen on myös ongelmallista. Butchin genealogian tarkastelu viittaa siihen, että käsite on muotoutunut lesboyhteisöissä. Esimerkiksi butchin historiaa 1940- ja 1950-luvulla tutkineet Elizabeth Lapovsky Kennedy ja Madeline Davis (1992, 71–72) paikantavat butchin lesboyhteisöön. Heidän kuvauksessaan butch on maskuliininen, mutta kuitenkin tietoinen siitä, ettei hän ole mies. Eräs tekstissä siteerattu butch avoimesti korostaa eronsa miehiin. (emt.) Nähdäkseni butchin käsite kietoutuu siihen sex/gender - jaotteluun, jossa huomio kohdistuu genderiin ja ”biologinen” sukupuoli jää käsittelemättä.

Transsukupuolisten pelko sukupuolen ja seksuaalisuuden kategorioiden sekoittumisesta tulee ymmärrettäväksi sitä historiaa vasten, jossa transtiedot olivat pitkään alistetussa asemassa. Lisäksi esimerkiksi Cauldwell (2001) ja Bailey (2003) puhuvat

transsukupuolisista homoseksuaaleina tai autogynofiilikkoina sivuuttaen transsukupuolisten omia kokemuksia. Prosserin (1998) mukaan transsukupuolisuutta kuvaa kokemus väärässä ruumiissa olemisesta. Näin ollen transsukupuolisuus ylittää syntymässä määritellyn ruumiillisen sukupuolen, kun taas butch kytkeytyy naiskehon ja maskuliinisen olemuksen ristiriitaan, mihin Halberstamin (1998) naismaskuliinisuuden käsite viittaa.

Luen butchia ilmiönä, joka materiaalistuu ja merkityksellistyy tietyissä aikaan ja paikkaan sitoutuneissa välineistöissä. Nähdäkseni butchin muotoutumiseen ovat vaikuttaneet inversio, sex/gender -jako sekä homo- ja lesbodiskurssien dominoiva asema suhteessa transdiskursseihin. Butler (2005, 81) huomauttaa, että kulttuurinen viitekehys tarjoaa ne puitteet, joiden kautta kokemukset voivat tulla ymmärrettäviksi. Butchin voi nähdä siis sekä omana identiteettinä että joillekin transihmisille tarjoutuvana positiona ennen transgenderin käsitteen syntymistä. Transin suhdetta seksuaalisuuteen on kuitenkin mahdollista avata myös muilla tavoin kuin butchin kategorian kautta. Esimerkiksi sosiologi David Schleifer (2006, 57) käsittelee homoseksuaaleiksi identifioituvia transmiehiä. Viidestä haastateltavasta kaksi on elänyt ennen korjausprosessia lesbonaisena ja kolme heteronaisena. Tämä viittaa seksuaalisen identiteetin liikkuvuuteen. Schleiferin haastateltavat merkityksellistävät kehonsa naisellisiksi määritellyt piirteet osaksi homoseksuaalista maskuliinisuuttaan (emt., 71–72). Myös Irnin (2013) tutkimuksessa tulee ilmi seksuaalisen suuntautumisen muuttuminen korjausprosessin aikana. Luen tätä materian aktiivisuutena, joka tuo esille transkehojen moninaisuuden. Sukupuoli- ja seksuaali-identiteettien kietoutumisen voi nähdä jatkuvasti muuttuvina positioina, joissa ruumiin materia merkityksellistyy aina uudelleen.

Tämän alaluvun lopuksi voi todeta, että transsukupuolisuus merkityksellistyy toisinaan seksuaalisuudesta erilliseksi ilmiöksi ja toisinaan sukupuolen ja seksuaalisuuden rajoja rikkovaksi positioiksi. Queertutkimuksen välineistössä butchin voi ymmärtää samankaltaisena positiona kuin aikanaan inversion. Kumpikin käsite kyseenalaistaa sukupuolen ja seksuaalisuuden kategorioiden erottamisen kokonaan toisistaan. Kiista transsukupuolisuuden ja transgenderin rajoista synnyttää puolestaan rajankäyntiä aidon kokemuksen ja esittämisenä ymmärretyn performatiivisuuden välillä. Olen kuitenkin todennut, että performatiivisuuden voi lukea aktiivisena toimijuutena, joka asettuu aidon ja teennäisen ulkopuolelle. Tällaisessa luennassa transsukupuolisuuden

performatiivisuus voi viitata ruumiillisuuden, hormonien, leikkausten ja kulttuuristen merkitysten aktiiviseen muotoutumiseen *transsukupuolisuudeksi*.

4. Transsukupuolisuuden muotoutuminen Suomessa

Suomessa transsukupuolisuudesta on alettu puhua huomattavasti myöhemmin kuin Yhdysvalloissa ja monissa Euroopan maissa. Transsukupuolisuuden hoito on pitkään ollut epäjärjestelmällistä ja hoidosta määräävä laki (jatkossa translaki) astui voimaan vasta vuonna 2003. Suomalaista keskustelua ovat vahvasti hallinneet kansainväliset vaikutteet ja erityisesti Ruotsin transsukupuolisuuden hoitojärjestelmä on vaikuttanut suomalaisten käytäntöjen muotoutumiseen. Transsukupuolisuudesta on käytetty pitkälle 2000-luvun alkuun asti käsitettä transseksuaalisuus, jota tänä päivänä pidetään harhaanjohtavana. Nykyään on tapana puhua myös sukupuolivähemmistöistä, mikä viittaa eri transidentiteetteihin sekä intersukupuolisuuteen. Tarkastelen transsukupuolisuuden positioiden muotoutumista suomalaisessa hoitojärjestelmässä sekä näiden positioiden muotoutumisen mahdollisia eettisiä seurauksia.

4.1 Transsukupuolisuuden hoitojärjestelmän synty

Hyvinvointivaltion kansalaisia?

Tarkastelen transsukupuolisten hoitojärjestelmää välineistönä, jossa yhdistyvät lääketiede, juridiikka, sosiaalipoliittiset tavoitteet, mielikuvat kansalaisuudesta sekä transsukupuolisten kehot ja kokemukset. Nykyisestä hoitojärjestelmästä on säädetty lailla vuonna 2003, mutta transsukupuolisille on tehty tutkimuksia ja leikkauksia eri tutkimusyksiköissä ainakin 1960-luvulta alkaen (Lind ym. 2000, 2). Hoitojärjestelmä muodostaa siis jatkumon, jolle asetettiin lailliset puitteet vuonna 2003. Tästä syystä käsittelen myös translakia edeltäviä hoitokäytäntöjä transsukupuolisuutta muovaavina mekanismeina.

Transsukupuolisuuden historiasta Suomessa kirjoittaneen Suhosen (2007, 59–60) mukaan vielä 1960-luvulla suomalaisilla lääkäreillä ei juuri ollut tietoa transsukupuolisuudesta, eivätkä transsukupuoliset tienneet, mistä hakea apua. Artikkelissa ”Transseksuaalien hoidosta” vuodelta 1987 psykiatri Kivi Lydecken (1987, 43–47) kirjoittaa, että asiallinen ja oikea hoito on Suomessa vasta alussa. Suomalaisessa

keskustelussa transsukupuolisuudesta onkin usein vedottu tiedon puutteeseen ja tarpeeseen hakea tietoa ulkomailta. Lydecken huomauttaa, että transsukupuolisten asiat ovat olleet Ruotsissa ”järjestyksessä” jo pitkään ja suomalaisilla asiantuntijoilla on sen sijaan edelleen ennakkoluuloja transsukupuolisuutta kohtaan (emt., 47).

Transsukupuolisten hoitojärjestelmän syntyä ja heidän oikeudellisen asemansa turvaamista Suomessa ovat siis vauhdittaneet kansainväliset vaikutteet. Vuonna 1989 Euroopan neuvosto on antanut suosituksen koskien transsukupuolisten asemaa. Suositeltu lainsäädäntö mahdollistaisi juridisen sukupuolen muuttamisen asiakirjoihin sekä takaisi oikeuden etunimen muuttamiseen, yksityiselämän suojaamisen sekä syrjinnän kieltämisen. (Rastas 1992, 5.)

Tiedon puutetta korostava retoriikka toistui jo muun muassa Hirschfeldillä (2006) ja Benjaminilla (1999), joiden teokset ovat merkittävästi muovanneet tapoja ymmärtää transsukupuolisuutta. Benjamin korosti 1960-luvulla, että Yhdysvalloissa ei ole riittävästi tietoa transsukupuolisuudesta ja sen hoitomahdollisuuksista (Benjamin 1999, 4). Ensimmäinen laajempi transsukupuolisuutta käsittelevä teos Suomessa on ollut sosiaali- ja terveyshallituksen julkaisema selvitys *Oikeus oman identiteetin mukaiseen elämään? - tutkimus transseksuaalien elämästä ja asemasta Suomessa* (1992). Selvitys on ilmestynyt aikana, jolloin Suomen sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö on valmistellut ”Lakia sukupuoleen kuulumisen vahvistamisesta eräissä tapauksissa” (Rastas 1992, 2). Teoksen laatijan Merja Rastaa (1992) mukaan ulkomailla transsukupuolisuudesta on olemassa runsaasti tutkimuksia, mutta Suomessa aihe on melko tuntematon. Näin hän positiioi oman tutkimuksensa uutta tietoa tuottavana ja ankkuroi tutkimusaiheensa laajempaan kansainväliseen viitekehykseen.

Tiedon puutteesta puhuttaessa on kuitenkin syytä kysyä, millaisesta tiedosta väitetään olevan puutetta. Suomessa transsukupuolisten aktivismia on ollut myös ennen Sosiaali- ja terveyshallituksen tekemää selvitystä. Suhosen mukaan Transseksuaalien yhdistys Trasek ry (nykyään Trasek ry) perustettiin jo vuonna 1984. Yhdistyksen tavoitteena on ollut auttaa transsukupuolisia käytännön elämän ongelmissa ja tuoda heidän tarpeensa esille. (Suhonen 2007, 61.) Myös Rastas (1992, 43) mainitsee Trasek ry:n tärkeän roolin transsukupuolisten oikeuksien ajamisessa. Tiedon puutteen retoriikan avulla Rastas pyrkii siis tavoittamaan laajaa yleisöä ja luomaan transsukupuolisuudelle tilaa suomalaisessa yhteiskunnassa.

On merkittävää, että ensimmäinen laajempi kartoitus transsukupuolisuudesta Suomessa paikantuu sosiaalipoliittiseen viitekehykseen. Hirschfeldin *Transvestites* kuuluu seksologian alaan ja Benjaminin *The Transsexual Phenomenon* on puolestaan lääketieteellinen teos. Ennen Rastaa raporttia Suomessa on ilmestynyt vain muutama lääketieteellinen artikkeli transsukupuolisuudesta (Rastas 1992). Suhosen (2007, 61) mukaan Rastaa selvitys toi ensimmäistä kertaa esille transsukupuolisten oman äänen sekä tiedon heidän korkeasta itsemurhariskistä. Rastas (1992) on positiivisesti asennoitunut transsukupuoliset syrjityiksi ryhmäksi, jolla on heikko yhteiskunnallinen asema ja jonka oikeudet eivät toteudu. Raporttiin saatteen kirjoittanut Vappu Taipale paikantaa selvityksen osaksi ”laajempaa sosiaali- ja terveyshallituksen projektia, jolla luodetaan marginaaliryhmien asemaa ja huono-osaisuuden syntymekanismeja” (Taipale 1992, i).

Tarkastelen transsukupuolisten oikeuksien esille nousemista 1980-luvun lopun Suomessa osana pohjoismaista hyvinvointivaltioprojektia, jolla on ollut tärkeä rooli suomalaisen kansallisen identiteetin rakentajana. Hyvinvointivaltion mallia on haettu ulkomailta ja erityisesti Ruotsista, samoin kuin transsukupuolisten hoitojärjestelmän mallia. Yhteiskuntatieteilijät Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä (2000, 55) kirjoittavat, että suomalainen sosiaalipolitiikka on ottanut mallia Ruotsista, missä jo 1920-luvulla on pyritty ”vapauttamaan naiset työelämään” sosiaalipalveluiden avulla.

Transsukupuolisten oikeuksista puhuttaessa on vedottu Ruotsin transsukupuolisten asemaa koskevaan lakiin, joka astui voimaan vuonna 1972 (Rastas 1992, 2; Lydecken 1987, 47). Anttonen ja Sipilän (2000, 59) mukaan hyvinvointivaltion tavoitteena on ollut kaikkien kansalaisten oikeuksien ja toimeentulon turvaaminen. 1980-luvun suomalaisessa sosiaalipolitiikassa korostuivat erityisesti naisten oikeudet, tasa-arvo ja terveyspalvelujen laajentaminen (emt., 78). Tällä tavoin sosiaalipolitiikan avulla on luotu mielikuvia yhtenäisestä ja tasa-arvoisesta kansallisvaltiosta (emt., 149).

Nykyisen hoitojärjestelmän syntyyn vaikutti siis toisaalta ulkomaiden malli ja toisaalta tarve rakentaa yhtenäistä, tasa-arvoista kansalaisuutta. Luen transsukupuolisuuden tunnustamista koskevaa lakia mekanismina, jonka avulla transsukupuoliset otetaan osaksi suomalaista kansalaisuutta. Laki (563/2002) transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta astui voimaan pitkien valmistelujen jälkeen vuoden 2003 alussa. Lain valmisteluun on osallistunut Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 1998 (Lind ym. 2000, 3–4) asettama työryhmä, jonka ehdotukset ovat perustuneet kansainvälisiin transsukupuolisten hoitosuosituksiin. Lisäksi työryhmä on vedonnut kansainvälisiin

ihmisoikeussopimuksiin sekä Suomen perustuslakiin, joiden mukaan itsemääräämisoikeudet kuuluvat kaikille. Laissa transsukupuolisten sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle on määritelty ehdot. Sen mukaan henkilön sukupuoli voidaan vahvistaa ”vastakkaiseksi”, jos hän:

- 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön;
- 2) on täysi-ikäinen;
- 3) ei ole avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa; ja
- 4) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.

(563/2002)

Sukupuolen juridinen tunnustaminen merkitsee transsukupuolisten pääsyä osaksi suomalaista kansakuntaa. Feministitutkija Maija Urposen (2010, 293–294) mukaan kansalaisuus viittaa valtion jäsenyyteen liittyviin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Oikeudet ja velvollisuudet eivät kuitenkaan aina koske tasapuolisesti eri sukupuolia. Esimerkiksi naisten kansalaisoikeudet eivät olleet mahdollisia vielä 1800-luvulla luonnollistetun sukupuolieron ja siihen perustuvan yhteiskuntajärjestyksen vuoksi. Naisten rooliin kansakuntansa jäsenenä on liittynyt lisääntymisen ja äitiyden velvollisuuksia (emt., 300). Myös transsukupuolisten kansallisuutta voi nähdä sekä pääsynä tiettyihin oikeuksiin että sitoutumisena tiettyihin velvollisuuksiin. Esimerkiksi lakiin kirjattu vaatimus hedelmättömyydestä rajaa transsukupuolisia ulos kansakuntaa jatkavien isien ja äitien rooleista.

Sosiologi Sally Hinesin (2009, 99) mukaan transsukupuolisten kansalaisuus rakentuu osana universaalia ihmisoikeusdiskurssia. Hines määrittelee ihmisoikeudet kaikkia yksilöitä koskeviksi perusoikeuksiksi ja kansalaisuuden puolestaan johonkin valtioon kuulumiseksi. Hänen mukaansa ihmisoikeudet ymmärretään kuuluvan kaikille kansalaisille, toisin sanoen yleiset ihmisoikeudet kietoutuvat tiettyyn valtioon kuulumiseen. Ihmisoikeuspuhetta on kuitenkin kritisoitu siitä, että se ei ota huomioon

sellaisia intersektionaalisia eroja kuin vaikkapa sukupuolen ja etnisyyden päällekkäisyyttä. Lisäksi sukupuoli viittaa ihmisoikeuspuheessa kaksinapaiseen mies/nainen -jakoon ja muut sukupuoli-identiteetit jäävät huomiotta. (Hines 2009, 88–89.) Ihmisoikeudet ja kansalaisoikeudet mahdollistavat transsukupuolisille juridisen sukupuolen tunnustamisen, mutta samalla ne toimivat osana kaksinapaista sukupuolijakoa ylläpitäviä välineistöjä.

Transsukupuolisten hoitojärjestelmä välineistönä

Translaissa oikeudelliset ja lääketieteelliset välineistöt kietoutuvat siis yhteen ja asettavat transsukupuolisten oikeudelliselle tunnustamiselle lääketieteelliset kriteerit. Samaan aikaan translain kanssa on astunut voimaan Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetus transsukupuolisten hoidon järjestämisestä (1053/2002). Asetuksen nojalla transsukupuolisten hoito keskitetään Helsingin yliopistolliseen keskussairaalaan ja Tampereen yliopistolliseen sairaalaan. Transsukupuolisia tutkii ja diagnosoi moniammatillinen työryhmä, jota johtaa psykiatrian erikoislääkäri. (1053/2002.) Hoitojärjestelmä muodostaa moniulotteisen kokonaisuuden, johon kuuluvat lääketieteelliset näkemykset transsukupuolisuudesta, lain asettamat normit transsukupuolisten sukupuolen vahvistamiselle, transsukupuolisten kertomukset sekä heidän keholliset kokemuksensa. Hoitojärjestelmä pitää sisällään myös materiaalisia käytäntöjä, joihin kuuluu muun muassa hoitoja hakevan henkilön terveydentilan kartoittaminen verikokeilla ja hänen elämänsähistoriansa selvittäminen tutkimusryhmälle (Mattila 2008).

Psykiatri Aino Mattilan (2008) mukaan transsukupuolisuuden diagnostinen vaihe kestää noin puoli vuotta ja siihen osallistuu psykiatreja, sairaanhoitajia, psykologeja ja Tampereella myös sosiaalityöntekijä. Tässä vaiheessa Mattilan mukaan kartoitetaan tutkittavan voimavarat mahdollista sukupuolenkorjausta varten. Transsukupuolisiksi diagnosoidut henkilöt aloittavat yleensä hormonihoiton ja elävät vuoden ajan niin sanottua tosielämän koetta, jonka Mattila kuvailee kokeiluksi elää ”oikeaksi koetussa sukupuoliroolissa ennen kuin tehdään lopullisia päätöksiä sukupuolen muuttamisesta” (emt., 165). Hormonihoitoja aloittaessa transmiesten on mahdollista hakeutua rintojen poistoon. Transnaiset voivat saada tässä vaiheessa ääniterapiaa tai esimerkiksi karvoitusta vähentävää epilaatiohoitoa, jota tällä hetkellä julkisella puolella on mahdollista saada vain Töölön sairaalassa. Vuoden päästä hormonihoitojen

aloittamisesta on mahdollista muuttaa juridista sukupuolta. Tässä vaiheessa lääkäri voi tehdä lähetteen sukuelinkirurgiaa varten. Juridisen sukupuolen muuttaminen ei siis edellytä kaikkien leikkausten läpikäymistä. Kaikki transsukupuoliset eivät välttämättä hakeudu sukuelinkirurgiaan. (Mattila 2008.)

Suomalaisessa transsukupuolisuuden hoitojärjestelmässä näkyy vahvasti vastakkainasettelu naiseuden ja mieheyden välillä. Translaki määrittelee transsukupuolisuuden kokemukseksi ”vastakkaiseen sukupuoleen” kuulumisesta (563/2002). Näin transsukupuolisuutta kuvailee psykiatri Matti Huttunen vuonna 2013 Duodecimin Terveyskirjastossa julkaistussa artikkelissa: ”Transsukupuolinen henkilö kokee olevansa biologista sukupuoltaan vastakkaista sukupuolta ja haluaa korjata kehonsa kirurgisesti ja/tai hormonaalisesti vastaamaan kokemaansa sukupuoli-identiteettiä” (Huttunen 2013). Tällaisen ajattelun juuret juontuvat luvussa 2 käsittelemääni transsukupuolisten hoitojen muotoutumiseen 1960-luvun Yhdysvalloissa, jolloin Harry Benjamin (1999) käsitteli transsukupuolisuutta siirtymisenä yhdestä sukupuolikategoriasta toiseen. Taustalla on ollut pyrkimys erottaa transsukupuolisuus homoseksuaalisuudesta sekä esittää transsukupuoliset norminmukaisina kansalaisina (emt.). Suomalaista hoitojärjestelmää voikin lukea normalisoivana välineistönä. Transsukupuolisuuden diagnoosi kuuluu psykiatristen häiriöiden joukkoon ja tarkemmin sukupuoli-identiteettihäiriöihin (ICD 10, 2012). Häiriö käsitteenä viittaa normaalin vastakohtaan, jolloin transsukupuolisuus määrittyy ongelmaksi, joka täytyy korjata. Mattila kuvailee transsukupuolisen tavoitteeksi ”saada elää mahdollisimman tavallista miehen tai naisen elämää” (Mattila 2008, 164). Lääketieteen tehtävänä on siis sopeuttaa transsukupuoliset normatiiviseen elämään, mikä korostaa ”häiriön” ja ”tavallisten” miesten ja naisten vastakkainasettelua. Mattila ei kuitenkaan avaa, mitä ”tavallinen” elämä tässä tapauksessa tarkoittaa.

Hoitojärjestelmässä syntyvät positiot luovat rajoja sille, millaiseksi transsukupuolisten position on mahdollista materiaalistua. Olen osoittanut, että historiaa tarkastellessa samat keholliset piirteet voi määritellä toiminnallisten leikkausten kautta joko transsukupuolisuudeksi tai homoseksuaalisuudeksi välineistöstä riippuen. Samalla tavoin transsukupuolisten hoitojärjestelmän välineistössä epäselvät tai ristiriitaiset kokemukset ja ruumiillisuudet muotoutuvat joko naiseudeksi tai mieheydeksi. Hormonihoidoilla lääkärit tarkoittavat ”hoitoa vastakkaisen sukupuolen hormoneilla” (Tiitinen ym. 2003, 2047), jolla pyritään ”saavuttamaan vastakkaisen sukupuolen

hormonitoimintaan liittyviä fyysisiä muutoksia” (Mattila 2008, 165).

Sukupuolihormoneiksi kutsuttuja estrogeeneja ja androgeeneja on kuitenkin ongelmallista jakaa kahteen vastakkaiseen kategoriaan. Toin esille luvussa 2, että jo 1930-luvulla tehdyn havainnon mukaan molempien sukupuolten kehossa on sekä androgeeneja että estrogeeneja. Näin ollen sukupuolierossa on pikemminkin kyse hormonipitoisuuksien suhteesta. (Oudshoorn 1994.)

Transsukupuolisten kehot muovautuvat siis joko mies- tai naiskehoiksi. Kehon materiaa on kuitenkin vaikea mahdollistaa kahteen vastakkaiseksi jäsennettyyn sukupuoleen. Myra Hirdin (2000, 353–355) mukaan käsitykset ruumiillisesta sukupuolesta kahtena vastakkaisena ilmiönä nojautuvat tiettyihin ruumiinpiirteisiin tai ominaisuuksiin, kuten lisääntymiskykyyn, ulkoisiin sukuelimiin ja kromosomeihin. Hän muistuttaa, että näihin piirteisiin perustuva ero on pinnallinen. Naisten ja miesten kehojen anatomiassa, hormonitoiminnassa ja muissa elintoiminnoissa on monikertaisesti enemmän samankaltaisuuksia kuin eroja. Ihon pinnan alla olevien runsaslukuisten bakteerien ja mikrobien materiaalisuus ei ole riippuvainen sukupuolierosta. Näin kehon sisäisten organismien materiaalisuus haastaa ruumiillisuuden ja ihmisyyden jäsentämistä kahden ”vastakkaisen” sukupuolen tai vaikkapa ihonvärin kautta. (emt..)

Transsukupuolisuuden diagnosointiin pyrkivässä hoitojärjestelmässä muotoutuu paitsi transsukupuolisten positio, myös heitä tutkivien asiantuntijoiden positio. STM:n asetuksen mukaan valta diagnosoida transsukupuolisuus ja määrätä hoidot kuuluu lääketieteen asiantuntijoille (1053/2002). Psykiatri Veronica Pimenoffin mukaan ”lääkäri on [...] kunnioitettava potilaan oikeutta päättää sukupuolenvaihdoksesta, jos tämä näyttää kykenevän arvioimaan toiveensa ja sen toteutumisen seuraamukset” (Pimenoff 1998). Tämän lisäksi ”lääkärillä ei ole oikeutta tehdä eksistentiaalisuutta koskevia päätöksiä potilaan puolesta. Lääkäri ei kuitenkaan saa erehtyä tukemaan ja toteuttamaan potilaan irrationaalisia toivomuksia” (emt.). Asiantuntijan tehtävänä on siis tunnistaa ”todellinen” transsukupuolisuus sekä arvioida tutkittavan kykyä jäsentää kokemuksensa. Lisäksi lääkäri arvioi tutkittavan koetun sukupuolen uskottavuutta. Pimenoffin mukaan diagnoosin saamiseksi ”on edellytettävä, että toivotussa sukupuolella voi elää ja toimia vakuuttavalla tavalla” (emt.). Näin hoitoja hakevan henkilön sukupuolen uskottavuus määräytyy suhteessa lääketieteen välineistössä muotoutuviin käsityksiin ”vakuuttavasta” mieheydestä ja naiseudesta.

Transsukupuolisuus rajautuu myös suhteessa muihin mahdollisiin sukupuoliristiriidan aiheuttajiin, joita psykiatrin täytyy sulkea pois. Aino Mattila (2008, 165) mainitsee yleisimmiksi transsukupuolisuuden poissulkeviksi diagnooseiksi muun sukupuoli-identiteetin häiriön kuin transsukupuolisuuden, persoonallisuus- ja mielialahäiriöt sekä psykoosin. Transsukupuolisuutta ulossulkeva sukupuolikokemus voi olla esimerkiksi transvestisuus, jonka Mattila määrittelee tarpeeksi eläytyä ”vastakkaisen” sukupuoleen rooliin, mutta johon ei yleensä liity tyytymättömyyttä omaan ruumiiseensa. (emt..) Aidoksi mielletty transkokemus paikantuu siis ruumiiseen. Transsukupuolisuuden erottaminen muista sukupuoliristiriidan syistä kertoo oletuksesta transsukupuolisuuden ontologisesta riippumattomuudesta välineistöistä. Näin ollen tutkittavia arvioidaan suhteessa tähän ”aitoon” transsukupuolisuuteen.

Transkokemukseen johtavia syitä ei kuitenkaan tunneta. Pimenoff toteaa, että transsukupuolisuuden syy on epäselvä: ”sukupuoli-identiteetti, joka saattaa liittyä hormonien ohjaamaan aivojen erilaistumiseen, kehittyä vasta syntymän jälkeen, kun yksilön sukupuoli on jo määritelty” (Pimenoff 1998). Mattilan mukaan transsukupuolisuuden diagnoosi voi viitata moninaisiin ilmiöihin, joiden taustalla on erilaisia syitä. Yhtenä kiinnostavimmista selityksistä hän pitää neurotieteellistä teoriaa, jonka mukaan ”transsukupuolisilla aivojen sukupuolikäyttäytymiseen liittyvät alueet ja muu ruumis kehittyisivät vastakkaisiin suuntiin” (Mattila 2008, 164). Tällainen oletus viittaa dualistiseen jakoon aivojen ja muun ruumiin välillä. Lisäksi oletus ruumiista ja aivoista toisilleen vastakkaisina viittaa siihen, että ”ruumis” ja ”aivot” sukupuolittuvat kaksinapaisen sukupuolijaon mukaan. Tällainen jako on kuitenkin kyseenalainen ottaen huomioon sen, että pelkästään hormonipitoisuuksien suhde vaihtelee naisilla ja miehillä yksilöllisesti (Oudshoorn 1994). Myös ”sukupuolikäyttäytymisestä” vastaavien aivojen alueiden paikantaminen on osoittautunut ongelmalliseksi, kuten osoitin luvussa 2.3 (mm. Luders ym. 2009). Tästä huolimatta uskottava syy transsukupuolisuudelle pyritään etsimään luonnontieteistä, mikä viittaa tieteen tiedolliseen auktoriteettiin.

Tässä alaluvussa totesin, että transsukupuoliset ovat vuonna 2003 voimaan astuneen lain myötä saaneet mahdollisuuden saada valtion tunnustuksen kokemalleen sukupuolelle. Tällä tavoin he ovat päässeet osaksi suomalaisuutta, mutta heidän kansalaisuudelleen on laissa asetettu lääketieteelliset ehdot. Hoitojärjestelmässä muotoutuva transsukupuolisuus pohjautuu vastakkainasetteluun naiseuden ja mieheyden välillä, mikä mahdollistaa hoitojen saamisen tämän dikotomian mukaisesti identifioituville.

Lääketieteellisten korjaushoitojen välineistössä psykiatri muotoutuu subjektiksi, joka arvioi transsukupuolisuuden kokemuksen aitoutta sekä tutkittavan uskottavuutta naisena tai miehenä. Hoitojärjestelmän välineistössä syntyy siis mielikuva aidosta transsukupuolisuudesta, jonka lääkäri voi tunnistaa. Samaan aikaan transsukupuolisuuden syyt ovat edelleen epäselviä.

4.2 Sterilisaatiokysymyksestä kohti lakimuutosta

Sterilisaatio biopoliittisena välineistönä

Translain vaatimus transsukupuolisten sterilisaatiosta on herättänyt runsaasti kritiikkiä 2000-luvulla. Syyskuussa 2013 Sosiaali- ja terveysministeriö nimitti työryhmän arvioimaan lain uudistamistarvetta (Trasek 2013). Sterilisaatiovaatimuksen poistaminen on yksi lain muuttamisen tavoitteista. Väitän, että avatakseen keskustelua transsukupuolisten steriloinnista on tarkasteltava niitä välineistöjä, joissa transsukupuolisuus kulloinkin muotoutuu. Tässä alaluvussa erottelen sterilisaation käytännöksi, joka toimii osana nykyistä hoitojärjestelmää, mutta kietoutuu myös historiallisesti rotuhygieniaan sekä transsukupuolisuuden ajallisesti ja paikallisesti muuttuvaan ontologiaan. Asetan sterilisaation biopoliittiseen elämän hallinnan viitekehykseen.

Mianna Meskus (2009, 67) tarkastelee biopolitiikan kautta suomalaisia sterilointikäytäntöjä, joita hän jäsentää köyhien naisten yhteiskunnallisen kontrollin välineeksi. Meskus (2009) käsittelee sterilointia osana rotuhygieenistä diskurssia, jota kuvasi huoli kansan perimän laadusta. Suomen ensimmäinen sterilointilaki astui voimaan vuonna 1935. Meskuksen mukaan sen taustalla on ollut pyrkimys estää kansakuntaa rappeutumasta. Suomalaisiin luonnontieteilijöihin ja poliitikkoihin vaikutti kansainvälinen rotuhygieniooppi, jonka mukaan huonon perimän lisääntymistä voi estää steriloinnin avulla. Huono perimäaines kytkeytyi erityisesti vammaisiin ja mielisairaisiin ja sen ajateltiin aiheuttavan muun muassa rikollisuutta ja siveettömyyttä. (emt., 42–45.) Meskus kuvailee sterilointilakia sosiaalipoliitiikan vastapariksi. Esimerkiksi köyhäinhoidon piiritarkastaja Emil Tolosen mukaan sosiaalihuollon kehittäminen on nostattanut esille lain tärkeyden. Steriloinnin avulla on toivottu voivan estää sosiaalisten ongelmien lisääntymistä. (emt., 45.) Näin lisääntymisen säätelystä on

tullut väline epätoivottujen sosiaalisten ilmiöiden biopoliittiseen hallintaan (emt., 67).

Luvussa 2 esitin, että inversio kytkeytyi perinnölliseen taantumukseen. David O. Cauldwellin (2001) vuoden 1949 artikkelin mukaan transkokemuksen syynä ovat heikko perintöaines ja epäedulliset kasvuolosuhteet. Cauldwell liittää sekä homoseksuaalisuuteen että transkokemukseen epäsosiaalisen käyttäytymisen ja taipumukseen rikollisuuteen. Huonoa perimää on siis historiallisesti pidetty myös epänormatiivisten sukupuolikokemusten ja seksuaalisuuksien aiheuttajana. Suomessa vuoden 1935 sterilointilaki koski myös ”sukupuolirikollisia ja ’luonnottomasta sukuvietistä’ kärsiviä” (Hietala 2009, 15). Suomalainen teologi ja psykiatri Asser Stenbäck puolestaan ehdotti kastraatiota homoseksuaalisuuden hoitoon vuonna 1952 (Stenbäck & Pautola 1952, 290). Sterilisaatio on siis näyttäytynyt Suomessa myös valtion harjoittaman seksuaalisuuden hallinnan välineenä.

Suhosen (2007, 59–60) mukaan 1950-luvulta lähtien transsukupuolisiin on ollut mahdollista soveltaa sterilointilakia, johon viitataan myös kastraatiolakina. Sterilointilain soveltaminen transsukupuolisiin Suomessa perustuu Ruotsin malliin, missä transsukupuolisten hoidoista ja asemasta määräävä laki on ollut olemassa vuodesta 1972. Sen mukaan saadaksesen hoitoja transsukupuolisen on oltava naimaton, lisääntymiskyvytön ja täyttänyt 18 vuotta. (Rastas 1992, 36–37.) Suhosen (2007, 59–60) mukaan Suomessa sukupuolen korjausprosessiin kuuluvaan kastraatioon on täytynyt hakea erikseen lupa Terveystieteiden tutkimuskeskuksen kastraatiolautakunnalta. 1960-luvulla neljä transsukupuolista haki lääkintöhallituksesta lupaa kastraatioon. Tuolloin kaikki hakemukset hylättiin, eikä valittaminen päätöksestä ollut mahdollista. Vuonna 1970 sterilointilaista on poistettu mahdollisuus pakkosterilointiin ja sterilointi muuttui vapaaehtoiseksi toimenpiteeksi (Lind ym. 2000, 12). Käytännössä kuitenkin transsukupuolisilta on vaadittu lisääntymiskyvyttömyyttä. Rastaa mukaan 1980-luvulla transsukupuolisten hoidoissa alettiin ilmeisesti edellyttää virallista kastraatiolupaa (Rastas 1992, 39).

Transsukupuolisten kohdalla sterilointi ei ole yksinomaan lisääntymisen sääntelyä. Kyse on siis ollut toisaalta oikeudesta saada lupa korjaushoitoihin kuuluvaan sterilisaatioon ja toisaalta valtion harjoittamasta transsukupuolisten pakollisesta sterilisaatiosta. Kivi Lydecken (1987, 44–45) ehdotti vuonna 1987 kastraation sallimista 18–20-vuotiaille transsukupuolisille keinona ehkäistä hormonaalisen toiminnan

aiheuttama pysyvä haitta. Hän ei kuitenkaan kyseenalaistanut sterilisaatiolain soveltamista transsukupuolisiin. Merja Rastan mukaan (1992, 45) Trasek kiinnitti huomiota pakollisen sterilisaation ongelmallisuuteen vuonna 1991. Translakia valmisteleva Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä (Lind ym. 2000, 4) kritisoi erillisluvan vaatimista sterilointia varten vedoten itsemääräämisoikeuteen. Tästä huolimatta työryhmä on suositellut hedelmättömyyden vaatimista sukupuolen oikeudellista vahvistamista varten. Tasa-arvovaltuutetun toimiston (2012, 18) selvityksen mukaan transsukupuolisia hoitavat asiantuntijat eivät käytännössä vaadi sterilointia, vaan pitävät hormonihoitoja riittävänä perusteena hedelmättömyydelle. Hedelmättömyys on kuitenkin edelleen vaatimuksena sukupuolen tunnustamiselle. Translain tullessa voimaan vuonna 2003 vanha sterilointilaki kumottiin (Suhonen 2007, 62). Nykyiseen hoitojärjestelmään kuuluva sterilisaatiovaatimus muotoutui kuitenkin jatkeena kumotulle sterilointilaille. Tämä viittaa siihen, että historiallisesti muovautuvat materiaalis-diskursiiviset ilmiöt eivät katoa kokonaan, vaan uudet ilmiöt rakentuvat suhteessa vanhoihin.

Vaatimukseen transsukupuolisten hedelmättömyydestä on kiinnitetty huomiota valtakunnallisena tasolla erityisesti 2010-luvun alussa. Transsukupuolisten oikeuksista puhuttaessa nousevat esille yleiset ihmisoikeudet sekä Suomen perustuslaki ja Suomen rooli kansainvälisessä viitekehyksessä. Marraskuussa 2011 tasa-arvovaltuutettu Pirkko Mäkinen otti kantaa vaatimukseen transsukupuolisten lisääntymiskyvyttömyydestä. Mäkisen mukaan vaatimus kertoo siitä, että ”transsukupuolisten henkilöiden oikeus tasa-arvoon, ruumiilliseen koskemattomuuteen ja yksityis- ja perhe-elämään ei toteudu Suomessa” (Tasa-arvovaltuutettu 2011). Tasa-arvovaltuutettu ehdottaa translain uudistamista ja lisääntymiskyvyttömyyden vaatimuksen poistamista, sillä ”Suomen pitäisi olla sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteuttajana kärkimaita, eikä jälkijunassa” (emt.). Transsukupuolisten oikeuksien edistäminen määrittyy tässä Suomen velvollisuudeksi liberaalina kansakuntana.

Transsukupuolisuuden asiantuntijoiksi muotoutuvat sekä lääkärit ja viranomaiset että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ajavat järjestöt. Maaliskuussa 2012 Tasa-arvovaltuutetun toimisto julkaisi laajan selvityksen sukupuolivähemmistöjen asemasta (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012). Selvitystä varten on haastateltu laajasti sukupuolivähemmistöjen järjestöjen edustajia, jotka ”ovat yksiselitteisesti todenneet lainsäädännöksen ihmisoikeuksien vastaiseksi” (emt., 18). Haastateltujen järjestöjen

retoriikassa transsukupuolisten oikeudet määrittävät osaksi ihmisoikeuksia. Trasek ry on määritelmänsä mukaisesti ”valtakunnallinen yhdistys, joka ajaa sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksia, vastustaa syrjintää sekä osallistuu hoitojärjestelmän kehittämiseen” (Trasek, 2014). Järjestöt hakevat siis uskottavuutta argumenteilleen ihmisoikeusretoriikan kautta.

Transsukupuolisten oikeudet Suomessa nousevat esille myös kansainvälisellä tasolla. Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Nils Muiznieks (2012, 18) kiinnittää huomiota Suomen translain lisääntymiskyvyttömyyden vaatimukseen sekä transsukupuolisuuden diagnoosin luokitteluun mielenterveyshäiriöiden joukkoon. Muiznieks peräänkuuluttaa lisääntymiskyvyttömyyden ja naimattomuuden vaatimisen lopettamista (emt., 22). Keväällä 2012 Suomi on saanut YK:lta suosituksen, jonka mukaan Suomen on arvioitava uudelleen lainsäädäntöään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän poistamiseksi. Vastauksessaan YK:lle Suomi on todennut asettavansa työryhmän ”arvioimaan transsukupuolisen sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muutostarvetta” (Trasek 2012).

Trasek haastaa hoitojärjestelmän välineistöä vetoamalla ihmisoikeuksiin ja siten sillä on myös mahdollisuus muovata hoitojärjestelmän käytäntöjä. Kuitenkin myös Trasekin toimijuus muotoutuu osana eri välineistöjä. Nähdäkseni Trasekin toiminta paikantuu osaksi identiteettipoliittista välineistöä, jonka yhteydessä muotoutuva transidentiteetti perustuu biologiseen alkuperään. Trasekin sivuilla transsukupuolisuuden taustalla olevat tekijät jätetään avoimeksi. Kuitenkin biotieteelliset syyt määrittävät yhdeksi mahdolliseksi transkokemuksen aiheuttajaksi. Trasek siteeraakin geenitutkijaa Vincet Harleya, jonka mukaan ”yhteiskunta pitää transsukupuolisuutta elämäntapavalintana, kuitenkin löydöstemme mukaan sukupuoli-identiteetin kehittymiselle on biologinen syyt” (sic) (Harley, sitaatti: Trasek, 2014). Transsukupuolisuuden esittäminen biologisena ilmiönä nivoo Trasekin toiminnan myös hoitojärjestelmän välineistöön, jossa transkokemus määrittyy usein biologisista tekijöistä johtuvana (Pimenoff 1998; Mattila 2008).

Kolmas sukupuoli

Kansainvälisistä huomautuksista huolimatta translain uudistamisen arviointi on edennyt hitaasti. Pohjolan Sanomien (2012) uutista ”Pakkosterilointilain uudistus hyytyi

ministeriöön” varten haastateltu Sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikkö Päivi Sillanaukee pitää lisääntymiskyvyttömyyden vaatimuksen poistamista teknisesti yksinkertaisena toimenpiteenä, jolla olisi kuitenkin kauaskantoiset vaikutukset. ”Meillä on lähdetty siitä, että on kaksi sukupuolta. Nyt on kyse siitä, että lainsäädäntöön haluttaisiin niin sanottu kolmas sukupuoli” (Sillanaukee 2012). Sukupuoli määrittyy tässä paitsi eri ruumiinosien keskinäiseksi harmoniaksi, myös ruumiin ja juridisen sukupuolen väliseksi vastaavuudeksi. Tämä harmonia voi rikkoutua jos juridinen sukupuoli ja ruumis eivät vastaa toisiaan. Tällöin Sillanaukeen tulkinnan mukaan olisi kyse kolmannelta sukupuolesta.

Esitin luvussa 2, että Alice Dregerin mukaan 1800-luvun lääketieteessä sukupuoli jäsenettiin sukurauhasten perusteella. Tällöin naissukupuoli määrittyi munasarjojen perusteella ja miessukupuoli kivesten perusteella. Vain intersukupuoliset, joilla oli sekä munasarjat että kivekset, olivat niin sanottuja aitoja hermafrodiitteja. Dregerin mukaan sukupuolen paikantaminen sukurauhasiin selkiytti oikeudellisen ja sosiaalisen sukupuoliin ylläpitämistä. Tässä lääketieteellisessä ajattelussa aitoja hermafrodiitteja lukuun ottamatta kaikilla yksilöillä oli yksi sukupuoli. (Dreger 1998, 28–30.)

Keskustelu sterilointivaatimuksen poistamisesta osoittaa, että sukurauhaset voivat edelleen muotoutua aktiivisiksi toimijoiksi sukupuolen määrittelyssä. Paikallisesti syntyvät ja hajoavat materiaalis-diskursiiviset ilmiöt eivät seuraa toisiaan kronologisesti, vaan ne voivat muotoutua uudelleen eri historiallisena ajankohtana. Näin esimerkiksi mies, jolla on munasarjat voi paikantua kolmanteen sukupuoleen, mihin Sillanaukee nähdäkseni viittaa kommentissaan.

Väestön tilastoiminen kahteen sukupuoleen ruumiillisten piirteiden mukaan toimii osana biopoliittista hallintaa. Tasa-arvovaltuutetun toimiston selvityksen mukaan ”steriliteettivaatimuksella on translain valmisteluasiakirjojen mukaan haluttu välttää tilanteet, joissa henkilö, jonka sukupuoli on vahvistettu naiseksi, siittäisi lapsen tai henkilö, jonka sukupuoli on vahvistettu mieheksi, tulisi raskaaksi” (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 9). Kahden juridisen sukupuolen ylläpitäminen edellyttää siis yksilöiden ruumiillisuuden sopeuttamisen tähän sukupuolimalliin. Sterilisaatio kietoutuu laajempaan hoitojärjestelmän välineistöön, jossa transsukupuolisten kehot muovautuvat hormonihoidoilla ja leikkauksilla ”vastakkaisen” sukupuolen kaltaisiksi kehoiksi. Sukupuolen kaksinapaisuutta ja valtion harjoittamaa biopoliittista hallintaa korostaa Sillanaukeen kommentti ”eihän silloin voida kysyä

ihmiseltä, että etkö haluaisi olla mies ja haluatko olla nainen. Eikä meillä silloin olisi esimerkiksi oikeutta ottaa kohtua pois, jos henkilö haluaa vaihtaa sukupuolta” (Sillanaukee 2012). Kohdun poistaminen määrittyy tässä valtion oikeudeksi suhteessa kansalaisiinsa. Lähtiessään sukupuolenkorjausprosessiin transsukupuolisen ikään kuin täytyy hyväksyä, että valtiolla on oikeus määrätä hänelle tehtävistä lääketieteellisistä toimenpiteistä.

Sillanaukeen mainitsema kolmas juridinen sukupuoli on herättänyt ihmetystä mediassa. Kirjailija ja tiedebloggaaja Tiina Raevaara (2012) kritisoi translain sterilointivaatimusta ja ihmettelee Päivi Sillanaukeen tulkintaa, jonka mukaan Suomeen halutaan juridinen kolmas sukupuoli. Raevaaran teksti jäsentyy siis transsukupuolisten oikeuksia puolustavaksi, liberaaliksi puheenvuoroksi. Raevaara kuitenkin toteaa, että ”teennäiselle 'kolmannen sukupuolen' kategorialle ei löydy mitään lääketieteellistä, biologista, lainsäädännöllistä tai eettistä perustaa. Sille ei löydy tarvetta” (emt.). Raevaara esittää sukupuolten kahtiajaon biologisena selviönä, jonka horjuttamiselle ei ole perusteita. Naisen ja miehen kategorioiden ulkopuolelle jäävät kuitenkin esimerkiksi intersukupuoliset, joiden kehoa muokataan joko naiseksi tai mieheksi usein jo imeväisiässä (Suomalainen 2012). Kolmas sukupuoli on juridisesti mahdollinen joissakin maissa. Seta ry:n yhteydessä toimivan Transtukipisteen esitteessä Sukupuolen moninaisuus todetaan, että monessa sukupuolen moninaisuuden hyväksyvässä kulttuurissa sukupuolia on kolme tai neljä (Transtukipiste, 6).

Kolmas sukupuoli ei ole aina viitannut yksiselitteisesti transkokemukseen, vaan sillä on kuvattu myös sukupuolen ja seksuaalisuuden kietoutuneisuutta. Väitän, että kolmannen sukupuolen käsitteellä on merkityksiä, jotka juontuvat sukupuolen ja seksuaalisuuden kategorioiden sekoittumisesta. Nähdäkseni suomen kielessä pitkään käytetty transseksuaalisuuden käsite on tällainen sukupuolta ja seksuaalisuutta sekoittava termi. Transseksuaalisuus alkoi korvautua transsukupuolisuudella 2000-luvun alussa. Tasa-arvovaltuutetun toimiston (2012, 8) selvityksessä todetaan, että ”epäselvien tai suoranaisesti virheellisten” termien käytön takana voivat olla käännösvirheet, sillä englannissa sex viittaa sekä biologiseen sukupuoleen että seksuaalisuuteen. Transseksuaalisuuden käsitteen pitkäaikainen käyttö kertoo kuitenkin seksuaalisuuden ja sukupuolen limittäisestä historiasta.

Lopuksi esitän, että keskustelussa transsukupuolisten steriloinnista nousee esille

sukupuolen, seksuaalisuuden ja lisääntymisen kietoutuneisuus. Nähdäkseni steriloinnin voi ymmärtää ruumiillisuuden muovaamisena tietyn sukupuolen kaltaiseksi ja lisääntymisen sääntelynä. Lisäksi sterilointi ankkuroituu seksuaalisuuden kontrollin historiaan. Transsukupuolisten steriloinnin kohdalla käydään kiistaa toisaalta oikeudesta saada sukupuolenkorjaushoitoja ja toisaalta oikeudesta ruumiilliseen itsemäärittelyyn. Steriliteetti ehtona sukupuolen oikeudelliselle tunnustamiselle kietoutuu biopoliittisiin ja rotuhygieenisiin välineistöihin, joissa transsukupuolinen ruumiillisuus asemoituu uhaksi kaksinaapaiselle sukupuolijärjestykselle. Transsukupuolisten hoitojen yhtenäistämisen 1980-luvulla voi nähdä pyrkimyksenä ottaa transsukupuolisuuden ilmiö valtiollisen kontrollin kohteeksi. Sterilointikäytännössä sukurauhasten toimijuus muotoutuu sukupuolirajoja hämärtäväksi tekijäksi. Vaikka sukurauhaset eivät ole näkyviä sukupuolipiirteitä, ne voivat muotoutua aktiivisiksi toimijoiksi esimerkiksi juridisen naisen tullessa isäksi. Tällä tavoin materia voi ”potkaista takaisin” ja haastaa ruumiillisen ja juridisen sukupuolen yhtenäisyyttä.

4.3 Hoitojärjestelmää horjuttavia positioita

Olen esittänyt, että suomalainen transsukupuolisten hoitojärjestelmä perustuu dikotomiselle sukupuolijaolle ja se asettaa ehdot juridisen sukupuolen muuttamiselle. Näitä ehtoja ovat täysikäisyys, naimattomuus, hedelmättömyys sekä pysyvä kokemus vastakkaiseen sukupuoleen kuulumisesta. Mahdollinen sterilisaatiovaatimuksen poistaminen translaista on aiheuttanut muun muassa huolen naisten ja miesten fyysisten erojen ja sosiaalisten roolien hämärtymisestä. Dikotomista sukupuolijakoa haastavat myös ne transkokemukset, jotka eivät mahdu lain asettamiin kriteereihin. Näin ollen transsukupuolisuuden kategoriaan sopimattomien ihmisten pääsy sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin vaikeutuu. Baradille (2007, 93) pääsy tiettyihin teknologioihin on yksi tekijä, jolla on eettisiä seurauksia. Eri välineistössä muotoutuvista toimijuuspositioista käsin on eri mahdollisuudet päästä sukupuolta muokkaaviin hoitoihin ja siten muodostuu myös erilaisia materiaalis-diskursiivisia ilmiöitä. Transsukupuolisuuden diagnoosi mahdollistaa ruumiin muokkauksen mieheksi tai naiseksi, kun taas transgenderin diagnoosi ei takaa pääsyä samoihin hoitoihin. Näin myös transgenderin ruumiillisuus muodostuu erilaiseksi kuin transsukupuolisen.

Sukupuolen moninaisuus translain haasteena

Translain uudistamisessa ei ole kysymys pelkästä sterilointivaatimuksen poistamisesta, vaan myös hoitojärjestelmän avaamista muillekin kuin yksiselitteisesti naisiksi tai miehiksi identifioituville henkilöille. Kaksinapaista sukupuolta horjuttavat identiteetit esiintyvät harvoin lääketieteellisissä teksteissä. Diagnostisessa tautiluokituksessa (2012) on kuitenkin useampi diagnoosi sukupuoli-identiteettihäiriölle. Transsukupuolisuuden (F64.0) lisäksi sukupuoli-identiteettihäiriöihin kuuluu lapsuuden sukupuoli-identiteetin häiriö (F64.2), muu sukupuoli-identiteetin häiriö (F64.8) sekä määrittämätön sukupuoli-identiteetin häiriö (F64.9). (ICD 10, 2012.) Sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä on kuitenkin pysyvä kokemus kuulumisesta *vastakkaiseen* sukupuoleen, mikä sulkee ulos esimerkiksi transgendereiden mahdollisuuden korjata sukupuoltaan.

Lokakuussa 2012 Trasek ry, Seta ry ja 18 nuoriso-, opiskelija- ja ihmisoikeusjärjestöä julkisti avoimen kirjeen Suomen hallitukselle, jossa ”vaaditaan translain ihmisoikeusloukkausten poistamista” (Trasek 2012). Käytännössä tämä tarkoittaa sukupuolen juridisen tunnustamisen ehtojen uudelleen arvioimista. Avoimen kirjeen mukaan

Henkilön sukupuolen tulee kuulua henkilön itsemääräämisoikeuden piiriin, eikä henkilön sukupuolen tunnustamista saa ehdollistaa lisääntymiskyvyttömyysvaatimukselle eikä millekään lääketieteelliselle hoidolle tai toimenpiteelle mukaan lukien kirurgia, lääkintä ja terapia. (Trasek 2012.)

Diagnoosien ja tiettyjen lääketieteellisten hoitojen vaatimisen poistaminen mahdollistaisi juridisen sukupuolen muuttamisen ja hoitojen saamisen niille, joiden sukupuolikokemus ei mahdu dikotomiseen malliin. Avoimen kirjeen laatijat puhuvat laajasti sukupuoli-identiteetiltään moninaisista ihmisistä (Trasek 2012). Myös Tasa-arvovaltuutetun toimiston (2012, 7) selvityksessä on otettu huomioon sukupuolen moninaisuus. Selvityksessä viitataan transihmisen kattokäsitteellä transsukupuolisiin, transvestiitteihin ja transgendereihin. Transvestismi määrittyy tässä tarpeeksi eläytyä vastakkaisen sukupuolen rooliin ja transgender ihmiseksi, joka ”elää mieheyden ja naiseuden rajalla, välillä tai ulkopuolella” (emt.).

Selvitystä varten haastatellut järjestöt toteavat, että transgendereiden hoito on tällä hetkellä epäjärjestelmällistä. Transgendereille sopiva diagnoosi F64.8 (muu määritelty sukupuoli-identiteetin häiriö) mahdollistaa toisinaan hormonihoitoja osalle diagnoosin saaneista. Selvityksen mukaan tämä saattaa johtua lain suppeasta tulkinnasta, joka rajaa hoitojen piiriin vain transsukupuolisuuden diagnoosin saaneet. (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 27.) Butlerin (2005, 93) mukaan sukupuoli-identiteetin tutkimukset testaavat, kuinka hyvin tutkittavan kertomus sopii diagnoosin kieleen. Tasa-arvovaltuutetun toimiston (2012, 26–27) selvityksessä huomautetaan, että monet transgenderit hankkivat transsukupuolisuuden diagnoosin, mikä tekee hoitojen saamisen mahdolliseksi. Osa hakee hormoneja epävirallisesti, mikä selvityksen mukaan voi vaarantaa heidän terveytensä. (emt..) Sari Irnin (2013, 4) mukaan feministisessä puheessa hormonivalmisteet on nähty toisinaan riskinä naiskehoille. Irni kuitenkin huomauttaa, että transsukupuolisten kohdalla olisi ongelmallista käsitellä hormonivalmisteiden käyttöä pelkästään riskinä. Riskejä sisältyy hänen mukaansa myös hoitojärjestelmän käytäntöihin, jotka sulkevat ulos hoitoja tarvitsevia ihmisiä. (emt..)

Ihmisoikeuspuheessa transsukupuolisuus ja transgender eivät yleensä erotu toisistaan, vaan transidentiteettejä käsitellään osana sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen tai naisten oikeuksia. Seta ry:n maaliskuun 2014 uutiskirjeen mukaan YK on antanut helmikuussa 2014 Suomelle uuden suosituksen translain muuttamiseksi. Suositus on tullut CEDAW-komitealta (*Committee for Elimination of Discrimination Against Women*), eli naisten syrjinnän poistamisen komitealta, jonka mukaan sterilisaatiovaatimuksesta luopumisen lisäksi Suomen on varmistettava ”ettei kukaan joudu osoittamaan stereotyyppisen feminiinistä tai maskuliinista käytöstä tai olemusta saadakseen juridisen sukupuolensa vahvistetuksi” (Seta 2014). Samoin kuin suomalaisten järjestöjen avoimessa kirjeessä, tässäkin korostuu sukupuolen juridisen vahvistamisen tärkeys transihmisille ja vain vahvistamisen edellytykset nousevat kritiikin kohteeksi.

Sally Hinesin (2009) mukaan universaali ihmisoikeusdiskurssi ei onnistu ottamaan huomioon eroja ja moninaisuutta. Suomenkielisessä puheessa sukupuolen moninaisuus tai sukupuolivähemmistöt viittaavat erilaisiin sukupuoli-identiteetteihin. Kuitenkin sekä ihmisoikeusjärjestöjen avoimessa kirjeessä että CEDAW-komitean suosituksessa sukupuolivähemmistöjen tavoitteeksi asetetaan juridisen sukupuolen muuttaminen. Koska

juridisia sukupuoli on kaksi, julkilausumattomana oletuksena on, että kaikki sukupuolivähemmistöt mahtuvat joko naisen tai miehen (juridiseen) kategoriaan. Vastapainona universalistiselle oikeuksien vaatimiselle Hines ehdottaa queerteoriasta ammentavaa lähestymistapaa, joka ottaisi huomioon transihmisten ruumiilliset, eletty kokemukset. Tuomalla esille näitä kokemuksia olisi mahdollista ajatella uudelleen oikeudellisia diskursseja ja kansalaisuutta niin, että oikeuksien takaaminen perustuisi erojen ja identiteetin liikkuvuuden tunnustamiselle. (Hines 2009, 98.) Esimerkiksi kolmas juridinen sukupuoli loisi tilaa niille, jotka eivät koe itseään mieheksi tai naiseksi.

Juridisen sukupuolen tunnustamisen tavoittelua voi kyseenalaistaa. Esimerkiksi Jemima Revon mukaan sellainen feministinen politiikka, joka tavoittelee valtion tunnustusta, toimii osana biopolitiikkaa. Toisin sanoen ollakseen poliittisesti ymmärrettävä, feminismi täytyy määritellä itsensä biopoliittisen lisääntymisen ja tuottavuuden kautta. (Repo 2011, 185.) Samoin voi kysyä, missä määrin transgendereiden positioiminen juridisen sukupuolen tunnustamista tarvitseväksi ryhmäksi toimii osana biopoliittisten mekanismien ylläpitämää sukupuolijärjestelmää.

Luvussa 3 olen käsitellyt transgenderin kategorian syntyä angloamerikkalaisissa maissa vastalauseena lääketieteellisesti määrittyvälle transsukupuolisuudelle. Esimerkiksi Halberstam (2005b, 54) kuvailee transgenderin ruumiillisuutta laittomaksi ja epäloogiseksi, mikä viittaa transgenderin sukupuolirajoja hämärtävään positioon sekä juridiikan että lääketieteen kannalta. Tätä lukua varten keräämässäni aineistossa ei näy sellaista vastakkainasettelua transsukupuolisten ja transgendereiden välillä kuin angloamerikkalaisissa trans- ja queeryhteisöissä. Sen sijaan transsukupuolisuuden diskursseja Suomessa tutkinut Jan Wickman (2001, 188–191) nostaa esille kiistan transsukupuolisuuden ja transvestismin rajoista. Wickmanin mukaan 1990-luvun lopulla ilmenneessä vastakkainasettelussa transvestiittien ja transsukupuolisten välillä osa transsukupuolisista sanoutui selkeästi irti transvestiiteista ja osalla identiteetti on saattanut liukua transvestismista kohti transsukupuolisuutta. (emt.) Nykypäivänä transvestismi määrittyy pitkälti syntymäsuopuoleensa tyytyväisten ihmisten eläytymisenä ”vastakkaisen” sukupuolen rooliin (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 7), mikä asettaa heidät dikotomisen sukupuolijaon mukaiseen kategoriaan.

Transgender ja transvestiitti ovat positioita, jotka muotoutuvat suhteessa

transsukupuolisuuteen, mutta samalla luovat tilaa tiukasti rajatun hoitojärjestelmän ulkopuolelle. Transgenderin, transvestiitin ja transsukupuolisen kategorioiden olemassaolo luo rajoja näiden välille, mutta samalla tekee näkyväksi eri identiteettien välisiä eroja ja erilaisia tarpeita. Universalisoiva sukupuolivähemmistöjen kategoria ei puolestaan aina onnistu tuomaan esille ruumiillisten kokemusten moninaisuutta ja sukupuolikokemusten liikkuvuutta.

Lasten ja nuorten asema hoitojärjestelmässä

Keskustelussa translain uudistamisesta vähemmälle huomiolle on jäänyt transsukupuolisten lasten ja nuorten asema hoitojärjestelmässä. Lain valmisteluasiakirjojen mukaan lapsen transsukupuolisuutta ei ole mahdollista diagnosoida ja nuoruusiässä identiteetti saattaa muuttua (Lind ym. 2000, 3). Sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä onkin täysikäisyys (563/2002). Sukupuoli-identiteettitutkimuksiin pääsyle ei ole ikäraja transsukupuolisuuden hoitoasetuksessa (1053/2002), mutta käytännössä alaikäisten on ollut vaikeaa päästä tutkimuksiin ja hoitoihin (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 26; Trasek 2012). Alaikäisten positiot transsukupuolisina muodostuvatkin erilaisiksi kuin aikuisten. Lapsen ja nuoren transkokemukselle on myös oma diagnoosinsa, lapsuuden sukupuoli-identiteetin häiriö, F64.2 (ICD-10).

Queertutkija Antu Soraisen (2013, 32) mukaan nyky-yhteiskunnassa alaikäisyys määrittyy vajaavaltaisuuden ja ymmärtämättömyyden kautta vastapainona täysvaltaiselle aikuisuudelle. Lapsuuden ja nuoruuden kategoriat ja alaikäisiä koskeva tieto ovat tavallisesti aikuisten tuottamia. Soraisen mukaan lasten ja nuorten oma ymmärrys itsestään on sen sijaan jäänyt varjoon. (emt..) Olen esittänyt, että transsukupuolisten hoitojärjestelmän välineistössä muotoutuu valtasuhde lääkärin ja tutkimuksiin hakeutuvan henkilön välille. Hoitoihin on pääsy niillä, jotka lääkäri arvioi kykeneviksi tekemään itsenäisiä ja realistisia päätöksiä ja joiden sukupuoli-identiteetti on pysyvä (Pimenoff 1998, Mattila 2006). Alaikäisyyteen liittyy oletuksia identiteetin epävakaudesta. Nuorisopsykiatri Riittakerttu Kaltiala-Heinon (2011a) mukaan ”alaikäisellä identiteetin kehitys on vielä kesken”, joten hän kyseenalaistaa alaikäisten pääsyn transsukupuolisuuden tutkimuksiin. Kaltiala-Heino (2011b, 2144) kannattaa sen sijaan oman sairaanhoitopiirin nuorisopsykiatrisia tutkimuksia sukupuoli-identiteettiään pohtiville nuorille. Tällainen rajausta kuitenkin sulkisi alaikäiset ulos sen tiedon ja tuen

piiristä, johon täysikäisillä on pääsy.

Alaikärajan puuttuminen transsukupuolisuuden hoitoasetuksesta on herättänyt kiistoja psykiatrien keskuudessa. Vuoden 2011 alussa Pirkanmaan sairaanhoitopiirin hoitoeettinen neuvottelukunta pyysi Valtakunnalliselta sosiaali- ja terveysalan eettiseltä neuvottelukunnalta (ETENE) kannanottoa nuorten sukupuoli-identiteetin tutkimuksesta ja hoidosta (Trasek 2011). Trasekin mukaan pyyntö esitettiin tavalla, joka antoi ymmärtää, ettei ”alaikäisiä tulisi lainkaan tutkia tai hoitaa” (emt.). Vantaan Sanomissa julkaistussa artikkelissa tuodaankin esille, että ”asetuksesta puuttuva ikäraja on alkanut huolestuttaa nuorisopsykiatrian asiantuntijoita” (Rämö 2011). Artikkelissa haastatellun Kaltiala-Heinon (2011a) mukaan alaikäisten identiteetin epävakauden takia heille ei olisi hyvä myöntää hormonihoitoja. Kirjoituksessaan *Suomen Lääkärilehdessä* hän huomauttaa, että ”huolimatta nuoruusiän luonteelle tyypillisestä ehdottomasta toiveesta sukupuolen korjaamiseen hoitoon tullessa osalla nuorista kyseessä on muu identiteettihämmennys” (Kaltiala-Heino 2011b, 2144). Lisäksi nuorten sisällyttäminen erityistason palvelujen piiriin viivästyttäisi hänen mukaansa ”kiireellisempien ongelmien hoitoa” (emt., 2145). Tällä tavoin nuorten kokemukset merkityksellistyvät vähemmän uskottaviksi ja tärkeiksi kuin aikuisten.

Nuoruuden käsite toimii Kaltiala-Heinon retoriikassa keinona kyseenalaistaa nuorten toimijuus ja uskottavuus. Tämä mahdollistaa psykiatrien asiantuntijoille alaikäisten kokemusten asemoimisen epäuskottaviksi pelkästään iän perusteella. Puhuessaan alaikäisten identiteetin epävakaudesta Kaltiala-Heino ei kuitenkaan ota huomioon sitä, että lapset ja nuoret elävät vahvasti sukupuolittuneessa yhteiskunnassa. Sosiologi Jukka Lehtosen (2003) mukaan lasten ja nuorten arki kouluissa määrittyy heteronormatiivisen sukupuolieron mukaisesti. Oppilaat jakautuvat tai heidät jaetaan tyttöihin ja poikiin ja heiltä odotetaan syntymässä määritellyn sukupuolen mukaista käyttäytymistä. Myös monet koulujen tilat ovat sukupuolitettuja. (emt..) Tässä viitekehyksessä alaikäisten sukupuoli-identiteetti muotoutuu koherentiksi ja pysyväksi. Kaltiala-Heinon väite nuorten sukupuoli-identiteetin häilyvyydestä koskee siis niitä alaikäisiä, joiden kokemus tai sukupuoli-ilmaisu poikkeaa oletetusta normista.

Kaltiala-Heino ei määrittele alaikäisten tutkimuksiin pääsyä ja lääketieteellisten hoitojen saamista erillisiksi käytännöiksi. Tutkimuksiin pääsy ei kuitenkaan tarkoita hoitojen aloittamista välittömästi. Veronica Pimenoff huomauttaakin, että ”tutkimuksiin pääsy ja

kuulluksi tuleminen lievittävät jo itsessään nuoren kärsimystä” (Pimenoff 2011, 2143). Pimenoff puhuu ”sukupuoli-identiteetin häiriöstä” kärsivistä nuorista (emt., 2143) ja pienten lasten transsukupuolisuuden oireista (emt., 2142). Tällainen medikalisoiva retoriikka asettuu hoitojärjestelmässä syntyvään välineistöön, jossa sukupuolenkorjaushoitoja saavien ihmisten kehot ja identiteetit muotoutuvat norminmukaisiksi naisiksi ja miehiksi. Nuoren kärsimys helpottuu kun hänen ”häiriönsä” saa selityksen.

Judith Butler (2005, 82–84) esittelee eettisiä ongelmia, jotka liittyvät sukupuoli-identiteettihäiriön diagnoosin soveltamiseen alaikäisiin. Butlerin mukaan transsukupuolisuuden diagnoosia on mahdollista lähestyä välineenä, joka mahdollistaa toivottuja elämänmuutoksia. Lapset ja nuoret eivät kuitenkaan aina pysty käsittelemään diagnoosia tällaisena työkaluna, vaan häiriöluokittelu voi merkityksellistää lapsen sukupuoli-ilmaisun patologiseksi. (emt.) Myös Kaltiala-Heino (2011b) pitää lasten ja nuorten diagnosoimista sukupuoli-ilmaisun perusteella tarpeettomana. Kaltiala-Heinon kritiikki asettuu kuitenkin eri viitekehykseen kuin Butlerin. Butlerin puheenvuoro paikantuu osaksi laajempaa sukupuoli-identiteettien häiriöluokituksen kritiikkiä. Nykymuodossaan transdiagnoosin häiriöluokitus on ongelmallinen sekä alaikäisten että aikuisten kannalta. Butler ottaa huomioon nykyisen diagnoosin patologisoivat vaikutukset, mutta kuitenkin näkee sen soveltamisen jossain määrin perusteltuna: diagnoosi mahdollistaa pääsyn sellaisiin lääketieteellisiin hoitoihin, jotka muuten tulisivat liian kalliiksi (Butler 2005). Kaltiala-Heino ei puolestaan kyseenalaista transsukupuolisuuden diagnoosin häiriöluokitusta, vaan ainoastaan sen soveltamisen alaikäisiin. Samalla hän kuitenkin suosittelee sukupuoli-identiteettiään pohtiville alaikäisille oman kunnan psykiatrisia palveluita ottamatta huomioon sitä, että transsukupuolisuutta tuntemattomat lääkärit voivat leimata alaikäisen kokemuksen mielenterveysongelmaksi.

Erityisesti translasten ja -nuorten kohdalla on syytä kysyä, mikä tarkoitus sukupuoli-identiteetin tutkimisella ja mahdollisella diagnoosilla on. Pimenoffin mukaan transnuoren kärsimyksen helpottuessa ”hän jaksaa suoriutua nuoruusiän tehtävistä” (Pimenoff 2011, 2143). Tutkimuksiin pääsy on nuorille tärkeää, sillä ”he tarvitsevat apua voidakseen tietää, että heilläkin on tulevaisuus” (emt., 2143). Antu Sorainen (2013) tarkastelee queerlapsuutta ja -nuoruutta antisosiaalisten queerteorioiden kautta, joissa queer asettuu vastakkain heteronormatiivisten tulevaisuusmielikuvien kanssa.

Antisomiaalisen queerteorian edustaja Lee Edelman (2004) puhuu reproduktiivisesta futurismista, jossa fantasiat paremmasta tulevaisuudesta latautuvat kulttuurisesti ja poliittisesti rakentuvaan lapsen hahmoon. Pimenoffin puheenvuorossa korostuu transnuoren pyrkimys kohti parempaa tulevaisuutta, joka edellyttää ”häiriön” poistamista ja onnistunutta sopeutumista koettuun sukupuoleen. Tällaisesta tulevaisuudesta jäävät osattomiksi ne alaikäiset, joiden kokemus ei mahdu transsukupuolisuuden määritelmään, mutta jotka silti toivovat joitakin hoitoja.

Kaltiala-Heinon alaikäisten transtutkimuksia kyseenalaistava kirjoitus ”Pelastakaa edes lapset” hyödyntää lapsen hahmoa esittäessään transtutkimukset mahdollisena uhkana alaikäisten tulevaisuudelle. Ongelmana voi hänen mukaansa olla hoitojen aiheuttama fyysinen haitta, joka johtuu liian varhaisesta puuttumisesta nuoren identiteettikehitykseen. (Kaltiala-Heino 2011b, 2144.) Tässä tapauksessa sukupuolenkorjaushoitojen teknologiat määrittyvät riskiksi alaikäisen keholle, kun taas murrosiän tuomat biologiset muutokset eivät näyttäydy riskinä transsukupuoliseksi itsensä kokevalle nuorelle. Puhuttaessa nuorten hormonihoidoista riskinä toisinaan unohtuu, että Suomessa tänä päivänä tehdään sukupuolta muokkaavia leikkauksia vastasyntyneille intersukupuolisille. Intersukupuolisten kohdalla lapsen onnellinen tulevaisuus määrittyy heteronormatiivisuuteen sopeutumisen kautta, vaikka lapsen tuleva sukupuolikokemus tai seksuaalinen suuntautuminen ei ole tiedossa. Sosiologi Sharon Prevesin (2005, 55) mukaan leikkaukset eivät yleensä tee intersukupuolisen henkilön lisääntymistä mahdolliseksi, mutta siitä huolimatta intersukupuolisten sukupuolen määrittelyä ohjaa heteroseksuaalisen yhdyntän mahdollistaminen.

Sekä intersukupuolisten että sukupuoleltaan epätyypillisten lasten tuleva sukupuoli- ja seksuaali-identiteetti on vielä avoin. Sorainen puhuu queerlapsista ja -nuorista, mikä nähdäkseni viittaa lasten identiteetin määrytymättömyyteen: queer käsitteenä luo tilaa lapsen identiteetin liikkuvuudelle. Luvussa 3 olen kuitenkin tuonut esille, että toisinaan queer toimii synonyyminä homoseksuaalisuudelle ja jättää transsukupuolisuuden huomiotta. Esimerkiksi Sedgwickin (1991, 18) mukaan tyttömaisten poikien leimaaminen sukupuoli-identiteettihäiriön diagnoosin kautta juontuu homofobiasta. Lapsen epätyypillinen sukupuoli-identiteetti toimii tässä merkinä homoseksuaalisuudesta, eikä lapsen kasvaminen transsukupuoliseksi muodostu mahdolliseksi.

Seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti risteävät myös lääketieteellisessä välineistössä, jonka osana translasten ja -nuorten positiot muotoutuvat. Kaltiala-Heino esittää, että sukupuoleltaan epänormatiivisista lapsista 75–90% eivät ole aikuisena transsukupuolisia. Sen sijaan epätyypillinen sukupuoli-ilmaisu lapsuudessa ennustaa hänen mukaansa homoseksuaalisuutta pojilla. (Kaltiala-Heino 2011b, 2144.) Sekä Pimenoffin että Kaltiala-Heinon mukaan sukupuoli-identiteettiristiriidan taustalla voi olla seksuaalisen suuntautumisen aiheuttama hämmennys, jolloin lääkäri sulkee pois transsukupuolisuuden. (Pimenoff 2011; Kaltiala-Heino 2011b). Seksuaalinen ja sukupuoli-identiteetti muodostuvat siis joko/tai -vaihtoehtoiksi.

Kaiken kaikkiaan transgendereiden sekä lasten ja nuorten positiot asettuvat haavoittuvaan asemaan suhteessa hoitojärjestelmän normatiivisiin vaatimuksiin. Toisaalta transsukupuolisuuden diagnoosiin sopeutumattomista positioista käsin on mahdollista ajatella uudelleen hoitojärjestelmää ja venyttää sen rajoja. Alaikäisten kohdalla jo pelkkä sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin pääsy määrittyy riskiksi, vaikka samaan aikaan intersukupuolisille vauvoille tehdään sukupuolta muokkaavia leikkauksia asiantuntijoiden päätöksellä. Lasten ja nuorten tulevaisuuteen latautuu siis heteronormatiivisia odotuksia. Hoitojärjestelmää horjuttavien positioiden kohdalla kohtaavat lääketieteellinen, juridinen ja feministinen välineistö. Feministisestä ja transtutkimuksesta juontuva transgender tekee mahdolliseksi lääketieteellisten ja juridisten normien purkamisen.

5. Lopuksi

Tässä tutkielmassa olen käsitellyt transsukupuolisen position muotoutumista Karen Bardin toimijuusrealismin kautta. Olen tarkastellut transsukupuolisuutta ontologisesti liikkuvana positiona, joka muovautuu aina osana paikallisesti ja historiallisesti määrittyviä välineistöjä. Välineistöt ja niiden osana muodostuvat ilmiöt eivät esiinny kronologisesti, vaan ne ilmenevät toisinaan uudelleen, ammentavat toisistaan ja rakentuvat toistensa päälle. Toimijuusrealismissa todellisuus määrittyy ilmiöiden ja välineistöjen välisinä suhteina (Barad 2007, 139). Näitä suhteita olen tarkastellut Foucault'n genealogian sekä Gierynin rajanvetotyön avulla. Baradin toimijuusrealismin yhdistäminen Foucault'n genealogiaan on tenhyt mahdolliseksi materiaalistien käytäntöjen tarkastelun diskursiivisten käytäntöjen lisäksi. Olen käsitellyt biotieteiden, feminismen ja poliittisen toiminnan yhteydessä muotoutuvaa materiaalin aktiivisuutta, joka muovaa ruumiillisuutta ja transsukupuolisuuden olemusta.

Olen lukenut sukupuolta ja seksuaalisuutta niissä historiallisissa viitekehyksissä, joissa ne kulloinkin ovat ilmenneet. Esitin, että nykyinen transsukupuolisuuden positio juontuu 1800-luvun inversiosta, jossa sukupuoli ja seksuaalisuus olivat kietoutuneet toisiinsa ja toimivat heteronormatiivisen logiikan mukaisesti toistensa merkkeinä. Inversio eriytyi 1900-luvun aikana homoseksuaalisuudeksi ja transsukupuolisuudeksi, mutta sukupuolen ja seksuaalisuuden limittäisyys näkyy edelleen esimerkiksi puheessa transseksuaalisuudesta.

Tutkielmassani on noussut esille biotieteellisten ja poliittisten välineistöjen kietoutuminen toisiinsa. Seksuaalisten ja sukupuoli-identiteettien muotoutumisella 1800-luvulta alkaen on ollut poliittisia tarkoituksia: määrittämällä normeja rikkovia sukupuolikokemuksia ja seksuaalisuuksia synnynnäisiksi ominaisuuksiksi on ollut mahdollista vaatia näihin identiteetteihin perustuville ryhmille oikeuksia. Tämä kertoo myös luonnontieteiden tiedollisen auktoriteetin kasvusta ja ulottumisesta yhä uusille alueille.

Transsukupuolisuuden genealoginen tarkastelu kytkeytyy myös merkityskamppailuun sukupuolen totuudesta. Biotieteiden muuttuva teknologia ja ruumiin materia toimivat aktiivisina sukupuolen jäsentäjinä: esimerkiksi munasarjojen löytyminen miehenä

elävän ihmisen kehosta määrittelee hänen sukupuolensa uudelleen. Toisaalta kehon materian aktiivisuus voi merkityksellistyä myös uhaksi, joka täytyy kontrolloida. 2010-luvun Suomessa ruumiillisten sukupuolirajojen hämärtymisen koetaan siinä mielessä ongelmalliseksi, että transsukupuolisten täytyy todistaa olevansa hedelmättömiä vahvistaakseen juridisen sukupuolensa kokemuksensa mukaiseksi. Käytäntö viittaa lääketieteellisten, juridisten ja poliittisten välineistöjen limittäisyyteen, jota olen käsitellyt biopolitiikan kautta. Biopoliittinen transsukupuolisten ruumiillisuuden kontrollointi ankkuroituu rotuhygieeniin käytäntöihin, joiden avulla 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla on pyritty hallitsemaan kansan terveyttä ja perimää.

Biotieteellisen teknologian kehittyessä syntyy välineistöjä, joiden osana transsukupuolisuus kulloinkin muotoutuu. Hormonien synteettinen eristäminen ja kirurgian kehitys ovat muuttaneet merkittävästi transsukupuolisuuden olemusta. Ennen inversioksi tai kolmanneksi sukupuoleksi määrittyvä ilmiö on voinut nyt muotoutua transsukupuolisuudeksi, mikä on mahdollistanut ruumiillisten piirteiden muokkaamisen koetun sukupuolen mukaiseksi. Muutos on kuitenkin vaatinut transsukupuolisuuden sitomisen normatiivisiin käytäntöihin ja ilmiön oikeuttamisen biotieteiden avulla. Tämä on puolestaan synnyttänyt joissakin queer- ja transyhteisöissä kritiikkiä transsukupuolisten kaksinapaiseen sukupuolijakoon mukautumista kohtaan. Ongelmana tässä kritiikissä on kuitenkin ollut se, että siinä kaikki lääketieteelliset hoidot merkityksellistyvät normalisoiviksi käytännöiksi ja niiden vastakohtaksi asettuu lääketieteellisen vallan ulkopuolelle mielletty transgender. Tällaista vastakkainasettelua voi horjuttaa nostamalla esille bioteknologioiden tarjoaman mahdollisuuden hämärtää sukupuolirajoja esimerkiksi hormonihoidoilla. Toisaalta on syytä kysyä, onko keholtaan mieheksi tai naiseksi määrittyvä transsukupuolinen väistämättä sukupuolinnormeja ylläpitävä positio.

Translain asettamat ehdot sukupuolen vahvistamiselle ja hoitojärjestelmän käytännöt viittaavat siihen, että Suomessa vuonna 2014 kaksijakoista sukupuolimallia ylläpidetään juridisesti ja lääketieteellisesti. Laki määrittelee lääketieteelliset edellytykset transsukupuolisen juridisen sukupuolen vahvistamiselle. Kansalaisuus määrittyy siis kaksinapaisen mies/nainen –jaon kautta ja muut sukupuoli-identiteetit jäävät vaille juridista tunnustusta. Mielikuva kahdesta ”vastakkaisesta” sukupuolesta, johon kaikki yksilöt on mahdollista sopeuttaa, elää hyvin voimakkaasti suomalaisessa transsukupuolisuuden hoitojärjestelmässä siitäkin huolimatta, että sukupuolten

vastakkaisuus on biotieteiden näkökulmasta ongelmallinen.

Biotieteiden teknologia tuo myös uusia näkökulmia siihen, mitä ymmärrämme aitona sukupuolena. Biologisen sukupuolen suhde aitouteen nousee esille erityisesti transsukupuolisten korjaushoitojen yhteydessä: voiko hormonihoidoilla ja kirurgialla saavuttaa ”aidon” naiseuden tai mieheyden? On kuitenkin tarpeen ottaa huomioon, että lääketieteelliset teknologiat ulottuvat paljon laajemmalle alueelle kuin transsukupuolisten kehojen muokkaamiseen: ehkäisypillerit vaikuttavat kehon hormonitoimintaan ja naiset saattavat poistattaa kohdun syöpäriskin takia. Miesten eturauhassyövän hoitojen yhteydessä puolestaan käytetään naishormoneiksi määriteltyjä estrogeeneja (Irni 2013). Näin ollen lääketieteen teknologiassa biologisen sukupuolen rajat ja merkitykset muovautuvat koko ajan uudelleen. Bioteknologia haastaa ajattelemaan uudelleen myös ihmisyyden rajoja. Esimerkiksi teknologisesti avustetun sydämen tapauksessa (Honkasalo 2014) ihmisruumin biologista olemusta ei voi enää samastaa luonnollisuuteen. Muuttuva lääketieteen teknologia muovaa siis sekä tapaamme jäsentää sukupuolta ja sen rajoja että myös sitä, mitä ymmärrämme ihmisyytenä.

Biotieteiden, politiikan ja kulttuuristen rakenteiden risteymäkohdissa muotoutuvia transsukupuolisuuden positioita on syytä tarkastella moninaisina ja eri lähtökohdista tulevana. Jotkut näistä positioista mahtuvat kaksinapaiseen sukupuolijakoon ja jotkut haastavat laajentamaan käsityksiämme sukupuolesta. Tämän tiedostaminen tekisi mahdolliseksi ottaa huomioon erilaisia kokemuksia ja tarpeita sekä muovata uudelleen suomalaista transsukupuolisten hoitojärjestelmää moninaisuutta tunnistavaksi ja yksilöllisiä tarpeita huomioivaksi. Transsukupuolisten oikeuksia ajavien järjestöjen haasteena on edistää transsukupuolisten oikeutta vahvistaa juridisen sukupuolensa, mutta samalla täytyy ottaa huomioon kaksinapaisen sukupuolimallin rajoitteet. Myös sukupuolen tunnustamiseen liittyvä biopoliittinen hallinta on syytä ottaa huomioon. Tämä tutkielma muistuttaa, että transsukupuolisuutta koskeva ”totuus” muuttuu historian mukana. Usein neutraalina pidetty luonnontiede ei pelkästään tuota tietoa transsukupuolisuudesta, vaan myös osallistuu poliittiseen kamppailuun luomalla oikeutuksen transsukupuolisuuden olemassaololle.

6. Lähteet

AARNIPUU, TIIA (2006) *Ei ole miestä eikä naista: Queer-luenta keskiajan Euroopassa tunnettuja ristiinpukeutuvia pyhimyksiä kuvaavista teksteistä. Perustuu Helsingin yliopiston uskontotieteen laitoksella 2005 hyväksyttyyn pro gradu -työhön.* Seta-julkaisuja 19. Helsinki: Seksuaalinen tasavertaisuus Seta.

AARNIPUU, TIIA (2008) *Trans. Sukupuolen muunnelmia.* Helsinki: Like.

ALLEN, GARLAND E. The Double-Edged Sword of Genetic Determinism: Social and Political Agendas in Genetic Studies of Homosexuality, 1940—1994. Teoksessa: Vernon A. Rosario (toim.) *Science and Homosexualities*. London: Routledge. 242—271.

ANTTONEN, ANNELI & SIPILÄ JORMA (2000) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa.* Tampere: Vastapaino.

Asetus (1053/2002) *Sosiaali- ja terveysministeriön asetus sukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten.* 3.12.2002/1053.

BAILEY, MICHAEL J. (2003) *The Man Who Would Be Queen. The Science of Gender-Bending and Transsexualism.* Washington, D.C.: Joseph Henry Press.

BAILEY, MICHAEL J. & PILLARD, RICHARD (1991) A Genetic Study of Male Sexual Orientation. *Arch Gen Psychiatry* 48:12. 1089—1096.

BAILEY, MICHAEL J. & TRIEA, KIIRA (2007) What many transgender activists don't want you to know: and why you should know it anyway. *Perspectives in Biology and Medicine* 50:7, 521–534.

BARAD, KAREN (1998) Getting Real. Technoscientific Practices and the Materialization of Reality. *Differences. A Journal of Feminist Cultural Studies* 10:2, 87–128.

BARAD, KAREN (2003) Posthumanist performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter. *Signs* 28:3, 801–831.

BARAD, KAREN (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.

BENJAMIN, HARRY (1999) *The Transsexual Phenomenon*.
tgmeds.org.uk/downloads/phenomenon.pdf (haettu 10.7.2013)

BERLANT, LAUREN & WARNER MICHAEL (1998) Sex in Public. *Critical Inquiry* 24:2, 547–566.

BLANCHARD, RAY (1988) Non-homosexual gender dysphoria. *Journal of Sex Research* 24, 188–193.

BLANCHARD, RAY (1993) Varieties of Autogynephilia and Their Relationship to Gender Dysphoria. *Archives of Sexual Behavior* 22:3, 241–251.

BLASIUS, MARK & PHELAN, SHANE (1997) *We are Everywhere. A Historical Textbook of Gay and Lesbian Politics*. New York: Routledge.

BUTLER, JUDITH (1993) *Bodies That Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge.

BUTLER, JUDITH (2004) *Undoing Gender*. New York: Routledge.

BUTLER, JUDITH (2006) *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Helsinki: Gaudeamus. Suomentaneet Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi.

CAULDWELL, DAVID O. (2001) Psychopathia transexualis. *International Journal of Transgenderism* 5:2, http://www.iiav.nl/eazines/web/ijt/97-03/numbers/symposion/cauldwell_02.htm
(haettu 25.4.2014)

DEAN, TIM (2000) *Beyond Sexuality*. Chicago: University of Chicago Press.

DEVOR, AARON H. & MATTE, NICHOLAS (2004) ONE Inc. and Reed Erickson. The Uneasy Collaboration of Gay and Trans Activism, 1964-2003. *GLQ: A Journal of Gay and Lesbian Studies* 10:2. 179—209.

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (1980) (Third Edition). The American Psychiatric Association. Washington D.C., APA.

DREGER, ALICE (1997) Hermaphrodites in Love: The Truth of the Gonads. Teoksessa: Vernon A. Rosario (toim.) *Science and Homosexualities*. London: Routledge. 46—66.

DREGER, ALICE (1998) *Hermaphrodites and the Medical Invention of Sex*. Cambridge: Harvard UP.

DUGGAN, LISA (2003) *The Twilight of Equality? Neoliberalism, Cultural Politics and the Attack on Democracy*. Boston: Beacon Press.

EDELMAN, LEE (2004) *No Future: Queer Theory and the Death Drive*. Durham: Duke University Press.

EKINS, RICHARD (2005) Science, Politics and Clinical Intervention: Harry Benjamin, Transsexualism and the Problem Hetrnormativity. *Sexualities* 8:306, 306—328.

ELLIOT, PATRICIA (2012) *Debates in Transgender, Queer, and Feminist Theory*. Farnham: Ashgate.

ELLIS, HAVELOCK (julkaisuvuosi tuntematon) *Studies in the Psychology of Sex, Volume 2 Sexual Inversion*. Tredition Classics.

FEINBERG, LESLIE (2006) Transgender Liberation: A Movement Whose Time Has Come. Teoksessa: Susan Stryker & Stephen Whittle (toim.) *The Transgender Studies Reader*. New York: Routledge. 205—221.

FOUCAULT, MICHEL (2010) *Seksuaalisuuden historia. Tiedonanto. Nautintojen*

käyttö. *Huoli itsestä*. Helsinki: Gaudeamus. Suomentanut Kaisa Sivenius.

FOUCAULT, MICHEL (2005) *Tiedon arkeologia*. Tampere: Vastapaino. Suomentanut Tapani Kilpeläinen.

FOUCAULT, MICHEL (2003) “*Society Must Be Defended*”. *Lectures at the Collège de France 1975—1976*. New York: Picador. Kääntänyt David Macey.

FOUCAULT, MICHEL (2008) *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France 1978—79*. Houndmills: Palgrave Macmillan. Kääntänyt Graham Burchell.

FRIEDMAN, ASIA (2006) Unintended consequences of the feminist Sex/Gender distinction. *Genders Online Journal* 43. http://www.genders.org/g43/g43_friedman.html (haettu 5.12.2013).

FRIEDMAN, RICHARD C. & DOWNEY, JENNIFER I. (2000) Psychoanalysis and Sexual Fantasies. *Archives of Sexual Behavior* 29:6, 567—586.

GIERYN, THOMAS F. (1999) *Cultural Boundaries of Science. Credibility on The Line*. Chicago: The University of Chicago Press.

GIRES (2014): About the Gender Identity Research and Education Society (GIRES) <http://www.gires.org.uk/about.php> (haettu 18.4.2014).

HALBERSTAM, JACK J. (1998) *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press.

HALBERSTAM, JACK J. (2005a) Shame and White Gay Masculinity. *Social Text* 23:3–4, 219–233.

HALBERSTAM, JACK J. (2005b) *In a Queer Time and Place. Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: New York University Press.

HAMER, DEAN H.; HU, STELLA; MAGNUSON, VICTORIA L.; HU, NAN &

PATTATUCCI, ANGELA M. L. (1993) A Linkage Between DNA Markers on the X Chromosome and Male Sexual Orientation. *Science* 261:16, 321—327.

HARAWAY, DONNA (1997)

Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan_Meets_OncoMouse. New York: Routledge.

HAUSMAN, BERNICE L. (1995) *Changing Sex. Transsexualism, Technology and the Idea of Gender*. Durham: Durham University Press.

HEYES, CRESSIDA J. (2003) Feminist Solidarity after Queer Theory: The Case of Transgender. *Signs* 28:4, 1093–1120.

HIETALA, MARJATTA (2009) Eugeniikan ja rotuhygienian tausta ja seuraukset. *Tieteessä tapahtuu* 8, 14–19.

HINES, SALLY (2009) A Pathway to Diversity?: Human Rights, Citizenship and the Politics of Transgender. *Contemporary Politics* 15:1, 87–102.

HILL, DARRYL B. (2005) Sexuality and Gender in Hirschfeld's *Die Transvestiten*: A Case of the "Elusive Evidence of the Ordinary". *Journal of the History of Sexuality* 14:3, 316–332.

HIRD, MYRA (2000) Gender's Nature. Intersexuality, transsexualism and the 'sex'/'gender' binary. *Feminist Theory* 1:347, 347–364.

HIRD, MYRA (2004) *Sex, Gender and Science*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

HIRSCHFELD, MAGNUS (1991) *Transvestites. The Erotic Drive to Cross-Dress*. New York: Prometheus Books. Kääntänyt Michael A. Lombardi-Nash.

HONKASALO, MAIJA-LIISA (2014) Sydänsairaudet ja materian aktiivisuus. Teoksessa: Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikkonen (toim.) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino. 194—233.

HUTTUNEN, MATTI (2013) Transsukupuolisuus. *Lääkärikirja Duodecim*. Terveyskirjasto. 28.6.2013.
http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00525 (haettu 23.3.2014).

HUUSKA, MAARIT (2010) Transsukupuolisuus. Teoksessa Tuija Saresma (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino. 155—160.

ICD-10-tautiluokitus (2011) Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

IRNI, SARI (2010) *Ageing Apparatuses at Work. Transdisciplinary Negotiations of Sex, Age and Materiality*. Åbo: Åbo akademis förlag – Åbo Akademi University Press. 21:1, 41—56.

IRNI, SARI (2013) Sex, Power and Ontology: Exploring the Performativity of Hormones. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, DOI:10.1080/08038740.2012.757249. 1—16.

IRNI, SARI (2014) Hormonit, ruumiillisuus ja politiikka. Teoksessa: Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikkonen (toim.) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino. 155—194.

IRNI, SARI; MESKUS, MIANNA & OIKKONEN, VENLA (2014) Teknotieteen, sukupuolen ja materiaalisuuden muunnelmät. Teoksessa: Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikkonen (toim.) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus*. Tampere: Vastapaino. 7—49.

IRVING, DAN (2008) Normalized Transgressions: Legitimizing the Transsexual Body as Productive. *Radical History Review* 100, 38—59.

JORDAN-YOUNG, REBECCA & RUMIATI RAFAELLA I. (2012) Hardwired for Sexism? Approaches to Sex/Gender in Neuroscience. *Neuroethics* 5:3, 305—315.

KALLIO, HENRIPEKKA (2012) Pakkosterilointilain uudistus hyytyi ministeriöön. *Pohjolan Sanomat*. 12.10. 2012.

KALTIALA-HEINO, RIITTAKERTTU (2011a) Missä iässä voi päättää oman sukupuolensa? *Vantaan Sanomat* 1.5.2011.

<http://www.vantaansanomat.fi/artikkeli/51443-missa-iassa-voi-paattaa-oman-sukupuolensa> (haettu 30.11.2013).

KALTIALA-HEINO, RIITTAKERTTU (2011b) Pelastakaa edes lapset. Artikkelissa: Alaikäisten transtutkimukset jakavat mielipiteitä. *Suomen Lääkärilehti* 26-31:66, 2144—2145.

KENNEDY, HUBERT (1997) Karl Heinrich Ulrichs, First Theorist of Homosexuality. Teoksessa: Vernon A. Rosario (toim.) *Science and Homosexualities*. London: Routledge. 26—46.

von KRAFFT-EBING, RICHARD (2011) *Psychopatia Sexualis. The Classic Study of Deviant Sex*. New York: Arcade Publishing. Kääntänyt Franklin S. Klaf.

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. 28.6.2002/563.

LANE, RIKI (2009) Trans as Bodily Becoming: Rethinking the Biological as Diversity, Not Dichotomy. *Hypatia* 24:3, 136—157.

LANE, RIKI (2011) *Trans, science and society . The politics of knowledge of the brain sex theory of trans*. La Trobe University.

LAPOVSKY KENNEDY, ELIZABET & DAVIS MADELINE (1992) ”They was no one to mess with”: The construction of the butch role in the lesbian community of the 1940s and 1950s. Teoksessa: Joan Nestle (toim.) *The Persistent Desire. A Femme-Butch Reader*. Boston: Alyson Publication, Inc. 62—79.

LEHTONEN, JUKKA (2003) *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa: Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Helsinki: Yliopistopaino.

LEVAY, SIMON (1991) A Difference in Hypothalamic Structure between Heterosexual and Homosexual Men. *Science* 253, 1034–7.

LIND, AILA; KRONQVIST, KERSTIN; SINTONEN, HARRI (2000) Transseksuaalien aseman kehittämistyöryhmän muistio 2000:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

LLOYD, MOYA (2005) *Beyond Identity Politics: Feminism, Power and Politics*. London: SAGE Publications.

LUDERS, EILEEN; SÁNCHEZ, FRANCISCO J.; GASER, CHRISTIAN; TOGA, ARTHUR W.; NARR, CATHERINE L.; HAMILTON, LIBERTY S. & VILAIN, ERIC (2009) Regional gray matter variation in male-to-female transsexualism. *Neuroimage* 46, 94–97.

LYDECKEN, KIVI (1987) Transseksuaalien hoidosta. *Lapinlahti* 2:87, 43–47.

LYKKE, NINA (2008) Feminist Cultural Studies of Technoscience. Portrait of an Implosion. Teoksessa: Anneke Amelik & Nina Lykke *Bits of Life : Feminism at the Intersections of Media, Bioscience, and Technology*. Seattle: University of Washington Press. 3—15.

MATTILA, AINO (2008) Sukupuolen korjaushoidot kohentavat transsukupuolisten potilaiden psykososiaalista toimintakykyä. *Suomen Lääkärilehti* 3:63, 163–168.

MCNEIL, MAUREEN (2007) *Feminist Cultural Studies of Science and Technology*. London: Routledge.

MELLOR, FELICITY (2003) Between Fact and Fiction: Demacrating Science from Non-Science in Popular Physics Books. *Social Studies of Science* 33:4, 509—538.

MESKUS, MIANNA (2009) *Elämän tiede. Tutkimus lääketieteellisestä teknologiasta,*

vanhemmuudesta ja perimän hallinnasta. Tampere: Vastapaino.

MEYEROWITZ, JOANNE (2002) *How Sex Changed. A History of Transsexuality in the United States*. Cambridge: Harvard University Press

MONEY, JOHN (1986) *Venuses Penuses: Sexology, Sexosophy and Exigency Theory*. Buffalo: Prometheus Books.

MUIZNIEKS, NILS (2012) Report by Nils Nils Muižnieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to Finland from 11 to 13 June. Council of Europe.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2228665&SecMode=1&DocId=1979238&Usage=2> . (haettu 3.5.2013).

NAMASTE, VIVIANE K. (2000) *Invisible Lives. The Erasure of Transsexual and Transgendered People*. Chicago: The University of Chicago Press.

NAMASTE, VIVIANE (2009) Undoing Theory: The “Transgender Question” and the Epistemic Violence of Anglo-American Feminist Theory. *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy* 24:3, 11–32.

OOSTERHUIS, HARRY (1997) Richard von Krafft-Ebing's ”Step-Children Of Nature”: Psychiatry and the Making of Homosexual Identity. Teoksessa: Vernon A. Rosario (toim.) *Science and Homosexualities*. London: Routledge. 67–88.

OUDSHOORN, NELLY (1994) *Beyond the Natural Body: An Archaeology of Sex Hormones*. London: Routledge.

PILLARD, RICHARD (1997) The Search for a Genetic Influence on Sexual Orientation. Teoksessa: Vernon A. Rosario (toim.) *Science and Homosexualities*. London: Routledge.

PIMENOFF, VERONICA (1998) Transseksuaalisuuden diagnoosi ja hoito rakentuu potilaan ja lääkärin yhteistyöllä. *Suomen Lääkärilehti* 14, 1657–1659.

PIMENOFF, VERONICA (2011) Lopetetaan ikäsyrrintä. Artikkelissa: Alaikäisten transtutkimukset jakavat mielipiteitä. *Suomen Lääkärilehti* 26—31:66, 2144–2145.

PREVES, SHARON E. (2005) *Intersex and Identity. The Contested Self*. New Brunswick: Rutgers University Press.

PROSSER, JAY (1998) *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*. New York: Columbia University Press.

RAEVAARA, TIINA (2012) Ministeriössä kehitellään uusia sukupuolia. 20.10.2012. <http://suomenkuvalehti.fi/tarinoitatieteesta/ministeriossa-kehitellaan-uusia-sukupuolia/> (haettu 20.4.2014).

RASTAS, MERJA (1992) *Oikeus oman identiteetin mukaiseen elämään? Tutkimus transseksuaalien elämästä ja asemasta Suomessa*. Sosiaali- ja terveyshallitus: VAPK-kustannus.

REPO, JEMIMA (2011) *The Biopolitics of Gender*. Helsinki: Unigrafia.

ROTHMAN, BARBARA KATZ (2003) *Ei yksin geeneistä. Matkaopas rodun, normaaliuden ja sikiämisen genomiikkaan*. Tampere: Vastapaino. Suomentanut Olli Haapala.

ROSARIO, VERNON (1997) Homosexual Bio-Histories: Genetic Nostalgias and the Quest for Paternity. Teoksessa: Vernon A. Rosario (toim.) *Science and Homosexualities*. London: Routledge. 1—26.

ROSE, NIKOLAS (1994) Medicine, History and the Present. Teoksessa: Colin Jones & Roy Porter (toim.) *Reassessing Foucault. Power, Medicine and the Body*. London: Routledge.

RUBIN, HENRY S. (2003) *Self-made men: Identity and embodiment among transsexual men*. Nashville: Vanderbilt University Press.

RÄMÖ, MARJO (2011) Missä iässä voi päättää oman sukupuolensa? *Vantaan Sanomat*

1.5.2011. <http://www.vantaansanomat.fi/artikkeli/51443-missa-iassa-voi-paattaa-oman-sukupuolensa> (haettu 30.11.2013).

SCHLEIFER, DAVID (2006) Make me feel mighty real: Gay female-to-male transgenderists negotiating sex, gender, and sexuality. *Sexualities* 9:1, 57–75.

SEDGWICK, EVE KOSOFSKY (1991) How to Bring Your Kids up Gay. *Social Text* 29, 18—27.

SETA (2014) Setan uutiskirje maaliskuu 2014. 31.3.2014 <http://seta.fi/setan-uutiskirje-maaliskuu-2014/> (haettu 20.4.2014).

SILLANAUKKEE, PÄIVI (2012) Pakkosterilointilain uudistus hyytyn ministeriöön. *Pohjolan Sanomat*. 12.10.2012.

SORAINEN, ANTU (2013) Kieroonkasvamisen mahdollisuudet. *Nuorisotutkimus* 1:31, 23–42.

SPANIER, BONNIE (2000) What Made Ellen (and Anne) Gay? Feminist Critique of Popular and Scientific Beliefs. Teoksessa Janine Marchessault & Kim Sawchuk (toim.) *Wild Science: Reading Feminism, Medicine and the Media*. 80–101.

STEAKY, JAMES D. (1997) Per scientiam ad justitiam: Magnus Hirschfeld and the Sexual Politics of Innate Homosexuality. Teoksessa: Vernon A. Rosario (toim.) *Science and Homosexualities*. London: Routledge. 133–155.

STENBÄCK, ASSER. & PAUTOLA, LAURI (1952) *Lapsuus- ja nuoruusiän sukupuoli kehitys ja kasvatus*. Helsinki: Otava.

STONE, SANDY (1991) The Empire Strikes Back: A Posttranssexual Manifesto. Teoksessa: Julia Epstein & Kristina Straub (toim.) *Body Guards*. New York: Routledge. 280–305.

STORR, ANTHONY (1969) *Seksuaalinen poikkeavuus*. Helsinki: Weilin + Göös. Suomentanut Mirja Tolsa.

STRYKER, SUSAN (2004) Transgender Studies: Queer Theory's Evil Twin. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 10:2, 212–215.

STRYKER, SUSAN (2006) (De)Subjugated Knowledges: An Introduction to Transgender Studies. Teoksessa: Susan Stryker & Stephen Whittle (toim.) *The Transgender Studies Reader*. New York: Routledge. 1—19.

STRYKER, SUSAN (2008a) Transgender history, Homonormativity and Disciplinarity. *Radical History Review* 100, 145–157.

STRYKER, SUSAN (2008b) *Transgender History*. Seal Press: Berkeley.

SUHONEN, MALLA (2007) Transsukupuolisuuden näkymätön historia. Teoksessa Kati Mustola & Johanna Pakkanen (toim.) *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Helsinki: Like. 53–65.

SUOMALAINEN, TIINA (2012) Sukupuoliin sopimaton. *Tehy-lehti* 13/2012. <http://www.tehy.fi/tehy-lehti/2012/13-2012/sukupuoliin-sopimaton/> (haettu 30.5.2014).

TAIPALE, VAPPU (1992) Lukijalle. Teoksessa Merja Rastas: *Oikeus oman identiteetin mukaiseen elämään? Tutkimus transseksuaalien elämästä ja asemasta Suomessa*. Sosiaali- ja terveyshallitus: VAPK-kustannus.

TASA-ARVOVALTUUTETTU (2011) Lisääntymiskyvyttömyysvaatimus rikkoo transsukupuolisten ihmisoikeuksia. 21.11.2011 <http://www.tasa-arvo.fi/nyt/lue/-/view/1572581> (haettu 20.4.2014).

TASA-ARVOVALTUUTETUN TOIMISTO (2012) Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Tasa-arvojulkaisuja 2012:1.

TERRY, JENNIFER (1999) *An American Obsession. Science, Medicine, and Homosexuality in Modern Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

TIITINEN, AILA; SUOMINEN SINIKKA & HOLI, MATTI (2003) Transseksuaalien

hoito. *Duodecim* 119, 2045–50.

TRANSTUKIPISTE (2012) *Sukupuolen moninaisuus*.

TRASEK (2011) Trasek otti kantaa nuorten tutkimuksiin. 27.4.2011

<http://trasek.fi/2011/04/27/trasek-otti-kantaa-nuorten-tutkimuksiin/>. (haettu 2.4.2014)

TRASEK (2012) Avoin kirje Suomen hallitukselle. 26.10.2012

<http://trasek.fi/2012/10/26/avoin-kirje-suomen-hallitukselle-jarjestot-vaativat-sterilointipakon-poistoa/>. (haettu 20.4.2014).

TRASEK (2012) Trasek vaatii translain uudistamista ja transihmisten oikeutta itse

määritellä sukupuolensa. 20.10.2012 <http://trasek.fi/2012/10/20/trasek-vaatii-translain-uudistamista-ja-transihmisten-oikeutta-itse-maaritella-sukupuolensa/> (haettu 20.4.2014)

TRASEK (2013) STMn työryhmä translain uudistamiseksi on aloittanut toimintansa.

Trasek 27.9.2013 <http://trasek.fi/2013/09/27/stmn-tyoryhma-translain-uudistamiseksi-on-aloittanut-toimintansa/> (haettu 20.4.2014).

TRASEK (2014) Trasek. <http://trasek.fi/trasek/> (haettu 20.4.2014).

ULRICHS, KARL HEINRICH (1997) *Araxes*. Teoksessa: Mark Blasius & Shane

Phelan (toim.) *We are Everywhere. A Historical Textbook of Gay and Lesbian Politics*.

New York: Routledge. Kääntänyt Hubert Kennedy. 63—65.

ULRICHS, KARL HEINRICH (1879/1997) *From Critical Arrow*. Teoksessa: Mark

Blasius & Shane Phelan (toim.) *We are Everywhere. A Historical Textbook of Gay and*

Lesbian Politics. New York: Routledge. Kääntänyt Hubert Kennedy. 65—67.

URPONEN, MAIJA (2010) Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoksessa: Tuija

Samresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. 292—

305. Tampere: Vastapaino.

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE (2011)

Lausunto alaikäisten sukupuoli-identiteettitutkimuksista. 26.9.2011

<http://www.etene.fi/lausunnot/201>. (haettu 13.10.2011).

WARNER, MICHAEL (2000) *The Trouble With Normal. Sex, Politics and the Ethics of Queer Life*. Cambridge: Harvard University Press.

WICKMAN, JAN (2001) *Transgender Politics. The Construction and Deconstruction of Binary Gender in the Finnish Transgender Community*. Åbo: Åbo Academi University Press.

VILKKA, HANNA (2006) *Keho: Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla*. Väitöskirja. Helsinki: Yliopistopaino.

VUORI, JAANA (2004) Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi. Teoksessa: Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino. 93—118.

ZHOU, JIANG-NING; HOFMAN, MICHAEL.A.; GOREEN, LOUIS.J. & SWAAB DICK.F. (1997) A Sex Difference in the Human Brain and its Relation to Transsexuality. IJT 1:1, <http://www.symposion.com/ijt/ijtc0106.htm> (haettu 20.4.2014).

ÅSBERG, CECILIA; KOOBAL, REDI & JOHNSON, ERICKA (2011) Beyond the Humanist Imagination. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 19:4, 218—230.